

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет Екологічної безпеки, інженерії та технологій
Кафедра Цивільної та промислової безпеки

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Правові основи організації та забезпечення цивільної безпеки»
за напрямом (спеціальністю) 263 «Цивільна безпека»

Укладач(і): кандидат військових наук, доцент
Вальченко Олександр Іванович

Конспект лекцій розглянутий та схвалений:
на засіданні кафедри цивільної та промислової безпеки
Протокол № 1 від «28» серпня 2023 р.
науково-методично-редакційною радою факультету
екологічної безпеки, інженерії та технологій
Протокол № 3 від «27» жовтня 2023 р.

Вступ

Сучасний світ зазнає масштабних трансформацій. Вони охоплюють практично всі сфери суспільних відносин. Останнім часом суттєво посилюється вплив чинників зміни клімату, набули поширення нові небезпечні хвороби, зросло антропогенне навантаження на навколишнє середовище, спостерігається швидке розгортання Четвертої промислової революції та активна дематеріалізація виробництва. Глобальне безпекове середовище характеризується високим рівнем турбулентності та непередбачуваності, руйнується міжнародна система стратегічної стабільності, загострюється конкуренція між державами, виникають нові конфлікти, урегулювати які стає все складніше.

Ефективною відповіддю на сучасні виклики може стати зміцнення цивільної безпеки. Формування та реалізація державної політики відповідного спрямування дають змогу ефективно реагувати на загрози будь-якого походження та характеру, у т. ч. гібридного, адаптуватися до різких і непередбачуваних змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування держави до, під час та після кризи і швидко відновлюватися до оптимального за визначених умов рівня рівноваги. А загалом – вистояти (іноді й вижити), зазнати якомога менше втрат у дуже складних (кризових) обставинах, яких не можна уникнути.

Такий результат досягається за рахунок забезпечення належного рівня готовності держави та суспільства до реагування на широкий спектр загроз і небезпек, своєчасного виявлення уразливостей, які послаблюють безпековий потенціал, створення необхідних резервів та альтернативних стратегій, планування заходів і впровадження універсальних протоколів узгоджених дій, поширення необхідних знань і налагодження надійних комунікацій, раціонального використання ресурсів тощо. Усе, про що йдеться, визначає пріоритетні напрями та завдання з формування системи забезпечення цивільної безпеки в Україні.

Нині перед Україною постала низка загроз як зовнішнього, так і внутрішнього походження. Значне занепокоєння спричиняють загрози гібридного типу, які особливо складно виявляти. Їх скоординоване та одночасне застосування в різних сферах дуже небезпечне і для держави, і для суспільства. Протидія цим загрозам потребує значних фінансових, технічних і людських ресурсів, обсяг яких є обмеженим у більшості держав, а надто в Україні, яка за останні роки зазнала відчутних матеріальних і людських втрат унаслідок агресії з боку російської федерації.

У сучасних умовах потенціал стійкості держави та суспільства як складних систем потребує розвитку та адаптивного управління. Ці функції покликана виконувати система цивільної безпеки. Окремі її механізми застосовуються в Україні. Проте їх комплексна реалізація на основі системного підходу потребує певних змін, удосконалення організаційного та правового забезпечення у сфері цивільної безпеки, упорядкування взаємодії наявних і тих, що створюються, загальнодержавних систем (цивільного захисту, протидії

тероризму, медичної допомоги, соціального захисту, кібербезпеки, правоохоронної, банківської та ін.), забезпечення належної співпраці та синергії сил безпеки і оборони, органів державної і місцевої влади, бізнесу і громадянського суспільства, налагодження ефективної координації такої діяльності, упровадження принципів стійкості в різних сферах діяльності, передусім у сфері національної безпеки тощо.

Розбудова системи забезпечення цивільної безпеки уможливить здійснення адаптивного управління стійкістю держави та суспільства відповідно до визначених цільових орієнтирів і критеріїв. Визначальним при цьому є не створення нових державних органів та установ, а зміцнення стійкості тих, що вже функціонують, та формування надійних зв'язків між усіма суб'єктами забезпечення цивільної безпеки. Це потребує впровадження нової парадигми мислення, виходу за межі стереотипів, розвитку культури безпеки, консолідації суспільства, забезпечення спільної протидії загрозам широкого спектру, формування відповідальності й взаємодопомоги в суспільстві.

Вибір моделі забезпечення цивільної безпеки залежить від потреб держави, її участі в певних міжнародних організаціях, альянсах, а також від інших чинників. Досвід країн у цій сфері є досить різним. Немає універсальної моделі, яка однаково задовольняла б усіх, а механізми й практики, які продемонстрували достатню ефективність у певних країнах, можуть не відповідати умовам і потребам інших. Вивчення досвіду інших країн, рекомендацій провідних міжнародних організацій дозволить імплементувати кращі світові практики з урахуванням національних інтересів та особливостей розвитку Української держави і суспільства.

Мета вивчення навчальної дисципліни «Правові основи організації та забезпечення цивільної безпеки» полягає у формуванні відповідного рівня організаційно-правових, нормативно-законодавчих знань з питань охорони праці, цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, що дасть можливість у майбутньому обґрунтовано вирішувати питання захисту працюючих з метою зменшення кількості негативних наслідків у виробничій та невиробничій діяльності.

Лекція № 1

Тема лекції: „**Методологічні та понятійні основи цивільної безпеки**”

План лекції

1. Методологічні основи цивільної безпеки.
2. Ідентифікація небезпек.
3. Характеристика ризику. Концепція прийнятого ризику.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.
4. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
5. Нестеренко С. В. Правові основи організації та забезпечення цивільного захисту: конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання, освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 263 – Цивільна безпека) / С. В. Нестеренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 160 с.

Вступ

У процесі свого розвитку людство адаптувалося до мінливих умов навколишнього середовища, створивши, по суті, штучне довкілля.

Головне набуття – перетворення пов'язане з підвищенням особистої безпеки людини. Так, якщо середня тривалість життя в Європі в ХІХ столітті складала 35...40 років, то в ХХ столітті вона зросла до 75.

Але такий прогрес міг відбутися тільки внаслідок створення технологічно складних, енергоємних виробництв, отже, значного антропогенного впливу на навколишнє середовище.

У той же час навколо об'єктів, де реалізуються сучасні технології, розбудовуються густонаселені райони, в результаті чого підвищується ймовірність впливу уражаючих факторів небезпек.

Сьогодні внаслідок перетворювальної діяльності суспільства безупинно зростають кількість і масштаби загроз людині, багато з них ставлять під сумнів саме існування життя на Землі та змінюють характер традиційних проблем безпеки.

У цих умовах, усунення причин виникнення загроз є первинними, а боротьба з їхніми наслідками – вторинними, тому необхідно здійснити перехід

від культури реагування до культури запобігання небезпекам і катастрофам, для чого всьому суспільству і кожній людині потрібні знання стосовно сучасного комплексу проблем безпеки, а саме:

- сукупності взаємозалежних загроз безпеці особистості, суспільства, держави, що склалася в даний час, як з природних причин, так і внаслідок повсякденної діяльності людства;

- визначення суспільством шляхів запобігання можливим надзвичайним ситуаціям (НС).

Але, на жаль, як свідчить практика, в Україні поки що домінуючою залишається підготовка населення до реагування на НС ніж їх прогнозування.

Запобігання небезпекам є галуззю високих технологій, тому і потребує спеціальної наукової та практичної підготовки. Крім того, системи захисту населення можуть діяти тільки адекватно витраченим ресурсам.

«Цивільна безпека» – здатність обґрунтовувати та розробляти заходи, спрямовані на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, захист населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення безпечної праці та запобігання виникненню нещасних випадків і професійних захворювань.

Цивільна безпека забезпечує загальний опис безпеки – науково-методичного підґрунтя для всіх спеціальних дисциплін безпеки, галузевої безпеки праці, електробезпеки, соціальної та космічної безпеки тощо.

1. Методологічні основи цивільної безпеки.

Основні напрямки в межах курсу цивільної безпеки є:

- вивчення загальних закономірностей небезпечних явищ і негативних факторів будь-якого походження;

- розробка методів прогнозування, виявлення та ідентифікації небезпек;

- розробка принципів, методів та засобів захисту людини.

Основні визначення

Безпека – стан діяльності, при якому з певною імовірністю виключений вплив або наявність надмірної небезпеки.

Небезпека – негативна властивість матерії, яка виявляється у її здатності завдавати шкоду певним елементам Всесвіту, потенційне джерело шкоди.

Якщо мова йде про небезпеку для людини, то це – явища, процеси, об'єкти, властивості, здатні за певних умов завдавати шкоди здоров'ю чи життю людини або системам, що забезпечують життєдіяльність людей.

Небезпека є одним з основних понять. Кількість ознак, що характеризують небезпеку, може бути збільшена або зменшена в залежності від мети аналізу.

Ризик – кількісна оцінка небезпеки. Визначається як частота або ймовірність реалізації небезпечних подій.

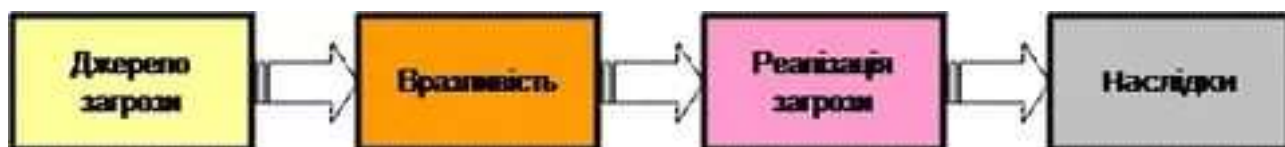
Звичайно це безрозмірна величина, що знаходиться в межах від 0 до 1.

Аналіз небезпек та оцінка ризику їх виникнення – визначення причин, що призводять до виникнення небезпек (причинно-наслідкова теорія).

Це дозволяє на стадіях проектування, експлуатації обладнання, тощо, розробити заходи попередження щодо запобігання виникненню небезпек, які можливо нормувати на різних рівнях, у тому числі й на законодавчому (ДСТУ, ДБН та ін.).

Урахування остаточного ризику є необхідним заходом, оскільки АБСОЛЮТНОЇ БЕЗПЕКИ НЕ ІСНУЄ і завжди є певний ризик та ймовірність виникнення небезпеки, що повинно враховуватися при розробці принципів, методів та засобів захисту.

Ідентифікація небезпеки – це процес виявлення та встановлення її виду, можливих причин виникнення, просторово-часових координат, вірогідності прояву та інших параметрів, необхідних для вирішення конкретного завдання.

Профілактика ідентифікованих небезпек має за мету зменшення вірогідності їх виникнення. При цьому використовується методика порівняння витрат та отриманих вигод від зниження ризику виникнення небезпеки.

Техногенні небезпеки – перевищення при повсякденній діяльності людини порогових значень потоків речовини, енергії та інформації.

Соціальні небезпеки – історично сформовані види спільної діяльності людей, які характеризуються надзвичайною складністю, певним типом відносин між людьми, утворюють суспільство або соціум – особливу систему, що розвивається за своїми специфічними законами і загрожують життю або здоров'ю людей.

Природні небезпеки – стихійні явища, які створюють безпосередню загрозу для життя і здоров'я людей.

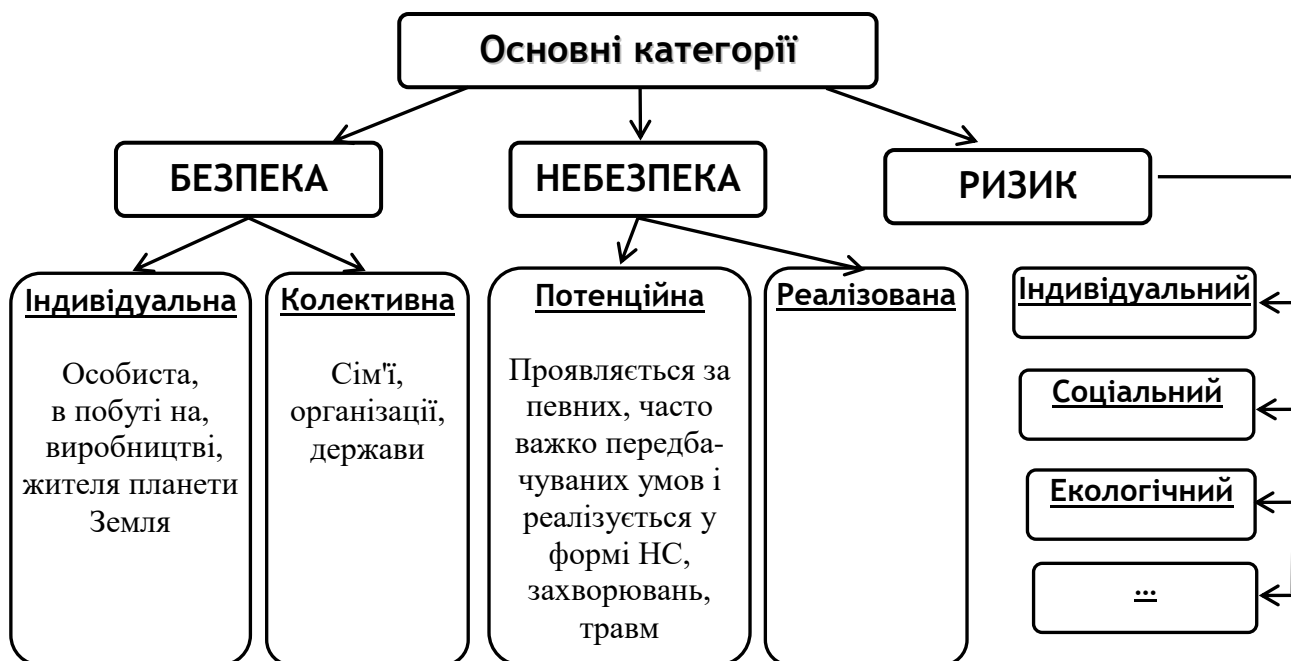
Діяльність – це специфічна форма активного ставлення людини до середовища існування, зміст якої складає його доцільну зміну і перетворення в інтересах людини.

Будь-яка діяльність містить у собі мету, засіб, результат і сам процес реалізації. Форми діяльності можуть бути різноманітними. Вони охоплюють практичні, інтелектуальні, духовні процеси, які відбуваються в побуті, суспільній, культурній, трудовій, науковій, навчальній та інших сферах життя людини.

Людська практика дає підставу для ствердження, що будь-яка діяльність потенційно небезпечна.

Категорія безпеки за своїм змістом є багатогранною, більш того, це поняття опосередковує уявлення, яке існує на конкретному етапі історичного розвитку і характеризується власним категорійно-понятійним апаратом (наступний слайд).

Сьогодні безпека розуміється як гарантовані конституційними, законодавчими та практичними заходами забезпеченість і захищеність життєво важливих інтересів відповідного об'єкта від зовнішніх та внутрішніх загроз.

2. Ідентифікація небезпек.

У природі і суспільстві окремі явища не існують відірвано одне від одного, вони взаємопов'язані та взаємозумовлені. Якщо потрібно пояснити будь яке явище, то необхідно розкрити причини, що породжують його та принципи (лат. основа, початок) – вихідні положення будь якої науки, на яких базуються усі інші положення.

Небезпека – це негативна властивість живої та неживої матерії, що здатна спричиняти шкоду самій матерії: людям, природному середовищу, матеріальним цінностям.

Джерелами небезпек є:

- природні процеси та явища;
- елементи техногенного середовища;
- людські дії, що приховують у собі загрозу небезпеки.

Кожна людина відчуває небезпеку інтуїтивно та розуміє значення її по своєму. Небезпека об'єктивно існує в просторі, в часі та реалізується у вигляді потоків енергії, речовини, інформації. Здебільшого небезпека має прихований характер та може перетворюватися в реальну небезпеку за наявності таких умов:

- небезпека реально існує;
- людина перебуває в зоні дії небезпеки;
- людина не має ефективних засобів захисту,

не використовує їх або ці засоби не ефективні.

У разі відсутності цих умов можливо говорити про наявність потенційної небезпеки.

Потенційна небезпека – це така небезпека, яка має прихований характер і може перетворитися в реальну небезпеку за наявності трьох умов, зазначених вище. Умови, за яких небезпека може реалізуватися в подію, називають небезпечною ситуацією.

Екстремальною називають ситуацію, яка виникла в процесі діяльності, коли психофізіологічне навантаження людини досягло такого рівня, при якому вона може втратити здатність до раціональних вчинків та адекватних дій відповідно до обставин, які виникли.

Однією з передумов розробки ефективних заходів, спрямованих на запобігання небезпекам та ліквідацію їхніх наслідків, є ідентифікація небезпек.

Ідентифікація небезпек – це процес виявлення та з'ясування кількісних, просторових, часових та інших характеристик небезпек, необхідних та достатніх для розробки заходів, направлених на забезпечення безпеки життєдіяльності. При ідентифікації небезпек необхідно виходити з принципу «ВСЕ ВПЛИВАЄ НА ВСЕ», тобто джерелом небезпеки може бути все живе і неживе, і підлягати небезпеці також може все живе та неживе.

Найбільш вдалою класифікацією небезпек є класифікація за джерелами походження, відповідно до якої усі небезпеки поділяють на чотири групи: природні, техногенні, соціальні і комбіновані (подібну класифікацію прийнято і у державних стандартах для визначення надзвичайних ситуацій).

Природні небезпеки – це природні об'єкти, явища природи і стихійні лиха, які можуть спричинити шкоду людині або становити загрозу для життя та здоров'я людини.

Техногенні небезпеки – небезпеки, пов'язані з використанням транспортних засобів, з експлуатацією підйнятно-транспортного обладнання, з використанням паливних, легкозаймистих і вибухонебезпечних речовин та матеріалів, з використанням процесів, що відбуваються при підвищених температурах і тиску, з використанням електричної енергії, хімічних речовин, різних видів випромінювання (іонізуючого, електромагнітного, віброакустичного).

Джерелами техногенних небезпек є відповідні об'єкти, що їх породжують.

Соціальні небезпеки – це небезпеки, які викликані низьким духовним і культурним рівнем: бродяжництво, проституція, пияцтво, алкоголізм, наркоманія, паління. Джерелами цих небезпек є незадовільне матеріальне становище, погані умови проживання, страйки, повстання, конфліктні ситуації на етнічній, расовій або релігійній основі.

Джерелами політичних небезпек є конфлікти на міжнаціональному і міждержавному рівнях, духовне гноблення, політичний тероризм, ідеологічні, міжпартійні і збройні конфлікти, війни.

Небезпеки виявляються внаслідок дії на людину небажаних чинників, або факторів.

Фактор (лат. factor – діючий) є причина, рушійна сила будь-якого процесу, що визначає його характер чи окремі його риси.

Фактори (чинники) умовно поділяються на уражаючі, небезпечні та шкідливі .

Уражаючі чинники можуть призводити до загибелі людини.

Небезпечні чинники викликають в окремих випадках травми або раптове погіршення здоров'я.

Шкідливі чинники можуть викликати захворювання або зниження працездатності людини як у явній, так і в прихованій формах.

Слід зазначити, що одне джерело небезпеки може призводити до різноманітних небезпечних ситуацій, а останні породжують різні уражаючі фактори.

Своєю чергою уражаючі фактори можуть спричинити утворення надзвичайних ситуацій.

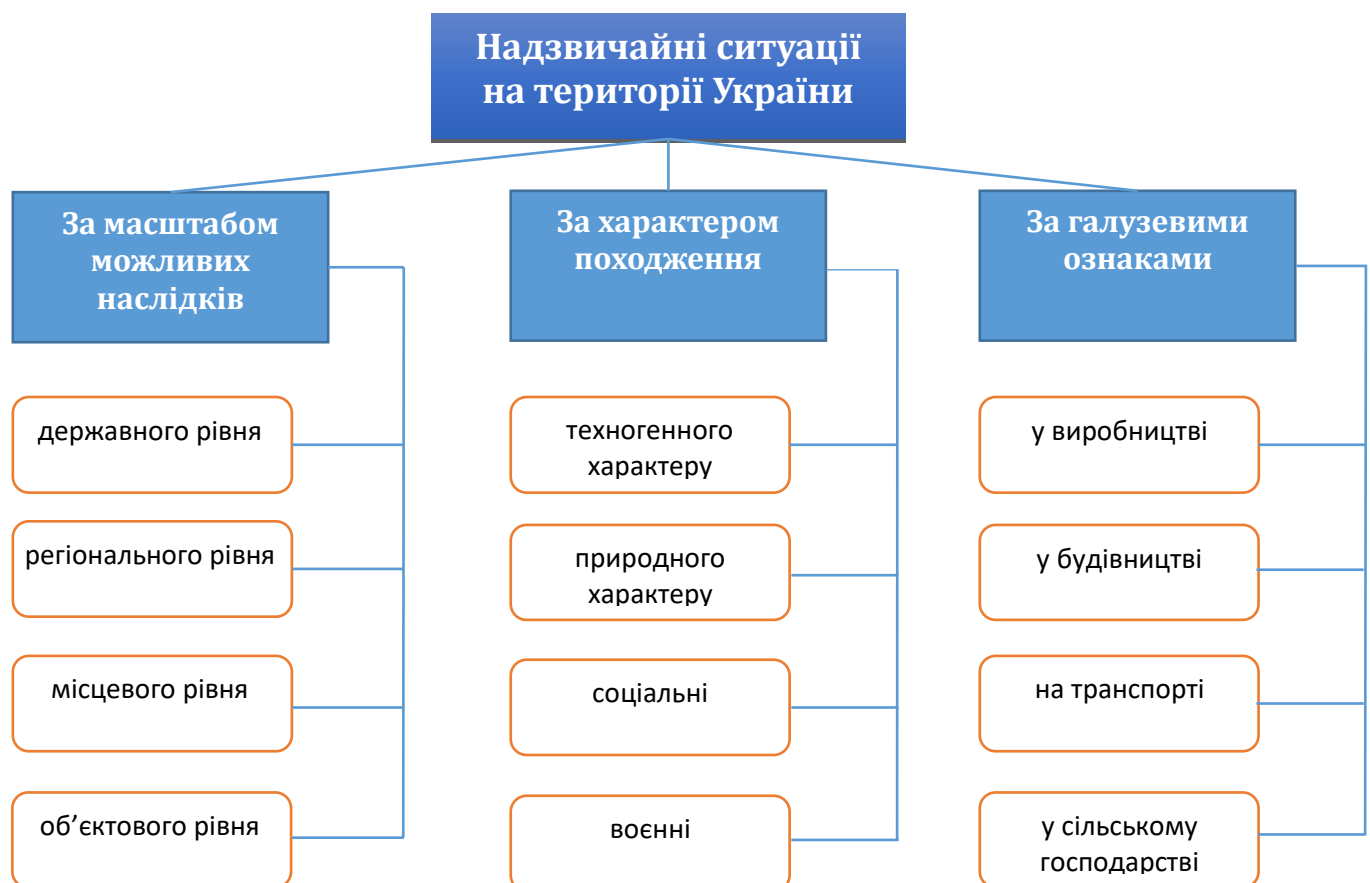
Надзвичайна ситуація – це небезпека, що реалізувалась, в умовах якої суспільство, кожна людина прагне до самозбереження.

Джерелами НС є :

- небезпечне природне явище або подія техногенного походження;
- поширення інфекційних хвороб людей, тварин і рослин;
- застосування сучасних засобів ураження внаслідок чого виникла або може виникнути НС.

Уражаючий фактор джерела НС – складова частина небезпечного явища (процесу, події), зумовлена джерелом НС, що характеризується фізичною, хімічною, біологічною або іншою дією та визначається відповідними параметрами.

Кожен клас НС поділяється на групи, які містять конкретні їх види.

НС природного характеру – небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні морські та прісноводні явища, деградація ґрунтів, природні пожежі, зміна стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність людей, тварин, масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами або шкідниками, зміна стану водних ресурсів та біосфери тощо.

НС техногенного характеру – транспортні аварії (катастрофи), пожежі, неспровоковані вибухи або їх загроза, аварії з викидом небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптове руйнування споруд та будівель, аварії на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічні аварії на греблях, дамбах тощо.

НС соціальні – це події, пов'язані з протиправними діями терористичного та антиконституційного спрямування: здійснення або реальна загроза терористичного акту (збройний напад, захоплення і затримання важливих об'єктів, ядерних установок і матеріалів, систем зв'язку, напад на екіпажі повітряного або морського судна), викрадення або знищення суден, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях, викрадення або захоплення зброї, виявлення застарілих боєприпасів тощо.

НС воєнні – це події, пов'язані з наслідками застосування звичайної зброї або зброї масового ураження, під час яких виникають вторинні чинники ураження населення, що їй визначають в окремих нормативних документах.

Загальні ознаки НС: загибель або загроза загибелі людей, значне погіршення умов життєдіяльності, економічні збитки, суттєве погіршення стану навколишнього середовища.

3. Характеристика ризику. Концепція прийнятого ризику

Для людини, що перебуває в природному і техногенному середовищі завжди існує ризик бути схильним до будь-якої небезпеки.

Фахівці в області безпеки життєдіяльності людини і охорони праці вважають, що ризик – це кількісна характеристика дії небезпек, сформованих конкретно діяльністю людини.

Відповідно до ДСТУ 2293:2014 ризик – це комбінація ймовірності заподіяння шкоди і тяжкості цієї шкоди.

В розрахунках ризик прийнято позначати буквою R (від англ. слова risk – ризик). Значення ризику від конкретної небезпеки можна одержати зі статистичних даних: нещасних випадків, травм, випадків захворювань, випадків насильницьких дій на індивіда і т.д. за певні проміжки часу (зміну, добу, тиждень, квартал, рік).

Кількісно ризик може бути виражений у різних одиницях – імовірнісних оцінках (від 0 до 1), у кількості смертей за рік розраховуючи на одну людину, у кількості смертей за рік розраховуючи на все населення держави, у можливих збитках майна внаслідок аварій, вибухів, пожеж і т.д.

Формування небезпечних і надзвичайних ситуацій – результат певної сукупності факторів ризику, що породжуються відповідними джерелами.

У процесі своєї діяльності людина зіштовхується з сукупністю різних видів ризику, що відрізняються між собою природою виникнення, місцем і часом виникнення, сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на їхній рівень, кількістю одиничних джерел збитку (тяжкістю наслідків), ступенем допустимості.

На підставі класифікації ВООЗ наведено загальну номенклатуру усіх існуючих і відомих видів небезпек.

За природою походження небезпеки бувають природними, техногенними, антропогенними, екологічними і комбінованими.

За часом прояву негативних наслідків небезпеки поділяються на імпульсивні та кумулятивні.

За локалізацією небезпеки поділяють на небезпеки, пов'язані з літосферою, гідросферою, атмосферою, космосом.

За наслідками небезпеки поділяють на захворювання, травми, летальні випадки, пожежі, вибухи, аварії, забруднення навколишнього середовища.

За заподіяним збитком небезпеки поділяються на соціальні, технічні, екологічні та економічні.

Небезпека реалізується виникненням небезпечних і шкідливих факторів, вплив яких на людину призводить до травми або летального випадку.

Довгі роки людство вважало, що стан захисту людини і навколишнього середовища залежить тільки від ефективності технічних систем безпеки, і прагнуло забезпечити абсолютну безпеку.

У теперішній час співтовариство прийшло до висновку, що забезпечити нульовий ризик у всіх галузях не можливо.

Ресурси сучасного суспільства обмежені.

У жодній галузі діяльності людини не можливо досягти абсолютної безпеки.

Ця обставина привела увесь Світ до формування концепції прийняттого (припустимого) ризику у всіх його видах.

Концепція прийняттого ризику

Прийнятний (припустимий) ризик – це ризик, що характеризує такий стан безпеки в суспільстві (низький рівень смертності, інвалідності людей, травматизму на виробництві), що не впливає на економічні показники підприємства, галузі економіки або держави і який досяжний за технічними і економічними міркуваннями на сучасному етапі розвитку науки і техніки.

Досягнення деякого прийняттого індексу шкоди ризику є не тільки оцінкою безпеки у конкретній державі, у якійсь галузі промисловості, але і використовується для оцінки зміни цього рівня безпеки згодом і при різних умовах праці.

Неприйнятний ризик характеризується ймовірністю реалізації негативного впливу з показником більше 10^{-3} , прийнятний менше 10^{-6} .

Висновки

1. Категорія безпеки за своїм змістом є багатогранною і характеризується власним категорійно-понятійним апаратом.
2. Однією з передумов розробки ефективних заходів, спрямованих на запобігання небезпекам та ліквідацію їхніх наслідків, є ідентифікація небезпек і НС.
3. Небезпеки виявляються внаслідок дії на людину небажаних чинників, або факторів.
4. Формування небезпечних і надзвичайних ситуацій – результат певної сукупності факторів ризику, що породжуються відповідними джерелами.
5. Ризик є кількісною характеристикою дії небезпек, що формуються конкретною діяльністю людини.
6. У процесі своєї діяльності людина стикається з сукупністю різних видів ризику, які відрізняються між собою за природою виникнення, місцем і часом виникнення, сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на їх рівень, кількістю одиничних джерел шкоди, ступенем допустимості.
7. З безлічі розглянутих видів ризику, найбільший інтерес представляє вивчення небезпек і ризиків у вирішенні завдань попередження або зменшення небезпеки для життя і здоров'я людини, захворювань або травм, шкоди майну і навколишньому середовищу.
8. Обчислення ризику, його аналіз і розроблення рекомендацій щодо його мінімізації розглядають як частину системного підходу до прийняття політичних рішень, процедур і практичних заходів у вирішенні завдань попередження або зменшення небезпеки для життя людини, захворювань або травм, шкоди майну і навколишньому середовищу.

Лекція № 2

Тема лекції: „Базові основи законодавства з цивільного захисту в Україні”

План лекції

1. Питання теоретико-правового осмислення та нормативно-правового визначення цивільної безпеки.
2. Нормативно-правові засади державного регулювання забезпечення державної політики у сфері безпеки.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.
4. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
5. Нестеренко С. В. Правові основи організації та забезпечення цивільного захисту: конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання, освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 263 – Цивільна безпека) / С. В. Нестеренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 160 с.
6. Закон України Про національну безпеку України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>)
7. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (<https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>).

Вступ

Проведений аналіз нормативно-правового матеріалу свідчить, що питання безпеки знаходяться в центрі уваги як законодавчого регулювання, так і різноманітних профільних підзаконних актів. Проте досі не склалося єдиної концепції щодо підходу до тлумачення термінології безпеки. Це пов'язано як з широким спектром суспільних відносин, що є предметом правового регулювання, так і з відносністю поняття самої безпеки та відсутністю єдності поглядів на її визначення в нормативно-правових актах і в науковій літературі.

Вітчизняне розуміння цивільної безпеки формується переважно на перехресті понять національна безпека, громадська та публічна безпека, цивільний захист та інших споріднених понять, але виходить за їх межі, має

мінливий зміст, який конкретизується в контексті з'ясування спільного та відмінного між ними, їх взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Сфера цивільної безпеки є «зрізом» по лінії безпечно-небезпечно основних сфер суспільного життя (економічної, політичної, державної, правової, культурної тощо), а тому проявляється (присутня) в кожній з них, хоча відносно протидії небезпекам має й певну «автономію»; існує в просторі спільності та відмінності державного життя і життя громадянського суспільства, «мінливості» їх взаємодії як процесів розвитку у мирний та воєнний час; охоплює не тільки стан сталого існування та захищеності сфер суспільного життя, матеріальних умов їх функціонування, але й систему забезпечення цивільної безпеки (в широкому розумінні), підсистемами якої є системи цивільного захисту, забезпечення громадської чи публічної безпеки, правопорядку та інші.

Осмислення поняття «забезпечення цивільної безпеки» на основі аналізу теоретико-правових і нормативно-правових аспектів цивільного захисту підводить до висновків про те, що забезпечення цивільної безпеки не зводиться тільки до цивільного захисту в умовах надзвичайних ситуацій, а передбачає такий захист і в інших небезпечних ситуаціях; в основу ж цивільного захисту покладено «вузьке» розуміння безпеки, яке пов'язане з мінімізацією впливу небезпек, загроз, ризиків, їх виявленням, попередженням, моніторингом, ліквідацією наслідків тощо, але не орієнтоване на нормальне (стале) існування (функціонування) суб'єктів, явищ і процесів, яке охоплюється широким розумінням цивільної безпеки.

1. Питання теоретико-правового осмислення та нормативно-правового визначення цивільної безпеки

У третьому тисячолітті в умовах глобалізації та нерівномірного розвитку країн світу, наявності значної кількості загроз антропогенного, технологічного та природного характеру, зростання міждержавної конфліктності, викликаній зіткненням життєво важливих національних інтересів і появою нових викликів світовому порядку, фундаментального значення набуває внутрішня і зовнішня державна політика, яка визначає пріоритетні цілі та стратегічні напрями розвитку, що знайшло підтвердження у міжнародних та вітчизняних програмних документах.

На сучасному етапі вітчизняного державотворення урізноманітнення загроз і викликів людині, державі та суспільству призвело не лише до загострення проблем безпеки, а й спричинило значну трансформацію її змісту, що зумовило актуалізацію наукового осмислення проблем розуміння безпеки, її забезпечення, визначення напрямів державної політики щодо гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини та громадянина.

Поняття «*цивільна безпека*» є відносно новим для вітчизняної науки і практики. Поштовхом для виокремлення та змістовного осмислення цього поняття стала інтеграція України до міжнародного та європейського простору,

зокрема, запровадження в межах політики Східного партнерства ЄС, двостороннього співробітництва Україна-ЄС діяльності в Україні Консультативної місії Європейського Союзу (далі – КМЄС) задля допомоги державним органам України у послідовному реформуванні сектора цивільної безпеки шляхом надання стратегічних консультацій і практичної підтримки заходів з реформування згідно зі стандартами ЄС та міжнародними принципами належного врядування та дотримання прав людини.

Мандат Консультативної місії Європейського Союзу передбачає три напрями діяльності:

- надання стратегічних консультацій щодо реформування сектору цивільної безпеки для розробки стратегій сектору цивільної безпеки;
- підтримка імплементації реформ надання практичних консультацій, тренінгів та обладнання;
- співпраця та координація для забезпечення координації реформ між українськими та міжнародними партнерами.

Пріоритетами роботи місії визначено:

1. *Управління персоналом у секторі цивільної безпеки* з метою належного надання якісних послуг населенню.

2. *Громадський порядок* – забезпечення державними органами підтримання миру і права на зібрання згідно з міжнародними стандартами дотримання прав людини.

3. *Кримінальні розслідування*, які є необхідним компонентом захисту норм права і безпеки громадян, а їх успішність з повагою до прав людини підвищує довіру громади та сприяє активізації демократичного процесу загалом.

4. *Взаємодія поліції з громадою*, оскільки охорона правопорядку у демократичному суспільстві передбачає право громадян висловлюватися щодо її ефективності, налагодження довірливих стосунків поліції з населенням шляхом безпосередньої співпраці та діалогу, відповідальність за запобігання та боротьбу зі злочинністю не тільки поліції, але й інших представників суспільства.

5. *Розмежування повноважень* організацій сектору цивільної безпеки з метою забезпечення координації їхньої діяльності та запобігання дублюванню й плутанині, що має стратегічне значення для забезпечення прозорості діяльності та підконтрольності сектору цивільної безпеки, орієнтованого на потреби громадян і надання послуг.

Зазначені пріоритети мають значення для реформ усіх суб'єктів сектору цивільної безпеки, проте КМЄС також визначено так звані «наскрізні питання», які певною мірою пов'язані з кожним з п'яти пріоритетів:

- дотримання прав людини та гендерної рівності;
- боротьба з корупцією;
- забезпечення належного врядування, яке стосується проведення реформ й у таких галузях, як: державне управління, публічний нагляд, державні фінанси та децентралізація.

Як зазначається представниками Консультативної місії Європейського Союзу, «Організації, що входять до сектору цивільної безпеки, у різних країнах несуттєво відрізняються: їх склад, назва і місце, яке вони займають в окремих державних адміністративних структурах. *Загалом сектор безпеки включає військовий компонент* (армія, військово-морський флот, підрозділи спеціального призначення тощо) і *цивільний компонент*. Під словом «цивільний» ми розуміємо «невійськовий».

До складу сектору цивільної безпеки України в інтерпретації Консультативної місії Європейського Союзу входять:

- правоохоронні структури, зокрема Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції і Служба безпеки України;

- органи судової та виконавчої влади, зокрема Міністерство юстиції України, Офіс Генерального прокуратора і місцеві судові органи;

- представники громадянського суспільства та Верховної Ради України.

За результатами контекстного аналізу наведених та інших матеріалів Консультативної місії Європейського Союзу (КМЄС) у порівнянні з відповідними положеннями вітчизняного розуміння проблем безпеки та її забезпечення можна зробити такі висновки:

- розуміння цивільної безпеки подається в матеріалах КМЄС через адаптацію європейського розуміння до реалій вітчизняної практики;

- цивільна безпека окремо не визначається, а її розуміння здійснюється через виокремлення складових (компоненту) сектору цивільної безпеки та його відрізнення від військового компоненту;

- власне безпека не тільки не відокремлюється від громадського порядку, а ототожнюється з ним і окремо не згадується, причому термін «громадський порядок» використовується у його вузькому значенні «як громадський порядок під час масових заходів, наприклад, під час футбольних матчів, маршів, демонстрацій тощо» і пов'язується переважно з діяльністю поліції;

- правоохоронна спрямованість такого розуміння цивільної безпеки виводить за її межі цивільний захист і відповідну державну службу;

- серед складових сектору цивільної безпеки пріоритет віддається правоохоронним органам і спеціальним органам з правоохоронними функціями.

Обрання для аналізу матеріалів Консультативної місії Європейського Союзу (КМЄС) зумовлено тим, що ці матеріали відбивають європейське бачення проблем цивільної безпеки, адаптовані до вітчизняних реалій, використовуються у реформуванні державних органів сектору національної безпеки і оборони, уточнюються у співпраці КМЄС з вітчизняними державними органами, формуючи таким чином спільні позиції.

Наведені вище матеріали КМЄС мають узагальнюючий та інформативний характер і саме в контексті призначення і діяльності цієї місії, проте дають уявлення щодо фундаментальних характеристик європейського бачення цивільної безпеки, яке має значення для її вітчизняної інтерпретації в контексті визначення спільного між ними:

по-перше, безпека охоплює цивільну безпеку (демільтаризовану) і воєнну безпеку та оборону (мілітаризовану) або національна безпека охоплює сферу власне національної безпеки і сферу оборони, а, відповідно, сектор безпеки складається з двох компонентів цивільного (демільтаризованого) і військового (мілітаризованого);

по-друге, для нормативно-правового регулювання, співробітництва між ЄС та Україною домінуюче значення має не теоретичне визначення власне безпеки чи її складових, а практична діяльність суб'єктів забезпечення безпеки (їх призначення, повноваження, пріоритети, форми, методи та засоби здійснення);

по третє, оскільки сфера цивільної безпеки охоплює й правопорядок (громадський порядок) практичну діяльність цих суб'єктів неможливо поділити на діяльність виключно щодо забезпечення безпеки або виключно щодо охорони правопорядку, оскільки вони нерозривно пов'язані між собою, можливо виокремити лише відповідні функції такої діяльності, причому у діяльності конкретних суб'єктів ті чи інші функції є домінуючими. Такий підхід притаманний і вітчизняній практиці, де виокремлюються державні органи: загальної компетенції, спеціальні органи, правоохоронні органи, спеціальні органи з правоохоронними функціями, але відсутнє виокремлення органів забезпечення безпеки або спеціальних органів з безпековими функціями.

На додаткове обґрунтування можливості таких висновків доцільно навести й такі аргументи.

У західних країнах використовуються поняття «публічна безпека» («public security») та «цивільна безпека» («civil security»), проте які не мають сталого нормативно-правового визначення та наукового трактування, а варіації їх розуміння зумовлюються особливостями національних наук і законодавчих практик, позиціями авторів, особливостями перекладів оригінальних текстів на іншу мову тощо, але загальним є те, що цивільна безпека визнається поняттям з мінливим змістом, який певним чином конкретизується в процесі діяльності суб'єктів, предметом якої і є безпека.

Проаналізувавши на замовлення Міжнародної мережі сприяння верховенству права (INPROL) наукові підходи та практику різних держав і міжнародних організацій щодо забезпечення цивільної безпеки, деякі дослідники дійшли висновків, що:

– термін «цивільна безпека» не має загальноприйнятого визначення, а спроби його інтерпретацій мають неоднозначні результати, йому надається різне значення в практиці національних урядів і у випадках його використання міжнародними організаціями;

– за відсутності чіткого консенсусу щодо інтерпретації терміну «цивільна безпека» можливе лише окреслення параметрів його змісту, аспектів розуміння в певних контекстах наукового осмислення та практичної діяльності як у часи війни, так і миру.

Термін «цивільна безпека» ще не набув розповсюдження у вітчизняних нормативно-правових актах, але його відповідне розуміння можливе через аналіз нормативно-правових визначень громадської безпеки, зокрема у співвідношенні з визначеннями громадського порядку, публічної та інших видів безпеки, а також повноваженнями суб'єктів їх забезпечення. Такий аналіз свідчить про варіативність формулювань зазначених термінів, наявність спільного та відмінного між ними, а також обмеженість будь-якого такого визначення стосовно контекстів використання терміна «громадська безпека» у змісті нормативно-правових актів. Так, у Законі України «Про Національну поліцію» терміни «публічна безпека» і «публічний порядок» використано в контексті «широкого розуміння» громадської безпеки і громадського порядку, а терміни «громадська безпека» і «громадський порядок» – при їх «вузькому» розумінні.

Таким чином, на підставі зазначеного вище можливо виокремити наступні положення, що характеризують сферу цивільної безпеки, яка:

– охоплює відносини та їх складові, які є змістом різних сфер суспільного і державного життя (внутрішнього і зовнішнього, у мирний час і в особливий період, охоплюють як їх нормальне (стале) існування, так і протидію небезпекам);

– не є окремою сферою суспільного життя, поряд з такими основними сферами, як економічна, політична, державна, правова, культурна тощо, а є їх «зрізом» по лінії безпечно-небезпечно, а тому проявляється (присутня) в кожній з них, хоча відносно протидії небезпекам має й певну «автономію»;

– існує в просторі єдності (спільності) та відмінності державного життя і життя громадянського суспільства, їх «мінливості» в процесі розвитку, а також у мирний та воєнний час;

– частково охоплюється сферою національної безпеки, відрізняється від сфери оборони у мирний час, але у воєнний час їх співвідношення змінюється і набуває іншої «конфігурації»;

– охоплює не тільки стан захищеності сфер суспільного життя та матеріальних умов їх існування, але й систему забезпечення цивільної безпеки (в широкому розумінні).

Природа сфери цивільної безпеки зумовлює (впливає) на відповідну державну політику, яка у співставленні з іншими політиками також має загальні та відмінні властивості в контексті державної і недержавної політики, державної політики взагалі як форми впливу держави на суспільство, так і її особливостей у певних сферах суспільного життя, як спеціальної (відносно автономної) безпекової політики, предметом якої є, передусім, не безпека, зокрема цивільна безпека, а її забезпечення.

2. Нормативно-правові засади державного регулювання забезпечення державної політики у сфері безпеки

Серед форм та методів забезпечення громадської безпеки особливе місце займає правове регулювання, що включає в себе прийняття нормативно-правових актів, що встановлюють загальні засади забезпечення громадської безпеки, визначають відповідних суб'єктів та принципи їх діяльності, права, обов'язки, відповідальність фізичних, юридичних осіб, а також органів публічного управління за не реалізацію державної політики у цій сфері. Слід зауважити, що громадська безпека забезпечується завдяки діяльності органів публічного управління.

При реагуванні на НС будь-якого характеру органи публічного управління діють на підставі чинного законодавства, яке регулює та визначає їх компетенцію у зазначених умовах.

Чітке визначення компетенції даних органів та їх посадових осіб в умовах НС дозволить:

по-перше, визначити коло суб'єктів управління силами та засобами, що залучені до ліквідації НС;

по-друге, визначити часові та територіальні межі компетентності органів публічного управління в зазначених умовах.

Нормативно-правову базу щодо забезпечення громадської безпеки складають дві групи нормативних актів. До першої групи нормативних актів відносяться закони та підзаконні акти, що регулюють діяльність органів публічного управління з питань цивільної безпеки. До другої групи нормативних актів відносяться нормативні акти, які безпосередньо визначають конкретні права, обов'язки, функції суб'єктів, що спеціально створені для забезпечення громадської безпеки.

Правову основу регулювання державної політики, зокрема у сфері безпеки, становлять Конституція та закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а також інші нормативно-правові акти, зокрема Закони України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», яким поміж іншого визначаються її засади у сферах національної безпеки і оборони, техногенної безпеки, «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про державні цільові програми», Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» та інші.

У парламентсько-президентській республіці, якою за Конституцією є Україна, формування, реалізація та забезпечення державної політики, зокрема у сфері безпеки, здійснюються системою органів державної влади, яку становлять глава держави – Президент України (ст. 102); орган законодавчої влади – ВРУ (ст. 75); органи виконавчої влади – Кабінет міністрів України, центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ), обласні та районні державні

адміністрації (ст. ст. 114, 119); органи судової влади (ст. 124), але не тільки ці державні органи.

До суб'єктів конституційно-правових відносин у сферах державної політики та безпеки, відносять такі найбільш поширені види суб'єктів:

- 1) спільності (народ, нація, національні меншини, корінні народи, територіальні громади тощо);
- 2) держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, депутати, службові та посадові особи;
- 3) політичні партії, громадські організації та блоки (асоціації);
- 4) громадяни України, іноземці, особи без громадянства, жителі, біженці;
- 5) підприємства, установи, організації;
- 6) міжнародні органи та організації;
- 7) органи самоорганізації населення;
- 8) засоби масової інформації».

У Розділі I *Конституції України* «Загальні засади» безпека визначається як цінність, а її забезпечення як обов'язок, функції, напрям діяльності держави, обмеження прав і свобод людини. Зокрема:

– людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3);

– обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу (ч. 1 ст. 16);

- забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави (ч. 3 ст. 17);

– найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу є захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки (ч. 1 ст. 17);

– зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства (ст. 18).

У Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина» відсутнє пряме встановлення права людини і громадянина на безпеку, але воно опосередковано перебачено такими правами та свободами, як право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23); право на громадянство (ст. 25); право на життя (ст. 27); право на повагу до гідності людини (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); недоторканність житла (ст. 30) та інших.

Конституційні положення щодо здійснення влади народу безпосередньо або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, єдності та поділу державної влади є основою як для розрізнення публічної та державної політики, так й диференціації повноважень органів державної влади відносно

формування, реалізації та забезпечення державної політики, безпекової політики зокрема.

Закон «Про правовий режим воєнного стану»

Цей Закон визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. Закон складається з **28** статей.

Стаття 4. Військові адміністрації

1. На територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадського порядку та безпеки, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації.

5. Військові адміністрації населених пунктів формуються з військовослужбовців військових формувань, утворених відповідно до законів України, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без виключення зі списків особового складу, а також працівників, які уклали з Генеральним штабом Збройних Сил України трудовий договір.

Стаття 8. Заходи правового режиму воєнного стану

18) встановлювати порядок використання фонду захисних споруд цивільного захисту;

19) проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України;

Стаття 15. Повноваження військових адміністрацій

33) прийняття у межах, визначених законом, рішень з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями;

Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»

Визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, і спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків. Закон складається з 19 статей.

Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»

є основоположним у ядерному законодавстві України. Він встановлює пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права і обов'язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов'язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, встановлює також правові основи міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії. Закон складається з 15 розділів, 90 статей.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»

Регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права і обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні. Закон складається з 7 розділів, 51 статі.

Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»

Закон регулює питання поділу території на відповідні зони, режим їх використання та охорони, умови проживання та роботи населення, господарську, науково-дослідну та іншу діяльність в цих зонах. Закон закріплює і гарантує забезпечення режиму використання та охорони вказаних територій з метою зменшення дії радіоактивного опромінення на здоров'я людини та на екологічні системи. Закон складається з 6 розділів, 22 статей.

Закон України від «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»

Основними завданнями є:

1) правове регулювання відносин, що виникають під час здійснення надзвичайних заходів, спрямованих на захист життя та здоров'я людей і нормалізацію екологічного стану на території зони надзвичайної екологічної ситуації;

2) визначення порядку встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, його організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, у тому числі відповідного режиму використання, охорони та відтворення природних ресурсів;

3) встановлення порядку залучення юридичних та фізичних осіб до участі у надзвичайних заходах на території зони та відшкодування вартості виконаних ними робіт;

4) визначення порядку відшкодування шкоди, заподіяної юридичним та фізичним особам внаслідок виникнення надзвичайних екологічних ситуацій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків.

Кодекс цивільного захисту України

Кодекс ЦЗ регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Кодексом ЦЗ України, регулюється комплекс питань у сфері цивільного захисту як-то:

- організаційно-правові засади функціонування єдиної державної системи цивільного захисту;
- функції і повноваження суб'єктів забезпечення цивільного захисту;
- заходи щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання цим ситуаціям, реагування на надзвичайні ситуації та ліквідації їх наслідків; процедуру навчання з питань цивільного захисту різних суб'єктів;
- фінансове та матеріально-технічне забезпечення заходів цивільного захисту; комплектування органів управління та сил цивільного захисту;
- проходження служби цивільного захисту;
- соціальний та правовий захист співробітників служби цивільного захисту тощо.

Відповідно до ст. 6 Кодексу ЦЗ цивільний захист забезпечується з урахуванням особливостей, визначених Законом України **«Про основи національної безпеки України»**.

У переліку загроз національним інтересам і національній безпеці України у сфері цивільного захисту визначене наступне:

- невідповідність сучасним викликам стану єдиної державної системи цивільного захисту, сил цивільного захисту, їх технічного оснащення;
- значне антропогенне і техногенне перевантаження території України, зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;
- погіршення технічного стану гідротехнічних споруд каскаду водосховищ на річці Дніпро;
- не підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України;
- небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму.

В екологічній сфері:

- нераціональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як не відновлюваних, так і відновлюваних;
- неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи;

- погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води;
- неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів;
- неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності;
- застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів.

Лекція № 3

Тема лекції: „Нормативно-правові засади цивільного захисту в Україні”

План лекції

1. Основні положення Міжнародного гуманітарного права. Завдання і діяльність Цивільної оборони у відповідності до Женевських Конвенцій.
2. Організація системи цивільного захисту України. Єдина державна система цивільного захисту.
3. Склад та основні завдання сил цивільного захисту. Основні заходи у сфері цивільного захисту.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.
4. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
5. Нестеренко С. В. Правові основи організації та забезпечення цивільного захисту: конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання, освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 263 – Цивільна безпека) / С. В. Нестеренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 160 с.
6. Закон України Про національну безпеку України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>)
7. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (<https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>).

Вступ

Характерною рисою розвитку земної цивілізації є збільшення небезпеки її загибелі. Сьогодні на нашій планеті посилюється глобальна системна криза, яка проявляється у погіршенні екології, зміні кліматичних умов, збільшенні кількості і масштабів природних і техногенних катастроф, гібридних воєн, терористичних актів та інших соціальних і політичних небезпек.

Тільки за останні 20 років від стихійних лих, промислових аварій і катастроф постраждало у всьому світі понад 1 млрд. людей, в т.ч. 5 млн. загинуло, а матеріальний збиток становить трильйони доларів.

За останні роки щороку в Україні стається в середньому 350 надзвичайних ситуацій.

Від надзвичайних ситуацій (НС) щорічно в Україні гине більше 70 тис. осіб, населення і держава зазнають значних матеріальних збитків.

Україна за насиченістю своєї території промисловими об'єктами не відрізняється, а то і перевищує аналогічні показники розвинених європейських країн. Майже третину з них становлять потенційно небезпечні підприємства, пов'язані з виробництвом, переробкою та зберіганням отруйних, сильнодіючих і вибухонебезпечних речовин. Промислові регіони являють собою зони з високим ступенем ризику виникнення аварій і катастроф техногенного походження. Цей ризик постійно зростає, оскільки рівень зносу обладнання більшості промислових підприємств наближається до критичного. На сьогоднішній час в Україні функціонує 16735 потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, аварії на 955 з яких можуть призвести до виникнення НС державного та регіонального рівнів. В Україні нараховується понад 1,8 тисяч хімічно небезпечних об'єктів, які зберігають, виготовляють або використовують небезпечні хімічні речовини, та понад 1,5 тисяч вибухо- та пожежонебезпечних об'єктів, де зосереджено більше 13 млн. тон твердих і рідких вибухо- та пожежонебезпечних речовин.

Правовою основою цивільного захисту є Конституція України, Кодекс цивільного захисту, інші закони України, а також укази Президента та нормативні документи Кабінету Міністрів України. Під час НС потенційні небезпеки для життя і здоров'я людей проявляються більшою мірою, з більшою ймовірністю негативних наслідків. В основу цивільного захисту населення покладені положення міжнародного гуманітарного права та стаття 3 Конституції України, в якій наголошується, що людина, її життя, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Кожен громадянин відповідно до Конституції України має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха, застосування зброї, а також на вимогу гарантованого забезпечення реалізації цього права від органів виконавчої влади, керівників підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності і підпорядкування. Держава як гарант цього права створює і розвиває Єдину державну систему цивільного захисту.

Цивільний захист – це система заходів (організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних тощо), які вживають центральні і місцеві органи виконавчої влади та підпорядковані їм сили, підприємства, установи та організації для запобігання та ліквідації НС, що загрожують життю та здоров'ю людей, завдають матеріальних збитків у мирний час і в особливий період.

Вирішення проблем природно-техногенної безпеки України забезпечує проведення на державному рівні таких заходів:

- здійснення управління техногенними ризиками, що забезпечить стале, гарантоване зменшення кількості та наслідків НС техногенного і природного характеру.

- створення цілісної міжвідомчої системи моніторингу і налагодження державної служби прогнозування та попередження природних і техногенних НС.

- створення загальнодержавного реєстру потенційно небезпечних об'єктів і територій та механізмів їх моніторингу.

- підвищення ефективності роботи органів державного нагляду за станом і функціонуванням потенційно небезпечних виробництв.

Засобом розв'язання проблеми захисту від техногенних і природних НС є створення в Україні Єдиної державної системи ЦЗ населення і територій, основне завдання якої – запобігати та реагувати на НС. Запобігання виникненню НС передбачає підготовку та реалізацію заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінювання ступенів ризику, завчасне реагування на події, що становлять загрозу виникнення НС для запобігання лиху або пом'якшення його можливих наслідків. Реагування на НС – це скоординовані дії підрозділів Єдиної державної системи цивільного захисту щодо реалізації планів локалізації та ліквідації аварій (катастроф) для усунення загрози життю та здоров'ю людей, надання невідкладної допомоги потерпілим.

1. Основні положення Міжнародного гуманітарного права. Завдання і діяльність Цивільної оборони у відповідності до Женевських Конвенцій

Основні положення Міжнародного гуманітарного права.

Міжнародне гуманітарне право – це система міжнародно визнаних правових норм, які спрямовані на:

- захист жертв збройних конфліктів (визначається правом Женеви і захищає всіх осіб, що вийшли з ладу: поранених, хворих, тих, хто попав в аварію на кораблі, військовополонених);

- заборону або обмеження методів і способів ведення війни (визначається правом Гааги);

- встановлення відповідальності військовослужбовців та працівників Збройних Сил України за порушення вимог права збройних конфліктів.

Під час війни людина повинна дотримуватись певних норм гуманності навіть щодо ворога. Ці норми викладені у чотирьох Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року:

1. "Про поліпшення долі поранених та хворих в діючих арміях".

2. "Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил які зазнали корабельної аварії на морі".

3. "Про поводження з військовополоненими".

4. "Про захист цивільного населення під час війни".

До осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, належать:

- жертви збройних конфліктів;
- медичний і духовний персонал;
- парламентарі і особи, які їх супроводжують;
- персонал цивільної оборони;
- персонал, який відповідає за захист і охорону культурних цінностей;
- персонал, який бере участь у гуманітарних акціях.

Напад на таких осіб забороняється.

До жертв збройного конфлікту належать:

- поранені та хворі;
- особи, які зазнали корабельної аварії чи аварії літального апарата;
- особи, які пропали безвісти;
- загиблі (померлі);
- військовополонені;
- цивільні особи, які перебувають в районі воєнних дій.

До об'єктів, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, належать:

- медичні формування;
- санітарно-транспортні засоби;
- цивільні об'єкти;
- культурні цінності;
- особливо небезпечні об'єкти;
- об'єкти цивільної оборони;
- санітарні зони (місцевості);
- місцевості, що не обороняються;
- демілітаризовані зони.

Напад на такі об'єкти заборонено.

У ході воєнних дій заборонено застосовувати такі методи:

- убивати або завдавати поранення цивільним особам;
- убивати або завдавати поранення особам, які, склавши зброю або не маючи засобів захищатись, здались у полон; убивати парламентаря і осіб, які його супроводжують;
 - нападати на осіб, які зазнали корабельної аварії або покидають на парашуті літальний апарат, що терпить лихо, і які не чинять ворожих дій (за винятком осіб, які десантуються у складі повітряних десантів);
 - примушувати осіб, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права, брати участь у воєнних діях;
 - віддавати наказ нікого не залишати в живих або загрожувати ним;
 - брати заручників;
 - вводити противника в оману шляхом віроломства;
 - використовувати не за призначенням розпізнавальну емблему Червоного Хреста чи Червоного Півмісяця, міжнародні розпізнавальні знаки цивільної оборони та розпізнавальні знаки культурних цінностей, міжнародний

спеціальний знак особливо небезпечних об'єктів, білий прапор парламентаря, інші міжнародно-визнані знаки і сигнали;

- незаконно використовувати розпізнавальну емблему Організації Об'єднаних Націй;

- здійснювати напад невибіркового характеру, який може спричинити такі втрати серед цивільного населення та такий збиток цивільним об'єктам, що будуть несумірними з досягненням необхідної воєнної переваги над противником;

- здійснювати терор щодо цивільного населення;

- використовувати голод серед цивільного населення з метою досягнення воєнних цілей;

- знищувати, вивозити або приводити в несправність об'єкти, які необхідні для виживання цивільного населення;

- нападати на медичні формування та санітарно-транспортні засоби, які мають належні розпізнавальні емблеми (знаки) і сигнали;

- здійснювати вогневе ураження населених пунктів, портів, осель, храмів та госпіталів (за умови, якщо вони не використовуються у воєнних цілях);

- знищувати культурні цінності, історичні пам'ятники, місця відправлення культу та об'єкти, які складають культурну чи духовну спадщину народів, а також використовувати їх з метою досягнення успіху у бойових діях;

- знищувати або захоплювати власність противника, крім випадків, коли такі дії викликані воєнною необхідністю;

- віддавати на розграбування населені пункти або місцевості.

Не підлягають нападу також споруди, що несуть у собі небезпечні сили (греблі, дамби і атомні електростанції та ін.) і внаслідок руйнування яких можливі великі і тяжкі втрати серед цивільного населення.

Для розпізнавання таких об'єктів конфлікуючі сторони повинні (мають право) позначати їх спеціальним міжнародним знаком у вигляді трьох кіл яскраво помаранчевого кольору однакового розміру, розміщених на одній осі на відстані одне від одного, рівній одному радіусу кола.

Рис. 3.1. Спеціальний міжнародний знак цивільної оборони для обладнання споруд, які несуть у собі небезпечні сили

Багато уваги приділяється питанням захисту природного середовища, адже це впливає на умови життєдіяльності населення.

У ході воєнних дій забороняється застосовувати такі засоби:

- розривні кулі та кулі, що легко розвертаються або сплющуються в тілі людини (кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи);
- снаряди вагою менше 400 грамів, які є розривними або споряджені вибуховою чи запалювальною речовиною;
- отрути, отруйні речовини та сильнодіючі отруйні речовини;
- біологічну і токсичну зброю;
- будь-яку зброю, дія якої полягає в нанесенні ураження осколками, що не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів;
- міни, що спроектовані для спрацювання від випромінювання міношукача або іншого неконтактного впливу в ході їх розвідки (пошуку);
- будь-які міни, що самодеактивуються, оснащені елементом невилучення, який може функціонувати після того, як міна втратила спроможність до спрацювання;
- міни-пастки.

Завдання і діяльність Цивільної оборони у відповідності до Женевських Конвенцій і Додаткових до них Протоколів

Розділ 6-й Четвертої конвенції повністю присвячений цивільній обороні, його положення доповнені Першим додатковим протоколом.

Діяльність цивільної оборони направлена на виконання гуманітарних завдань, спрямованих на захист цивільного населення від небезпеки, і допомогу в усуненні безпосередніх наслідків воєнних дій або лиха, а також створення умов, необхідних для виживання людей.

У Конвенції визначається сфера діяльності цивільної оборони, що передбачає виконання таких завдань:

- оповіщення;
- рятувальні роботи;
- медичне обслуговування, включаючи першу допомогу, а також релігійну допомогу;
- евакуація;
- надання сховищ та їх обладнання;
- боротьба з пожежами;
- проведення заходів із світломаскування;
- виявлення та визначення небезпечних районів;
- знезараження та інші подібні заходи захисту;
- термінове надання житла та постачання;
- термінова допомога у встановленні та підтриманні порядку в районах лиха;
- термінове поновлення необхідних комунальних служб;
- термінове поховання загиблих;
- допомога у збереженні об'єктів, суттєво необхідних для виживання;

- додаткова діяльність, що є необхідною для здійснення будь-якого з вищезазначених завдань, а також планування і організація їх виконання.

До організацій цивільної оборони належать установи та організації, які уповноважені компетентною владою сторони, що знаходиться у конфлікті, виконувати будь-яке з вищеназваних завдань. Організації цивільної оборони і їх персонал, а також цивільні особи, які хоч і не є членами організацій цивільної оборони, але за призовом компетентної влади виконують завдання цивільної оборони, користуються повагою і захистом відповідно до Конвенції та Протоколу.

На окупованих територіях організації цивільної оборони одержують від влади сприяння для здійснення завдань, що стоять перед ними. Ні за яких обставин їх персонал не може бути примушений до виконання невластивих для нього завдань.

Держава, що окупувала, не повинна змінювати прямого призначення будівель або матеріальної частини, які належать організаціям цивільної оборони або використовуються ними, чи реквізувати їх, якщо такі зміни у призначенні або реквізиції завдають шкоди цивільному населенню.

Носіння легкої зброї персоналом цивільної оборони з метою підтримання порядку або самозахисту також не вважається таким, що завдає шкоди супротивнику, і може бути дозволено на окупованій території.

Кожна сторона, яка знаходиться в конфлікті, повинна вживати заходів для розпізнавання організацій цивільної оборони, їх персоналу, будівель і матеріальної частини за допомогою міжнародного розпізнавального знака.

Міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони є рівносторонній блакитний трикутник на помаранчевому тлі (рис. 3.2). Він використовується для захисту організацій цивільної оборони, їх персоналу, будівель, матеріальної частини, а також цивільних сховищ.

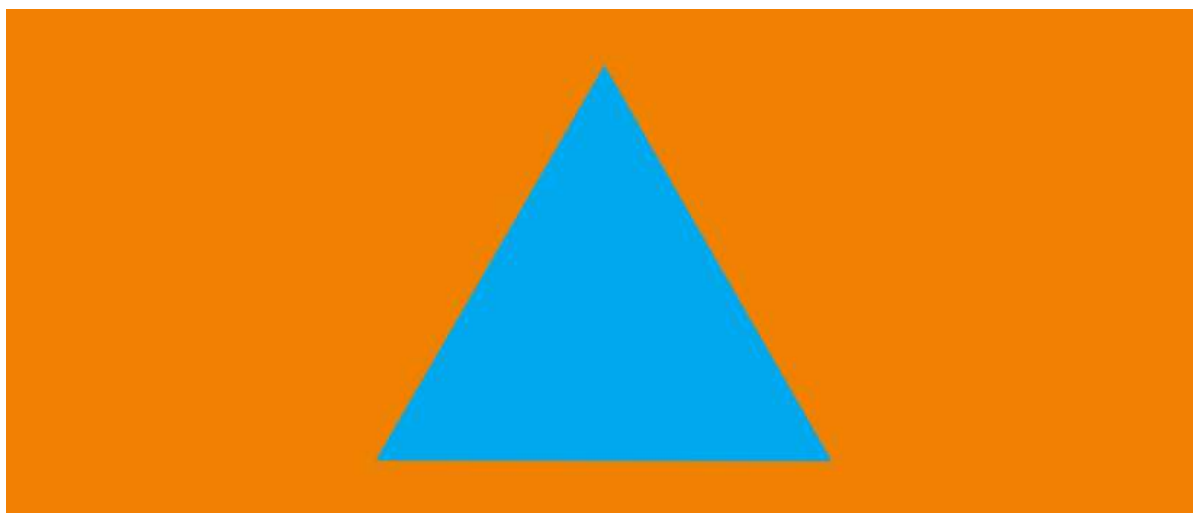

Рис. 3.2 Міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони

Особливу увагу міжнародне гуманітарне право приділяє питанням захисту жінок і дітей. Жінки користуються особливим статусом, їм

забезпечується захист від зґвалтування, від примушення до проституції та інше. Справи вагітних жінок і матерів з малолітніми дітьми, що підлягають арешту чи затриманню з причин, пов'язаних з військовим конфліктом, розглядаються в першу чергу. Стосовно таких жінок сторони, які знаходяться у конфлікті, запобігають винесенню смертного вироку або він не виконується.

Винятковою повагою і захистом користуються діти. Кожна із сторін, що знаходиться у конфлікті, повинна докладати всіх зусиль не тільки для організації їх захисту, але й для забезпечення безперервного навчання, враховуючи їхнє релігійне і моральне виховання. Необхідно сприяти полегшенню повернення дітей у свою країну і сім'ю, яке організовується через

Центральне довідкове агентство Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

Оригінали Женевських конференцій опубліковано в Женеві 12 серпня 1949 року, оригінали Додаткових протоколів до Женевських конвенцій опубліковано в Женеві 8 червня 1977 року французькою та англійською мовами. Вони зберігаються в архівах Швейцарської Конфедерації, а засвідчені копії надані Швейцарською Федеральною Радою кожній державі, яка підписала або приєдналася до них.

Міжнародне гуманітарне право надійно гарантує захист людей та матеріальних цінностей від наслідків як НС так і воєнних дій. Завдання всіх громадян знати його та поважати.

2. Організація системи цивільного захисту України. Єдина державна система цивільного захисту

Мета, завдання та принципи Цивільного захисту населення і території в умовах надзвичайних ситуацій мирного та воєнного часу

Мета – захист населення у надзвичайних ситуаціях. Це визначило не тільки роль та місце, але й її завдання щодо забезпечення безпеки населення та держави в НС.

Завдання Цивільного захисту:

1. Збирання та аналітичне опрацювання інформації про НС.
2. Прогнозування та оцінка наслідків НС.
3. Нагляд і контроль у сфері ЦЗ.
4. Розроблення і виконання законодавчих та інших нормативно-правових актів, дотримання норм і стандартів у сфері ЦЗ.
5. Розроблення і здійснення запобіжних заходів у сфері ЦЗ.
6. Створення, збереження і раціональне використання матеріальних ресурсів для запобігання НС.
7. Розроблення та виконання науково-технічних програм для запобігання НС.

8. Оперативне оповіщення населення про виникнення або загрозу НС, своєчасне достовірне інформування про обстановку і заходи, що вживаються для запобігання НС і подолання їх наслідків.

9. Організація захисту населення і територій від НС, надання невідкладної психологічної, медичної та іншої допомоги.

10. Проведення невідкладних робіт із ліквідації наслідків НС та організація життєзабезпечення постраждалого населення.

11. Забезпечення постійної готовності сил і засобів ЦЗ для запобігання НС і ліквідації їх наслідків.

12. Надання оперативної допомоги населенню в разі виникнення несприятливих побутових або нестандартних ситуацій.

13. Навчання населення способам захисту в разі виникнення надзвичайних, несприятливих побутових або нестандартних ситуацій та організація тренувань.

14. Міжнародне співробітництво у сфері ЦЗ.

Принципи Цивільного захисту:

Цивільний захист здійснюється за такими принципами:

- гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;
- комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
- максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;
- гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
- добровільності – у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
- відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;
- виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Організація системи цивільного захисту України

Загальне керівництво Цивільним захистом відповідно до її побудови покладається на: Кабінет Міністрів України, Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду Міністрів АР Крим, місцеві держадміністрації,

керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування. Начальником Цивільного Захисту України є Прем'єр-міністр України. На місцевому рівні функції начальників цивільної оборони здійснюють керівники відповідних органів виконавчої влади, а в міністерствах, відомствах і на підприємствах їхні керівники. Органом повсякденного управління процесами захисту населення при Кабінеті Міністрів є Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності.

До складу ДСНС входять:

- сили цивільного захисту,
- навчальні заклади та наукові установи,
- заклади охорони здоров'я (медичні підрозділи), які входять до сфери його управління.

Основні завдання ДСНС України:

1) реалізація державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

2) здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб;

3) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначених сферах;

4) реалізація в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сфері волонтерської діяльності.

Функції ДСНС визначені ст.4 Положення про ДСНС України (Постанова КМУ від 16 грудня 2015 р. № 1052 «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій»).

Основний зміст функцій ДСНС:

- здійснює безпосереднє керівництво діяльністю єдиної державної системи цивільного захисту;

- формує проекти планів у сфері цивільного захисту державного рівня на мирний час та в особливий період, подає їх Міністрові внутрішніх справ для внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України, організовує планування заходів цивільного захисту центральними та місцевими органами виконавчої влади;

- проводить підготовку органів управління функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланок;

- здійснює заходи щодо створення, утримання та реконструкції фонду захисних споруд цивільного захисту, ведення їх обліку, забезпечує разом з відповідними органами та підрозділами цивільного захисту, місцевими держадміністраціями здійснення контролю за готовністю зазначених споруд до використання за призначенням;

- здійснює заходи щодо радіаційного і хімічного захисту, координує та контролює здійснення заходів щодо захисту населення і територій у разі виникнення радіаційних аварій та надзвичайних ситуацій, пов'язаних із виливом (викидом) небезпечних хімічних речовин;

- здійснює разом із центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями прогнозування імовірності виникнення надзвичайних ситуацій, визначає показники ризику та здійснює районування території України щодо ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

- координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання щодо здійснення заходів з евакуації населення;

- забезпечує здійснення заходів з мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пов'язаних із технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності під час проведення антитерористичних операцій, а також проводить просвітницьку та практично-навчальну роботу з метою підготовки населення до дій в умовах вчинення терористичного акту;

- залучає підрозділи пошуково-рятувальних сил та аварійно-рятувальних служб центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та координує їх діяльність під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій державного і регіонального рівня, організовує проведення пошуково-рятувальних робіт та здійснює контроль за їх проведенням;

- організовує та здійснює заходи з професійної підготовки особового складу органів і підрозділів цивільного захисту та психологічного захисту населення у разі загрози виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій;

- проводить через підрозділи Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту піротехнічні роботи, пов'язані із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн, сучасних боєприпасів та підіривних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються у терористичних цілях), за винятком територій, на яких розміщені і постійно дислокуються військові частини, установи, військові навчальні заклади, підприємства та організації Збройних Сил, інших військових формувань, утворених відповідно до законів;

- координує проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт авіаційними силами та засобами ДСНС, інших центральних та місцевих

органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності;

- здійснює оповіщення та інформування центральних та місцевих органів виконавчої влади про загрозу виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій, методичне керівництво щодо створення і належного функціонування систем оповіщення цивільного захисту різного рівня;

- здійснює впровадження та забезпечує функціонування і розвиток системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112;

- здійснює ліквідацію медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій, надання екстреної медичної допомоги у зоні надзвичайної ситуації (осередку ураження) постраждалим та рятувальникам, заходи з медичного забезпечення (лікувально-профілактичні, санітарно-гігієнічні заходи, медичне постачання та санаторно-курортне лікування) осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, ветеранів служби цивільного захисту (війни), членів їх сімей, медичне обслуговування учнів (вихованців) навчальних закладів ДСНС;

- організовує провадження наукової, науково-технічної, інвестиційної, інформаційної, видавничої діяльності, сприяє створенню і впровадженню сучасних інформаційних технологій та комп'ютерних мереж, є замовником наукових робіт, бере участь у проведенні прикладних науково-дослідних робіт, розробляє та затверджує галузеві стандарти з питань, що належать до компетенції ДСНС;

- здійснює функції з організації та навчально-методичного забезпечення навчання (підвищення кваліфікації за цільовим призначенням) керівних кадрів і фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту;

- організовує навчання населення щодо дій у надзвичайних ситуаціях, розробляє і затверджує відповідні організаційно-методичні рекомендації та програми з підготовки населення до таких дій;

- організовує та проводить перевірку стану готовності функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та відповідних органів управління ними до дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

ДСНС відповідно до покладених на нього завдань в ході своєї діяльності виконує цілий комплекс заходів організаційного, технічного і фінансового характеру. Ці заходи в рамках компетенції ДСНС проводяться в різних областях політичної, економічної, наукової і фінансової діяльності держави.

Всю роботу ДСНС проводить у взаємодії з центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також, з відповідними органами іноземних держав.

Очолює Державну службу з надзвичайних ситуацій Голова ДСНС України, якого призначає на посаду за поданням Прем'єр-міністра України, та звільняє з посади Президент України.

Єдина державна система цивільного захисту.

Забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту (ст. 8 Кодексу ЦЗ) здійснюється єдиною державною системою цивільного захисту, яка складається з **функціональних і територіальних підсистем** та їх ланок.

Функціональні підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту (далі – функціональні підсистеми) створюються центральними органами виконавчої влади у відповідній сфері суспільного життя (ст. 9 Кодексу ЦЗ).

Територіальні підсистеми життя (ст. 10 Кодексу ЦЗ). єдиної державної системи цивільного захисту (далі – територіальні підсистеми) діють в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

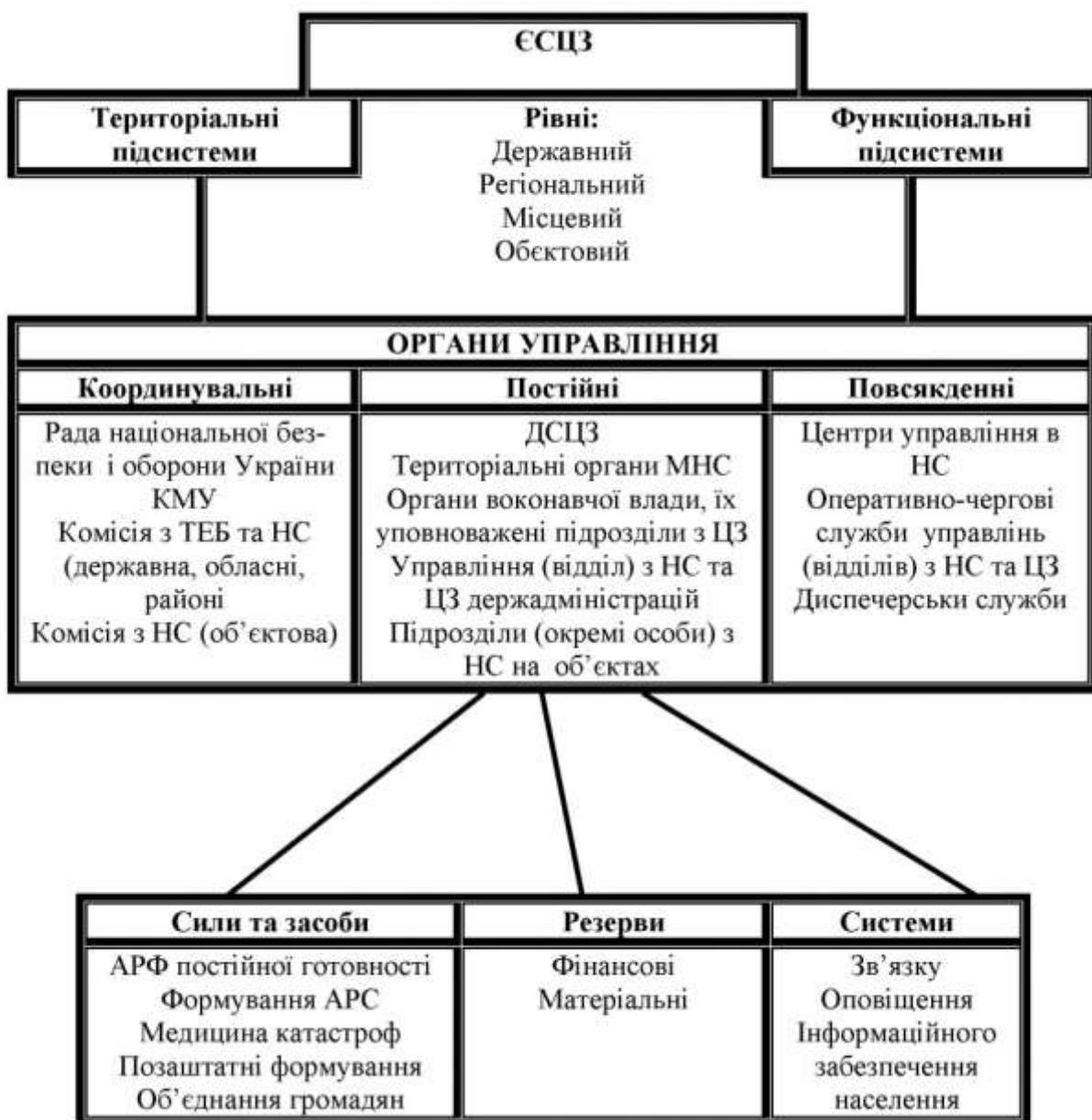

Рис. 3.3. Структура Єдиної державної системи цивільного захисту України.

Основними завданнями єдиної державної системи цивільного захисту є:

- 1) забезпечення готовності міністерств та інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- 2) забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;
- 3) навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;
- 4) виконання державних цільових програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;
- 5) опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;
- 6) прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;
- 7) створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- 8) оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;
- 9) захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- 10) проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;
- 11) пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;
- 12) здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення;
- 13) реалізація визначених законом прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій;
- 14) інші завдання, визначені законом.

Режими функціонування Єдиної державної системи цивільного захисту України

Єдина державна система залежно від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації, що прогнозується або виникла, функціонує у режимах (ст. 11 Кодексу ЦЗ):

- 1) повсякденного функціонування;
- 2) підвищеної готовності;
- 3) надзвичайної ситуації;

4) надзвичайного стану.

Положенням про єдину державну систему цивільного захисту визначається перелік заходів, що здійснюються у відповідному режимі, завдання та порядок взаємодії суб'єктів забезпечення цивільного захисту під час функціонування зазначеної системи у відповідному режимі.

В особливий період єдина державна система цивільного захисту функціонує відповідно до цього Кодексу та з урахуванням особливостей, що визначаються згідно з вимогами законів України "Про правовий режим воєнного стану", "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію", а також інших нормативно-правових актів.

Режим повсякденного функціонування єдиної державної системи цивільного захисту встановлюється за умов нормальної виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, сейсмічної, гідрогеологічної, гідрометеорологічної, техногенної та пожежної обстановки та за відсутності епідемій, епізоотій, епіфітотій.

Режим підвищеної готовності. У разі загрози виникнення надзвичайної ситуації за рішенням відповідно Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється режим підвищеної готовності.

Режим надзвичайної ситуації. У разі виникнення надзвичайної ситуації за рішенням відповідно Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється режим надзвичайної ситуації.

Режим надзвичайного стану для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється у межах території, на якій введено правовий режим надзвичайного стану відповідно до Закону України "Про правовий режим надзвичайного стану".

Органи управління Єдиної державної системи цивільного захисту України

У складі єдиної державної системи цивільного захисту функціонують постійно діючі органи управління цивільного захисту, координаційні органи, сили цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем.

Постійно діючими органами управління цивільного захисту, до повноважень яких належать питання організації та здійснення заходів цивільного захисту, є:

- на державному рівні – Кабінет Міністрів України, ДСНС, а також центральні органи виконавчої влади, що створюють функціональні підсистеми, та підрозділи з питань цивільного захисту у складі їх апаратів;

- на регіональному рівні – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, підрозділи з питань цивільного захисту, які утворюються у їх складі, територіальні органи ДСНС;

- на місцевому рівні – районні, районні у м.м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських (міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення) рад, підрозділи з питань цивільного захисту, які утворюються у їх складі, виконавчі органи селищних та сільських рад, підрозділи територіальних органів ДСНС;

- на об'єктовому рівні – керівні органи підприємств, установ та організацій, а також підрозділи (посадові особи) з питань цивільного захисту, які утворюються (призначаються) такими органами відповідно до законодавства.

Координаційними органами є:

- на загальнодержавному рівні – Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

- на регіональному рівні – комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Автономної Республіки Крим, областей, м.м. Києва та Севастополя;

- на місцевому рівні – комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій районів, міст, районів у містах, селищ;

- на об'єктовому рівні – комісії з питань надзвичайних ситуацій підприємств, установ та організацій.

Для координації робіт з ліквідації наслідків конкретної надзвичайної ситуації на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівні у разі потреби утворюються спеціальні комісії з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, діяльність яких провадиться відповідно до положень про такі комісії.

Для забезпечення управління у режимі повсякденного функціонування органами управління та силами цивільного захисту, координації їх дій, здійснення цілодобового чергування та забезпечення функціонування системи збору, оброблення, узагальнення та аналізу інформації про обстановку в районах виникнення надзвичайних ситуацій функціонують:

на державному рівні:

- оперативно-чергова служба державного центру управління в надзвичайних ситуаціях ДСНС;

- оперативно-чергові (чергові, диспетчерські) служби центральних органів виконавчої влади (у разі їх утворення);

на регіональному рівні:

- оперативно-чергові служби пунктів управління Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій;

- оперативно-чергові служби центрів управління в надзвичайних ситуаціях територіальних органів ДСНС;

- оперативно-чергові (чергові, диспетчерські) служби територіальних органів центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення);

на місцевому рівні:

- чергові служби райдержадміністрацій та виконавчих органів міських рад;

- оперативно-чергові (чергові, диспетчерські) служби територіальних органів центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення);

на об'єктовому рівні – чергові (диспетчерські) служби підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення).

Для управління єдиною державною системою цивільного захисту використовується телекомунікаційна мережа загального користування, телекомунікаційна мережа спеціального призначення та державна система урядового зв'язку.

3. Склад та основні завдання сил цивільного захисту. Основні заходи у сфері цивільного захисту.

Склад сил цивільного захисту

Сили цивільного захисту – це спеціальні формування, які призначені для виконання у мирний час та в особливий період заходів та робіт щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, ліквідації цих надзвичайних ситуацій та їх наслідків, а також виконання інших завдань, що стосується їх компетенції.

До сил цивільного захисту (рис. 3.4) належать (ст. 22 Кодексу ЦЗ):

- 1) Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;
- 2) аварійно-рятувальні служби;
- 3) формування цивільного захисту;
- 4) спеціалізовані служби цивільного захисту;
- 5) пожежно-рятувальні підрозділи (частини);
- 6) добровільні формування цивільного захисту.

Основні завдання сил цивільного захисту

Основними завданнями сил цивільного захисту є:

- проведення робіт та вжиття заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від них;

- проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

- гасіння пожеж;

- ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіоактивного, хімічного забруднення та біологічного зараження, інших небезпечних проявів;

- проведення піротехнічних робіт, пов'язаних із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн,

сучасних боєприпасів та підривних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються у терористичних цілях), крім територій, які надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, військових навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань;

- проведення вибухових робіт для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків;

- проведення робіт щодо життєзабезпечення постраждалих;

- надання екстреної медичної допомоги постраждалим у районі надзвичайної ситуації і транспортування їх до закладів охорони здоров'я;

- здійснення перевезень матеріально-технічних засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та надання гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок таких ситуацій;

- надання допомоги іноземним державам щодо проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

- проведення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій.

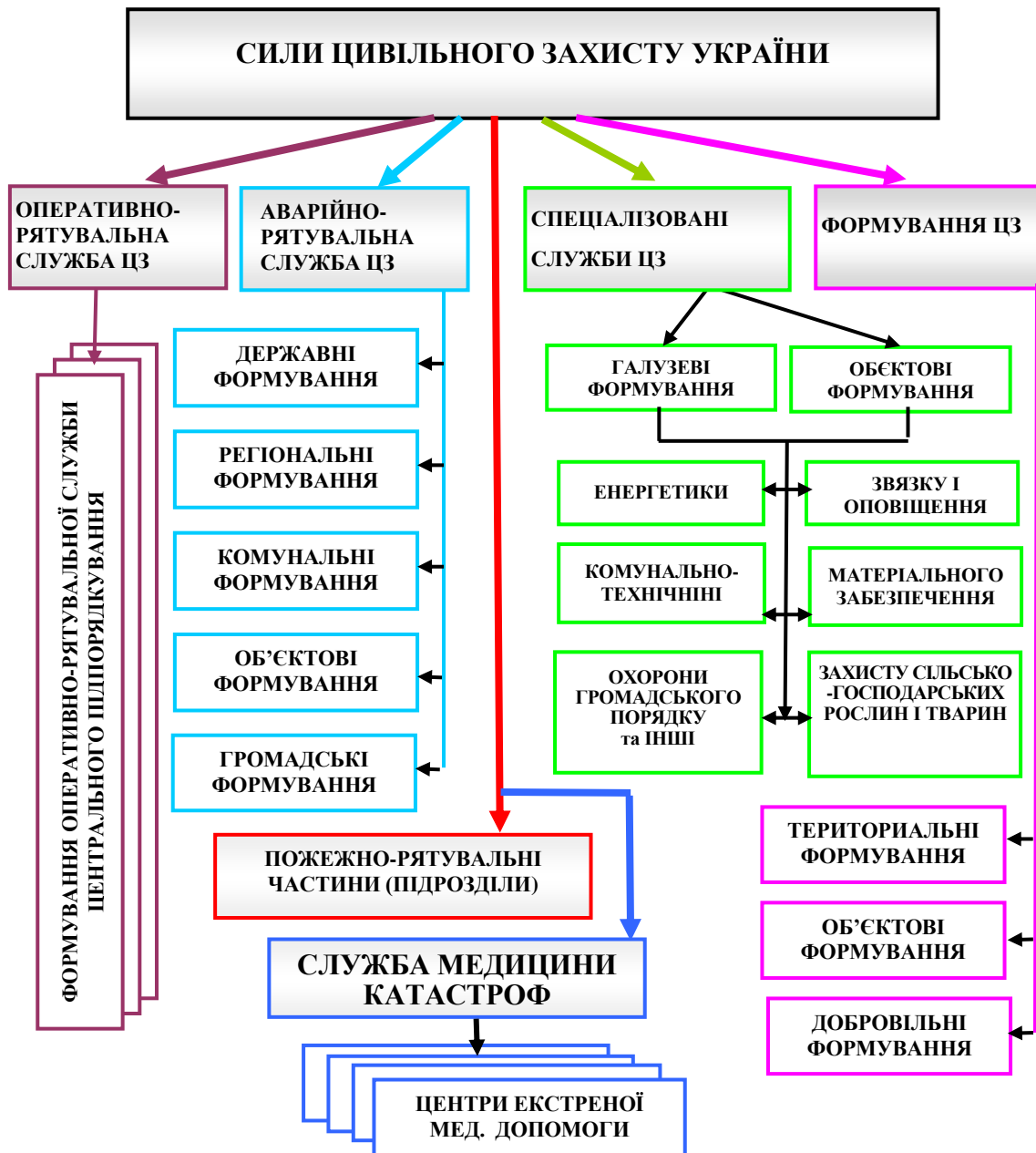

Рис 3.4. Структура сил цивільного захисту України

Сили цивільного захисту можуть залучатися до проведення відновлювальних робіт.

Аварійно-рятувальні служби

Аварійно-рятувальні служби (рис. 3.5) поділяються на:

- 1) державні, регіональні, комунальні, об'єктові та громадських організацій;
- 2) спеціалізовані та неспеціалізовані;
- 3) професійні та непрофесійні.

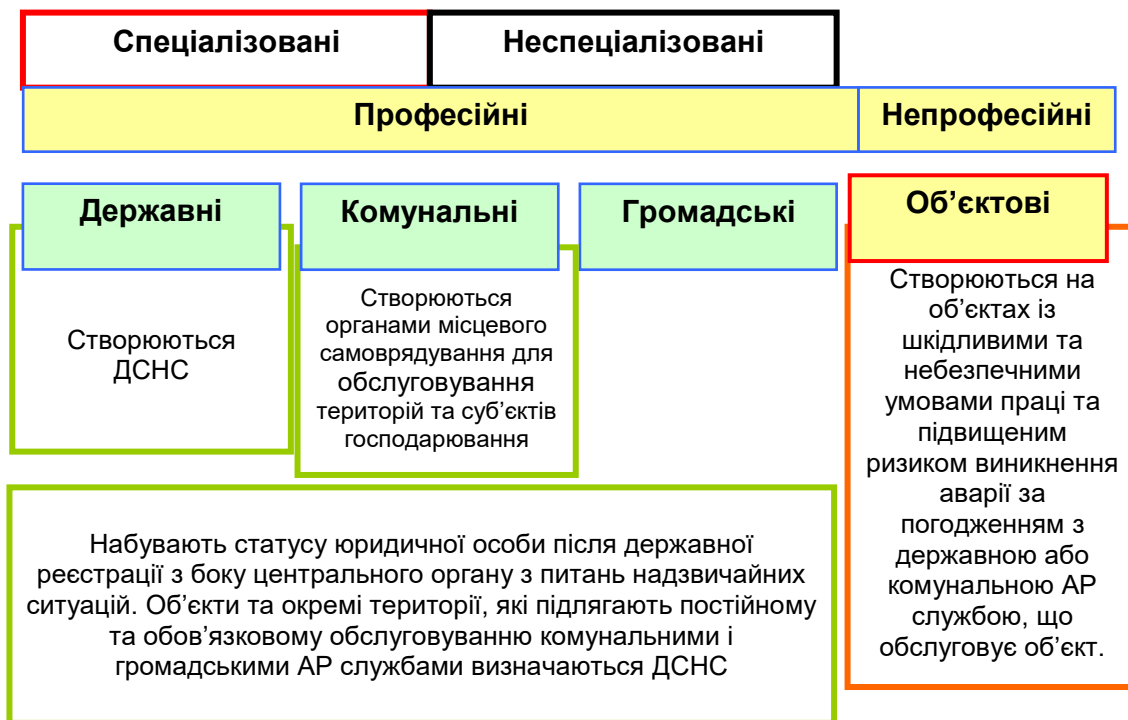

Рис. 3.5. Аварійно-рятувальні служби

Аварійно-рятувальні служби утворюються:

- 1) державні – ДСНС, та іншими центральними органами виконавчої влади;
- 2) регіональні – Радою міністрів АРК, місцевими державними адміністраціями області;
- 3) комунальні – органами місцевого самоврядування у місті, районі міста, селищі, селі;
- 4) об'єктові – керівником суб'єкта господарювання, що експлуатує об'єкти підвищеної небезпеки;
- 5) громадських організацій – громадською організацією відповідно до закону.

Державні, регіональні, комунальні аварійно-рятувальні служби і аварійно-рятувальні служби громадських організацій, створені на професійній основі, є юридичними особами.

Спеціалізовані професійні аварійно-рятувальні служби, діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням гірничорятувальних робіт, є воєнізованими.

Особливим видом аварійно-рятувальних служб є служби медицини катастроф, які діють у складі центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф системи екстреної медичної допомоги, що створюються органами влади Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя відповідно до закону.

Типове положення про центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф затверджується Кабінетом Міністрів України.

На аварійно-рятувальні служби покладається виконання таких завдань:

1) аварійно-рятувальне обслуговування на договірній основі суб'єктів господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій;

2) подання місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування та суб'єктам господарювання пропозицій щодо поліпшення протиаварійного стану суб'єктів господарювання і територій та усунення виявлених порушень вимог щодо дотримання техногенної безпеки;

3) невідкладне інформування керівників суб'єктів господарювання, які експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки, про виявлення порушень вимог пожежної та техногенної безпеки на таких суб'єктах господарювання;

4) проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;

5) виконання робіт із запобігання виникненню та мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій і щодо захисту від них населення і територій;

6) захист навколишнього природного середовища та локалізація зони впливу шкідливих і небезпечних факторів, що виникають під час аварій та катастроф;

7) забезпечення готовності своїх органів управління, сил і засобів до дій за призначенням;

8) пошук і рятування людей на уражених об'єктах і територіях, надання у можливих межах невідкладної, у тому числі медичної, допомоги особам, які перебувають у небезпечному для життя й здоров'я стані, на місці події та під час евакуації до лікувальних закладів;

9) ліквідація особливо небезпечних проявів надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіаційного та бактеріального зараження, інших небезпечних проявів;

10) контроль за готовністю об'єктів і територій, що ними обслуговуються, до проведення робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

11) участь у розробленні та погодженні планів локалізації і ліквідації аварій на об'єктах і територіях, що ними обслуговуються;

12) організація ремонту та технічного обслуговування аварійно-рятувальних засобів, розроблення та виробництво їх окремих зразків;

13) участь у підготовці працівників підприємств, установ та організацій і населення до дій в умовах надзвичайних ситуацій.

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту функціонує в системі центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

До складу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту входять:

- органи управління Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;
- аварійно-рятувальні формування центрального підпорядкування;
- аварійно-рятувальні формування спеціального призначення;
- пожежно-рятувальні, пожежні підрозділи (частини);
- спеціальні авіаційні формування;
- спеціальні морські формування;
- навчальні центри;
- формування та підрозділи забезпечення.

Завдання, функції та порядок діяльності Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту визначаються положенням про неї, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

З метою підвищення ефективності реагування на надзвичайні ситуації, забезпечення комплексного проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, рішенням ДСНС на базі аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування можуть створюватися спеціальні регіональні центри швидкого реагування.

Для аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування, а, у разі створення, для спеціальних регіональних центрів швидкого реагування, рішенням ДСНС, визначаються зони відповідальності щодо реагування на надзвичайні ситуації, до складу яких включаються декілька областей.

Спеціалізовані служби цивільного захисту

Спеціалізовані служби цивільного захисту – це складова частина сил цивільного захисту які призначені для забезпечення заходів цивільного захисту, виконання специфічних робіт, пов'язаних з радіаційною і хімічною небезпекою, великим руйнуванням, аварійними ситуаціями на нафто-газодобувних підприємствах, до них відносяться служби:

- енергетики,
- захисту сільськогосподарських тварин і рослин,
- інженерні,
- комунально-технічні,
- матеріального забезпечення,
- медичні,
- зв'язку і оповіщення,
- протипожежні,
- торгівлі і харчування,
- технічні,
- транспортного забезпечення,
- охорони громадського порядку тощо.

Спеціалізовані служби цивільного захисту можуть бути створені:

1. Центрального підпорядкування – кабінетом Міністрів України;
2. Територіального підпорядкування – місцевою держадміністрацією;

3. Об'єктового підпорядкування – адміністрацією підприємств, організацій, установ.

На спеціалізовані служби покладаються наступні завдання:

- проведення робіт по запобіганню НС;
- проведення рятувальних, аварійних і евакуаційних робіт і надання медичної допомоги ураженим;
- ремонт і технічне обслуговування контрольних приладів, засобів аварійного зв'язку та іншого устаткування, яке використовується для ліквідації наслідків НС.

Комплектування спеціалізованих формувань ЦЗ здійснюється за контрактом з числа фахівців, які мають досвід роботи з ліквідації наслідків НС.

Спеціалізовані служби ЦЗ центрального підпорядкування виконують покладені на них завдання в першу чергу в своїх регіонах: проте, вони знаходяться в постійній готовності до дій в будь-якій надзвичайній ситуації. Кожне формування крім пошуково-рятувальних робіт може виконувати інші роботи залежно від наявності техніки і оснащення.

Добровільні формування цивільного захисту

Добровільні формування цивільного захисту утворюються під час загрози або виникнення надзвичайних ситуацій для проведення допоміжних робіт із запобігання або ліквідації наслідків таких ситуацій за рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування

Основні заходи у сфері цивільного захисту

Органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, підпорядковані їм сили і засоби, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, добровільні рятувальні формування здійснюють:

Оповіщення та інформування в сфері цивільного захисту (ст. 30,31 Кодексу ЦЗ).

Спостереження та лабораторний контроль.

Укриття в захисних спорудах (ст. 32 Кодексу ЦЗ).

Евакуацію (ст. 33 Кодексу ЦЗ).

Інженерний захист території (ст. 34 Кодексу ЦЗ).

Медичний захист населення, забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення (ст. 36 Кодексу ЦЗ).

Психологічний захист (ст. 38 Кодексу ЦЗ).

Біологічний захист, тварин і рослин (ст. 37 Кодексу ЦЗ).

Радіаційний і хімічний захист (ст. 35 Кодексу ЦЗ).

Лекція № 4

Тема лекції: „Складові глобальної безпеки держави. Цивільна безпека та аспекти її реалізації”

План лекції

1. Війни нового покоління.
2. Сучасне безпекове середовище та стан забезпечення національної стійкості в Україні.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
4. Нестеренко С. В. Правові основи організації та забезпечення цивільного захисту: конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання, освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 263 – Цивільна безпека) / С. В. Нестеренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 160 с.
5. Закон України Про національну безпеку України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>)
6. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (<https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>).

Вступ

Світова тенденція збільшення негативних процесів викликаних природними, техногенними, екологічними або соціально-політичними катаклізмами, збільшення кількості терористичних атак і диверсій, військових дій і конфліктів, стихійних природних процесів, кількості кібератак, зумовлює загрозу для стабільного функціонування будь-якої держави.

1. Війни нового покоління

З огляду на ситуацію, що склалася в Україні, і на наше прагнення утвердитися в якості повноправного члена в Євросоюзі, питання безпеки держави стають все більш актуальними.

На початку XXI ст. активно входить в обіг термін «гібридна війна», що використовується поряд з такими поняттями, як «інформаційна війна», «ядерна війна», «холодна війна», «кібервійна» тощо. В останні роки поняття набуває

все більш широкого вжитку через розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, розширюється змістовна наповненість терміну. Нажаль, необхідно констатувати, що в останні кілька років все частіше поняття гібридної війни використовується по відношенню до нашої держави.

Незважаючи на широке використання наукового терміну «гібридна війна», до цього часу немає однозначного визначення цього поняття. Найчастіше використовується синтетичне, інтегративне визначення, що включає як активні військові дії з використанням спеціального озброєння (метою яких є фізичне знищення ворога та його людської сили), так і комплекс певних дій агресора по відношенню до потерпілої сторони, спрямованих на дискредитацію останнього в очах світового співтовариства, власного народу, розкол політичної еліти та суспільства в цілому. Подібні дії можуть нанести значно сильнішого удару ніж військове вторгнення, оскільки їх метою є формування певних стереотипів та установок і масовій свідомості через маніпулятивний вплив. Яскравим прикладом, що ілюструє наведену тезу, є нинішня ситуація в Україні.

Слід зазначити, що сучасні політичні та нейролінгвістичні технології дають широкий спектр способів та прийомів маніпулятивного впливу на свідомість.

На думку теоретиків гібридної війни, сучасні конфлікти розгортаються в чотирьох суміжних сферах: фізичній, інформаційній, когнітивній та соціальній. Інтегрованою стає інформаційна сфера, на яку і прагнуть впливати сторони конфлікту задля своєї перемоги. Поняття «гібридна війна» було введено американським вченим М. Маклюеном, який вважав засоби комунікації новим ресурсом держави та довів, що сучасні війни відбуваються в інформаційному просторі.

На даний час існують різні варіанти визначення сутності гібридної війни:

- 1) військова стратегія, яка поєднує звичайну війну, малу війну та кібервійну;
- 2) атака з використанням ядерної, біологічної, хімічної зброї, саморобних знарядь для терористичних атак та інформаційного тиску;
- 3) складна та гнучка динаміка бойового простору (battlespace), яка передбачає швидку реакцію та адаптацію учасників протистояння;
- 4) сучасний вид партизанської війни, яка поєднує сучасні технології та методи мобілізації (Біл Неметт, підполковник Корпусу морської піхоти США);
- 5) основний метод у асиметричній війні, яка ведеться на трьох умовних фронтах – серед населення конфліктної зони, тилового населення та міжнародної спільноти (полковник Армії США Джек МакКуен).

Ф. Хоффман дає наступне визначення гібридної війни – повний арсенал всіх видів бойових дій, враховуючи конвенціональні можливості, іррегулярну тактику і формування, терористичні акти, що містять насилля та кримінальні безлади. Автор визначив п'ять елементів гібридної війни: модальність проти структури, одночасність, злиття, комплексність і злочинність.

До складових гібридної війни слід віднести використання методів класичної війни (проведення збройних військових операцій), інформаційної або

інформаційно-психологічної, партизанської війни, «кібервійни», елементів тероризму та підривних дій, економічного та дипломатичного впливу.

Гібридна війна небезпечна тим, що фактично стираються кордони війни, сценарії її початку та закінчення, часто буває важко визначити суперника, зміна стану з військового до мирного часто нічого не вирішує конфлікт, в подальшому ситуація може загострюватись.

На даний час поняття «гібридна війна» («hybrid warfare») і «гібридна загроза» («hybrid warfare threats») вже введені в офіційну термінологію західної військової політики. Так, в підсумковому документі, прийнятому на саміті НАТО у вересні 2014 року в Уельсі, Англія, в п.13 йдеться про необхідність підготовки Північноатлантичного військового альянсу до того, «щоб НАТО була здатна ефективно долати конкретні виклики, що виникають у зв'язку з погрозами гібридної війни, при веденні якої застосовується широкий ряд тісно взаємопов'язаних відкритих і замкнутих військових, воєнізованих та цивільних заходів».

Учасники альянсу розглядають гібридні війни як широкий набір бойових дій, таємних операцій, здійснюваних партизанськими формуваннями, з залученням цивільних компонентів, а також як боротьбу з пропагандистськими кампаніями, кібератаками і місцевим сепаратизмом. Для здійснення комунікацій та проведення навчань з відпрацювання дій в гібридній війні навіть був створений спеціальний навчальний центр в Латвії (Strategic Communications Centre of Excellence).

Переважає більшість авторів сходяться на думці про те, що провідною складовою гібридної війни є інформаційна війна. Це доводить і практика. Так, постійний розвиток системи масової комунікації призводить до стирання кордонів, широких можливостей для здійснення маніпулятивного впливу на свідомість населення країни-суперника з насаджуванням власних ідей. Так, в україно-російській інформаційній війні це – боротьба так званого «руського миру» (ідеологія відновлення радянської системи) та пост майданної України (з новими політичними проектами та постколоніальним синдромом).

Слід зазначити, що термін «інформаційна війна» використовував одним з перших Т. Рона в аналітичному звіті для компанії Боїнг «Системи зброї і інформаційна війна» в 1976 р. З того моменту починається формуватися розуміння того, що інформація може бути зброєю. А з урахуванням того, що розвиток економік країн Європи і США засновано на прориві в інформаційно телекомунікаційних технологіях, то цей сектор стає особливо вразливим як у воєнний, так і в мирний час. Виділяють два провідних напрямки впливу інформаційної зброї: вплив на інформаційні засоби і системи противника і вплив на свідомість людей. Перший напрямок отримало ще назву кібервійни, коли атакам піддається технічне обладнання і системи його програмного забезпечення. Другий напрямок – це старі способи пропаганди і агітації, контрпропаганди і контрагітації, але досягли небувалих за своєю силою висот по витонченості та масовості впливу на уми людей.

Найбільш відомим визначенням інформаційних воєн стало таке: «... це вид конфлікту, при якому завданнями протиборчих сторін є захист власної

інформації та інформаційних систем, маніпулювання інформацією противника або її спотворення, а також обмеження можливостей протиборчої сторони в доступі і обробці інформації».

До основних методів ведення інформаційно-психологічної війни слід віднести пропаганду, поширення чуток, провокації, дезінформування, психологічний тиск, диверсифікацію суспільної свідомості тощо. Найбільш поширеним методом є пропаганда, яка передбачає поширення в масах і роз'яснення яких-небудь переконань, ідей, вчення, знань.

Психологічний тиск є також поширеним методом впливу на свідомість людей. Його застосування передбачає шантаж, погрози переслідувань, репресій, вбивств та ін., доведення до об'єкта відомостей про реальні чи надумані загрози та небезпеки, здійснення терористичних актів та диверсій. У вітчизняній практиці найбільшого поширення отримав телефонний тероризм, тобто дзвінки з інформацією про нібито замінування громадських місць, вокзалів і т.п. До основних технологій тиску відносять: шахрайство, блеф, політичні ігри і містифікації, маніпулятивні дії, провокації, психологічні і таємні операції, політичні ігри і рекламні кампанії, дезінформація, чутки тощо.

Провокація є одним із часто вживаних методів ведення війни на сучасному етапі, що дозволяє спонукати противника здійснити не вигідні для нього дії.

Всі означені методи психологічної війни використовуються і під час інформаційної агресії проти України. Крім того, СБУ встановила, що російські ЗМІ застосовують і інші методи впливу на глядача: поширюють напівправду, показують деталізовані сцени вбивств і насильства, намагаючись сформуванати образ ворога (в ролі якого виступає українська влада) в свідомості глядачів, використовують технологію «25-го кадру» тощо.

Таким чином, війни нового покоління стали вестись не стільки з огляду на нанесення поразки армії противника, скільки нанесення поразки суспільству, що утримує армію, через руйнування інфраструктури життєдіяльності цього суспільства, функціонування економіки та держави.

Гібридна війна – війна з поєднанням в застосуванні конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму та злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей, основним інструментом якої є створення державо-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною.

Ознаки гібридної війни:

1. Гібридну війну не оголошують: це дає змогу країні-агресору маніпулювати міжнародною думкою, а країні, на яку здійснюється агресія, неможливо адекватно реагувати на загрозу, бо юридичної підстави нібито нема (не оголошено військового стану).

2. Гібридна війна планується під стратегію інформаційної війни, за якою здійснюється побудова такої зомбі-реальності, за якою противника оголошують «нелюдом», «фашистом», приреченим на знищення.

3. Метою гібридної війни є не стільки завоювання як таке, скільки

створення хаосу, безперервного конфлікту, постійне генерування провокацій, умов, непридатних для життя, руйнування інфраструктури.

4. Використовуються постановочні воєнні дії, виконувані акторами, призначені для зйомок картинок для показу в зомбі – ЗМІ.

5. Суть гібридної війни – ідентоцид – знищення національно-державної громадянської ідентичності країни-суперника (ідентоцид – це політична стратегія інформаційних та організаційних заходів, спрямованих на знищення неунітарної ідентичності. Якщо до кінця ХХ століття в світі існували унітарні ідентичності, які були або етнічними, або релігійними, то з початку ХХІ століття відбувається швидке оформлення по всьому світу політарних (множинних, складних) ідентичностей, де національно-етнічна чи релігійна ідентичність не є вже ні єдиною, ні чільною).

За словами майора Франка ван Каппена, який працював радником з безпеки при ООН і НАТО: «Держава, яка веде гібридну війну, укладає оборудку з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок із якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що будь-яка держава зобов'язана дотримуватися Женевської та Гаазької конвенцій про закони сухопутної війни, домовленості з іншими країнами».

Приклади гібридних воєн з античності до другої половини ХХ століття.

Автори збірника під редакцією Мюррея і Мансура розбирають дев'ять прикладів гібридних воєн з античності до другої половини ХХ століття:

1. Завоювання Німеччини римлянами.
2. Придушення англійцями Ірландії в 1594-1603 роках.
3. Американська революція.
4. Піренейські війни.
5. Протипартизанські дії в ході громадянської війни в США.
6. Франко-пруська війна.
7. Велика гра.
8. Японія в Північному Китаї в 1937-1945 роках.
9. В'єтнамська війна.

Методи гібридної війни

Типовими компонентами гібридної війни є використання методів, що сприяють виникненню та поглибленню в державі, обраній для агресії, внутрішніх конфліктів:

- створення внутрішніх суспільних протиріч через пропаганду з її переходом у інформаційну війну;
 - створення економічних проблем через економічне протистояння з переходом в економічну війну та протидію зв'язкам країни-жертви з сусідніми країнами;
 - підтримка сепаратизму та тероризму аж до актів державного тероризму;
- побудова псевдодержавних утворень як гібридного ідеал-проекту

державотворення;

- сприяння створенню нерегулярних збройних формувань (повстанців, партизан та ін.) та їх оснащення.

Агресія гібридного типу – це комплекс різнорідних впливів на супротивника регульованої величини і комбінованого характеру, що застосовуються по варіативному алгоритму, де військові засоби не є домінуючими, їх застосування ретельно маскується і заперечується, а сам акт агресії генерує невизначеність, що ускладнює його ідентифікацію.

Глибинною сутністю гібридної війни є багатовимірна цілеспрямована полідеструкція, тобто руйнування однією державою іншої комплексним комбінованим застосуванням сил і засобів військового і невійськового характеру в різних вимірах (політичному, економічному, військовому, гуманітарному, інформаційному та ін.), але направлено концентрованих на меті знищення противника не тільки і не стільки на полі бою, скільки шляхом підриву його життєвих потенціалів, насамперед, зсередини у разі певних синхронізованих дій ззовні.

Перші геополітичні висновки і уроки з російської агресії проти України:

- невиконання (ігнорування) росією міжнародних договорів та угод з питань підтримання міжнародної безпеки;

- невиконання (ігнорування) росією міждержавних договорів та угод з Україною;

- недовіра міжнародних глобальних і регіональних безпекових інститутів (ООН, ОБСЄ, ЄС, Ради Європи, СНД) і відповідно втрата міжнародними інститутами авторитету та довіри;

- задіяння російською федерацією воєнної сили поза наявними механізмами міжнародної безпеки, що призвело до зміни характеру класичної збройної боротьби.

Сучасний світ зазнає масштабних трансформацій. Вони охоплюють практично всі сфери суспільних відносин. Останнім часом суттєво посилився вплив чинників зміни клімату, набули поширення нові небезпечні хвороби, зросло антропогенне навантаження на навколишнє середовище, спостерігається швидке розгортання Четвертої промислової революції й активна дематеріалізація виробництва. Глобальне безпекове середовище характеризується високим рівнем турбулентності та непередбачуваності, руйнується міжнародна система стратегічної стабільності, загострюється конкуренція між державами, виникають нові конфлікти, урегулювати які стає все складніше.

Ефективною відповіддю на сучасні виклики може стати зміцнення національної стійкості. Формування та реалізація державної політики відповідного спрямування дають змогу ефективно реагувати на загрози будь-якого походження та характеру, у т.ч. гібридного, адаптуватися до різких і непередбачуваних змін безпекового середовища, підтримувати сталі функціонування держави до, під час та після кризи та швидко відновлюватися

до оптимального за визначених умов рівня рівноваги. А загалом – вистояти (іноді й вижити), зазнати якомога менше втрат у дуже складних (кризових) обставинах, яких не можна уникнути.

Такий результат досягається за рахунок забезпечення належного рівня готовності держави та суспільства до реагування на широкий спектр загроз і небезпек, своєчасного виявлення уразливостей, які послаблюють безпековий потенціал, адаптивного управління, ефективного кризового менеджменту та взаємодії на всіх рівнях, створення необхідних резервів та альтернативних стратегій, планування заходів і впровадження універсальних протоколів узгоджених дій, поширення необхідних знань і налагодження надійних комунікацій, раціонального використання ресурсів тощо. Усе, про що йдеться, визначає пріоритетні напрями та завдання з формування системи забезпечення національної стійкості, яку в Україні ще необхідно сформувавши.

Нині перед Україною постала низка загроз як зовнішнього, так і внутрішнього походження. Значне занепокоєння спричиняють загрози гібридного типу, які особливо складно виявляти. Їх скоординоване та одночасне застосування в різних сферах дуже небезпечно і для держави, і для суспільства. Протидія цим загрозам потребує значних фінансових, технічних і людських ресурсів, обсяг яких є обмеженим у більшості держав, а надто в Україні, яка за останні роки зазнала відчутних матеріальних і людських втрат унаслідок агресії з боку російської федерації.

У сучасних умовах потенціал стійкості держави та суспільства як складних систем потребує розвитку та адаптивного управління. Ці функції покликана виконувати система забезпечення національної стійкості. Окремі її механізми застосовуються в Україні. Проте їх комплексна реалізація на основі системного підходу потребує певних змін у формуванні безпекової політики держави, удосконалення організаційного та правового забезпечення у сфері національної безпеки та державного управління, упорядкування взаємодії наявних і тих, що створюються, загальнодержавних систем (цивільного захисту, протидії тероризму, медичної допомоги, соціального захисту, кібербезпеки, правоохоронної, банківської та ін.), забезпечення належної співпраці та синергії сил безпеки та оборони, органів державної і місцевої влади, бізнесу і громадянського суспільства, налагодження ефективної координації такої діяльності, упровадження принципів стійкості в різних сферах діяльності, передусім у сфері національної безпеки тощо.

Розбудова системи забезпечення національної стійкості уможливить здійснення адаптивного управління стійкістю держави та суспільства відповідно до визначених цільових орієнтирів і критеріїв. Визначальним при цьому є не створення нових державних органів та установ, а зміцнення стійкості тих, що вже функціонують, та формування надійних зв'язків між усіма суб'єктами забезпечення національної стійкості. Це потребує впровадження нової парадигми мислення, виходу за межі стереотипів, розвитку культури безпеки, консолідації суспільства, забезпечення спільної протидії загрозам широкого спектру, формування відповідальності й взаємодопомоги в суспільстві.

Вибір моделі забезпечення національної стійкості залежить від потреб держави, її участі в певних міжнародних організаціях, альянсах, а також від інших чинників. Досвід країн у цій сфері є досить різним. Немає універсальної моделі, яка однаково задовольняла б усіх, а механізми й практики, які продемонстрували достатню ефективність у певних країнах, можуть не відповідати умовам і потребам інших. Вивчення досвіду інших країн, рекомендацій провідних міжнародних організацій дозволить імплементувати кращі світові практики з урахуванням національних інтересів та особливостей розвитку Української держави і суспільства. Разом із тим, належне наукове обґрунтування вибору концептуальних засад, певних моделей і механізмів допоможе уникати помилок на етапі формування й реалізації нових складних проектів, для України це, зокрема, – створення системи забезпечення національної стійкості.

2. Сучасне безпекове середовище та стан забезпечення національної стійкості в Україні

Основні тенденції розвитку безпекового середовища України

Більшість експертів визнають, що глобальне безпекове середовище характеризується нині високим ступенем невизначеності та непередбачуваності. У доповіді Національної розвідувальної ради США «Глобальні тенденції 2040: Більш суперечливий світ» (англ. Global Trends 2040: A More Contested World) наголошено, що пандемія COVID-19 нагадала світові про його крихкість і продемонструвала високу взаємозалежність різних ризиків. За висновками експертів, у наступні роки та десятиліття світ може зазнати інтенсивніших викликів різного походження з каскадними ефектами, що стане випробуванням на стійкість і адаптивність для суспільств, держав і міжнародної системи загалом.

За висновком голови Служби безпеки Швеції К. Фріберга те, що сьогодні вважається можливістю, здатне створити загрози в майбутньому, а найбільшої уваги потребують інциденти, які ніколи раніше не траплялися. Експерт підкреслює набагато складніший характер сучасних загроз, порівняно з традиційними.

З огляду на посилення взаємозв'язків та взаємозалежності держав масштаби впливу глобальних ризиків на стан національної та міжнародної безпеки продовжують збільшуватися. Ефективність заходів щодо їх попередження та подолання значною мірою залежить від здатності ідентифікувати та оцінити глобальні ризики. Однак, ураховуючи те, що значну їх частину важко спрогнозувати з високим ступенем ймовірності, в основу відповідних попереджувальних стратегій має закладатися підвищення національної стійкості.

Про зростання рівня та масштабу сучасних загроз йдеться також у офіційних документах міжнародних організацій та багатьох держав. Так, у Заяві за підсумками зустрічі на вищому рівні на саміті НАТО в Брюсселі 14

червня 2021 р. зазначено, що Альянс і держави-члени стикаються нині із багатогранними загрозами, системною конкуренцією з боку авторитарних держав, а також із посиленням викликів безпеці на всіх стратегічних напрямках. Найбільшими загрозами миру та безпеці визначені: агресивні дії росії; вплив Китаю, що постійно зростає; нелегальну міграцію та торгівлю людьми; поширення зброї масового знищення та ерозію архітектури контролю над озброєннями; гібридні та інші асиметричні загрози, у т. ч. у кіберсфері; кампанії дезінформації; неправомірне використання нових руйнівних технологій тощо.

У Стратегії національної безпеки України визначені поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних і внутрішніх умов. Серед загроз, що пов'язані з глобальними процесами, виокремлені, зокрема, такі: наслідки зміни клімату та зростання техногенного навантаження на навколишнє природне середовище; нерівність та інші фундаментальні дисбаланси світового розвитку; посилення міжнародної конкуренції; наслідки стрімких технологічних змін; поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності; зростання викликів трансатлантичній та європейській єдності, що може спричинити ескалацію наявних і виникнення нових конфліктів. Як зазначено в цьому документі, однією з найбільших загроз для України є те, що російська федерація продовжує збройну агресію проти нашої держави, а також гібридну війну у світі. Отже, ця загроза впливає на глобальне безпекове середовище, ускладнюючи його, водночас вона є джерелом довгострокових деструктивних впливів на національну безпеку України.

Досліджуючи особливості ведення гібридної війни, у т. ч. на прикладі російської федерації, можна виокремити такі її основні операційні етапи: підготовку, атаку, стабілізацію. На першому етапі противник формує «мапу» стратегічних, політичних, економічних, соціальних, інфраструктурних слабкостей, уразливостей держави-жертви та створює необхідні механізми їх капіталізації з метою подальшого використання. Такий період може тривати роками і десятиліттями. На прикладі агресії російської федерації проти України можна засвідчити, що на початковому етапі було практично неможливо визначити, чи були дії росії, у т. ч. в рамках традиційної дипломатії, застосування заходів «м'якої» сили, зовнішнього впливу тощо, підготовкою до гібридної війни, доки не розпочалася активна фаза (атака). Основними операційними причинами ефективності гібридної агресії рф проти України можна вважати такі: неочікуваність, відмова від визнання втручання на офіційному рівні, маскування загарбників під цивільне населення. Крім того, цьому сприяла тривала спільна історія двох держав, тісні економічні зв'язки, а також пов'язаність політичних, бізнесових та безпекових еліт.

Аналіз офіційних документів і висновків експертів щодо тенденцій розвитку сучасного безпекового середовища підкреслює проблематичність ідентифікації загроз та оцінювання ризиків у сучасних умовах. Так, поширення спотвореної інформації, яка має на меті розгортання деструктивних процесів у суспільстві, може трактуватися агресором як забезпечення свободи слова та

плюралізму думок. Організація міжнародних конференцій або інших публічних дискусійних майданчиків, на яких «науково обґрунтовується» нова історична ретроспектива держави-жертви та надаються пояснення певних політичних подій у вигідному для агресора ракурсі, може мати вигляд «поглиблення наукової та культурної співпраці» між державами. Намагання безпосередньо впливати на громадську думку, поширюючи пропаганду агресора та виправдовуючи його, подається під гаслом свободи ЗМІ. Слід додати, що для такої діяльності використовуються цілком легальні механізми, які спираються на традиційні демократичні цінності. А «зелені чоловічки», які з'явилися спочатку в Криму, а потім на Донбасі, довго були предметом дискусій у більшості країн світу з питань стосовно того, чи є це загрозою для національної та регіональної безпеки та як на неї реагувати.

В умовах гібридної війни складно не лише ідентифікувати певні події або тенденції як загрозу, але й побачити за ними загальну картину, що може свідчити про підготовку противника до масштабніших дій, переходу до активної фази. Адже гібридна війна характеризується одночасним масштабним скоординованим застосуванням комплексу заходів у різних сферах з можливістю розгортання каскадних ефектів. У сучасному світі економічні, політичні, соціальні та інші процеси мають неабиякий взаємовплив. Саме тому в гібридній війні суто військові методи часто відіграють другорядну роль, а як зброю агресор використовує деструктивні впливи на економіку, енергетику, інформаційну сферу, суспільство держави-жертви та інші невійськові засоби. Виявлення перших ознак гібридної агресії потребує певного часу і координації зусиль різних органів державної влади.

Гібридна агресія РФ проти України висвітлила кризу європейської безпеки. У той же час, як зазначено в доповіді ОБСЄ «Повернення до дипломатії», не існує ані спільної думки, ані загального аналізу ситуації щодо її причин і помилок, які були допущені у процесі її розвитку, а «погляди з Москви, Заходу і країн поміж ними» суттєво різняться. Це підтверджує висновки про існування конфлікту інтересів на міжнародній арені та посилення суперництва між державами.

Україна відчуває у повному обсязі зміни, що відбуваються нині у світі. Розпочата російською федерацією ще у 2014 р. гібридна війна радикально змінила безпекове середовище України. Російська агресія поширилася практично на всі сфери діяльності. При цьому далися ознаки недоліки внутрішньої та зовнішньої політики нашої держави, а також неефективність інститутів і механізмів гарантування міжнародної безпеки, що сформувало відповідні уразливості Української держави.

Отже, сучасне безпекове середовище України характеризується високим рівнем невизначеності, значним впливом глобальних процесів і тенденцій розвитку, наявністю низки невирішених проблем у системі державного управління та системі забезпечення національної безпеки.

Одними з найбільших зовнішніх загроз національній безпеці України є продовження гібридної агресії з боку російської федерації, що має довгостроковий характер, посилення суперництва між державами, поширення

зброї масового ураження. Наслідки реалізації цих загроз можуть бути дуже небезпечними: від поширення дезінформації, пошкодження критичної інфраструктури, порушення життєзабезпечення населення до масових людських жертв і матеріальних втрат, порушення державного суверенітету й територіальної цілісності України.

Значні ризики розгортання надзвичайних і кризових ситуацій в Україні містять наслідки зміни клімату та стрімкого розвитку новітніх і проривних технологій, імовірність поширення епідемій серед людей і небезпечних хвороб серед тварин, забруднення природного середовища, у т. ч. джерел водопостачання. У той же час, певні ризики можуть реалізуватися в загрози національній безпеці України або містити нові можливості розвитку. Передусім йдеться про розкриття потенціалу розвитку науки та техніки.

Зазначені вище ризики та загрози мають динамічний, довготривалий характер, можуть спричинити масштабні негативні наслідки для суспільства та держави, крім того, їх неможливо здолати повністю.

Сучасний стан забезпечення стійкості у сфері національної безпеки України

Те, що Україна як незалежна держава продовжує існування та функціонування у складних умовах, у т. ч. збройної агресії, криз різного походження тощо, є свідченням значного потенціалу стійкості, який закладений як у наявних державних інститутах і механізмах, так і в суспільстві.

Забезпечення готовності та реагування на визначені законодавством загрози і надзвичайні ситуації відбувається в порядку, встановленому профільними нормативно-правовими актами. Основними проблемами, які знижують ефективність відповідних заходів, є такі:

- недоліки взаємодії та координації діяльності різних міністерств і відомств;
- технічна, моральна, інженерна та матеріальна застарілість резервних пунктів управління органів державної влади;
- неефективність формування державою необхідних резервів, у т. ч. матеріальних, кадрових;
- недостатній рівень забезпечення готовності до спільного реагування та взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та громадян в умовах реалізації загроз і настання кризових ситуацій;
- низька ефективність імплементації реформ, що проводяться в державі, наявність корупційного складника, неефективність низки державних послуг;
- недостатній рівень обізнаності населення та громад щодо характеру загроз і порядку дій у кризових ситуаціях;
- недостатність двосторонніх каналів і низький рівень комунікації між органами державної влади, місцевого самоврядування та населенням;
- низький рівень державно-приватного партнерства у безпековій сфері;
- недостатній рівень залучення широких верств населення, громадських об'єднань до реалізації заходів у сфері забезпечення національної безпеки та

стійкості;

- недостатній рівень довіри населення до органів державної влади; брак уваги з боку держави до питань формування національної єдності та культури безпеки;

- недостатня ефективність управління територіальними громадами та ін.

Яскравим прикладом недостатньої готовності до реагування на загрози був, зокрема, незадовільний технічний стан захисних споруд та сигнальних систем раннього попередження, що виявилось під час початку агресії російської федерації проти України.

Недосконалість механізмів організації та координації дій на національному, регіональному та місцевому рівнях у сфері кризового менеджменту містить значні ризики для управління основними сферами забезпечення життєдіяльності держави та суспільства в умовах невизначеності та швидких змін безпекового середовища.

Загалом слід зауважити, що нині в Україні не вистачає загальнодержавної платформи, до якої могли б долучатися не лише представники органів державної влади, а й наукові установи, громадські організації, окремі експерти для обміну набутим досвідом і вироблення спільних рішень у сфері забезпечення національної безпеки.

Інша група проблем свідчить про те, що Україна не досягла також основних критеріїв стійкості стану та функціонування суспільства. Зокрема, незважаючи на те, що у відповідь на агресію РФ проти України відбувся сплеск громадської самоорганізації та активності, переважає політичний абсентеїзм у суспільстві, що спостерігається нині у світі, залишається характерними і для нашої країни (абсентеїзм політичний – байдуже ставлення громадян до виконання своїх громадянських і політичних прав та обов'язків; насамперед відмова від участі у виборах. Абсентеїзм – форма свідомого бойкотування конституційного права обирати та бути обраним відповідно до чинного законодавства). При цьому, на відміну від розвинених демократичних держав, в Україні серед основних причин цього явища слід назвати зневіру й розчарування населення у владі та політичних інститутах, а також невисокий рівень політичної культури суспільства.

Також слід зазначити, що в сучасній Україні відсутні міцні традиції місцевого самоврядування, хоча є значний потенціал і запит населення на підвищення його ролі у процесах державотворення. Успішне завершення реформ у сфері децентралізації та державного управління має важливе значення для формування стійкості територіальних громад і регіонів.

В Україні реагування на певні види загроз здійснюється в межах функціонування окремих загальнодержавних систем:

- єдиної державної системи цивільного захисту України;
- єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків (загальнодержавної системи боротьби з тероризмом);

- системи екстреної медичної допомоги;
- національної системи кібербезпеки України;
- системи забезпечення обороноздатності держави та ін.

Крім того, законодавством передбачено створення державної системи захисту критичної інфраструктури.

Організаційні та нормативно-правові механізми зазначених систем охоплюють усю територію країни, а деякі із зазначених загальнодержавних систем складаються з функціональних та територіальних підсистем. Кожна з них організована за принципами законності, централізації управління, єдиначальності, підпорядкованості, координації, максимально можливого зменшення ризику, забезпечення широкої взаємодії, у т.ч. з органами місцевого самоврядування, тощо.

Основними завданнями цих систем в узагальненому вигляді є захист:

а) населення від загроз і надзвичайних ситуацій природного, техногенного, екологічного, біологічного, хімічного, радіологічного, соціального, терористичного, воєнного та іншого характеру;

б) систем життєзабезпечення держави і суспільства, у т. ч. територіальних громад, що пов'язані з постачанням енергоресурсів, продовольства, питної води тощо, а також із забезпеченням охорони здоров'я та невідкладної медичної допомоги, громадського порядку, телекомунікаційного та радіозв'язку, кібербезпеки, транспортних комунікацій, житлово-комунальної інфраструктури тощо;

в) об'єктів підвищеної небезпеки, які розміщені на територіях регіонів і територіальних громад.

Опираючись на аналіз специфіки механізмів організації діяльності та взаємодії основних загальнодержавних систем, що забезпечують захист населення й держави від визначених загроз і надзвичайних ситуацій, можна визначити низку проблемних питань.

Утворені національні системи з реагування на певні види загроз і небезпек (єдина державна система цивільного захисту України; система екстреної медичної допомоги; єдина державна система запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків; національна система кібербезпеки України; система забезпечення обороноздатності держави), які функціонують як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівнях, передбачають існування певних форматів міжвідомчої співпраці, які частково перетинаються. При цьому механізм узгодження функціонування зазначених систем і взаємодії наявних форматів міжвідомчої співпраці у сфері запобігання, реагування на загрози, кризові й надзвичайні ситуації та відновлення після них, законодавством чітко не визначений. Різноманітні координаційні органи влади та міжвідомчі групи функціонують у вузькому полі розрізнених сфер відповідальності.

Недосконалість та неузгодженість міжвідомчої взаємодії у сфері забезпечення національної безпеки та стійкості не сприяє реалізації комплексного підходу до забезпечення готовності до реагування на загрози

різного походження та масштабні кризові ситуації. Правове регулювання процесів забезпечення готовності та реагування на певні загрози та надзвичайні ситуації розпорошено в різних законодавчих та нормативно-правових актах України. Визначені в цих документах терміни, організаційні механізми та методичні підходи часто неузгоджені між собою.

Система стратегічного планування в Україні наразі не передбачає чітких механізмів узгодження всіх процесів підготовки стратегічних і програмних документів на національному, регіональному та місцевому рівнях у рамках єдиного циклу. Аналогічна ситуація склалася й у сфері планування на випадок надзвичайних ситуацій. Відсутність системного підходу до управління ризиками та забезпечення готовності суттєво ускладнює визначення пріоритетів розвитку держави і посилення потенціалу національної стійкості.

Іншими проблемами, які виявилися під час кризи, пов'язаної з поширенням COVID-19 та агресії з боку російської федерації, і потребують вирішення у спосіб розбудови системи забезпечення національної стійкості, є, зокрема, такі:

- недостатній рівень забезпечення готовності до реагування та взаємодії органів державної влади і громадянського суспільства в умовах кризових ситуацій, підтримання належного рівня безпеки життєдіяльності держави;

- відсутність універсальних процедур і протоколів узгоджених дій щодо прогнозування, запобігання та реагування на ризики й кризові ситуації на різних етапах їх розвитку (особливо з урахуванням міжсекторальних взаємозалежностей та потенційних каскадних ефектів), а також планів відновлення сталого функціонування;

- відсутність єдиних методологічних основ оцінювання ризиків для національної безпеки та стану відповідних спроможностей з метою визначення обґрунтованих пріоритетів державної політики відповідного спрямування, а також підготовки, прийняття та упровадження стратегічних рішень;

- недосконалість механізмів організації і координації дій на національному рівні у сфері кризового менеджменту;

- технічна, моральна, інженерна та матеріальна застарілість системи державного управління, передусім щодо забезпечення цивільного захисту;

- недостатній рівень обізнаності населення, працівників державних та інших органів щодо особливостей проявів і впливів різних ризиків і загроз та використання механізмів запобігання та протидії ним;

- недостатній рівень довіри населення до органів державної влади, і, як наслідок, недостатній рівень залучення широких верств населення, інститутів громадянського суспільства до реалізації заходів у сфері забезпечення національної безпеки та стійкості; недостатність двосторонніх каналів та низький рівень комунікації між органами державної влади та місцевого самоврядування та населенням.

Загалом упровадження системних механізмів забезпечення національної стійкості в Україні щонайперше потребує законодавчого врегулювання організаційних основ функціонування відповідної системи, у т.ч. визначення повноважень, завдань і відповідальності суб'єктів забезпечення національної

стійкості, зокрема органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств і організацій, а також обов'язків суб'єктів громадянського суспільства, порядку їх різних суб'єктів у мирний час, в умовах надзвичайної ситуації, у воєнний час тощо.

Таким чином проведений аналіз стану та тенденцій розвитку сучасного глобального безпекового середовища дає підстави охарактеризувати його як таке, що має високий рівень мінливості та невизначеності. Набули поширення гібридні загрози, які мають прихований характер з нелінійними наслідками. Зміни, що відбуваються в сучасному світі, призводять до порушення багатьох наявних зв'язків, розширення кола уразливостей для більшості суб'єктів суспільних відносин. У довгостроковій перспективі безпекове середовище України перебуватиме значною мірою під впливом глобальних тенденцій розвитку. Однією з найбільших загроз для України є продовження агресії з боку російської федерації, що поширюється на всі сфери діяльності.

Лекція № 5

Тема лекції: „Реалізація заходів цивільного захисту в Україні”

План лекції

1. Основні положення Кодексу цивільного захисту України.
2. Реалізація положень Кодексу цивільного захисту України.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
4. Нестеренко С. В. Правові основи організації та забезпечення цивільного захисту: конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання, освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 263 – Цивільна безпека) / С. В. Нестеренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 160 с.
5. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (<https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>).
6. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.

Вступ

Масштабність наслідків аварій, катастроф та стихійного лиха ставить проблему ліквідації надзвичайних ситуацій та мінімізації негативних наслідків від них в ряд найбільш актуальних і важливих завдань Державної служби України з надзвичайних ситуацій, центральних і місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, органів управління та сил цивільного захисту.

Окрім того практична діяльність органів управління і сил цивільного захисту та ефективність заходів щодо протидії аваріям, катастрофам та іншим надзвичайним ситуаціям, не завжди відповідають вимогам забезпечення необхідного рівня безпеки людини на сучасному етапі розвитку суспільства.

Суттєві недоліки в організації оперативного реагування на масштабні надзвичайні ситуації, прийнятті своєчасних і адекватних оперативній обстановці рішень, а також в проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт свідчать про недостатній рівень організації управління в надзвичайних ситуаціях.

Як свідчить аналіз, ці причини у більшості випадків породжені відсутністю достатнього досвіду та необхідних знань у керівників всіх ланок управління єдиної державної системи цивільного захисту.

Внаслідок цього виникли протиріччя між зростаючою кількістю надзвичайних ситуацій, до ліквідації яких залучаються сили та засоби єдиної державної системи цивільного захисту, та недостатньою якістю функціонування органів державного управління у надзвичайних ситуаціях.

Кодекс цивільного захисту України забезпечив систематизацію, уніфікацію та усунення протиріч і дублювань основних положень.

1. Основні положення Кодексу цивільного захисту України

Кодекс цивільного захисту України регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

У Кодексі визначено терміни сфери цивільного захисту.

Цивільний захист – система організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів, які здійснюються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підпорядкованими їм силами і засобами, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, добровільними рятувальними формуваннями, що забезпечують виконання цих заходів з метою запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, які загрожують життю та здоров'ю людей, завдають матеріальних збитків у мирний час і в особливий період.

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період. (Кодекс цивільного захисту України).

Цивільний захист здійснюється за такими основними принципами:

- 1) гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;
- 2) комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- 3) пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
- 4) максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

5) централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;

6) гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту;

7) добровільності – у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;

8) відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства;

9) виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Положеннями статей 16 та 17 Конституції України визначено, що питання забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи є обов'язком держави, а захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави.

Відповідно до Конституції України кожен громадянин України має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від органів державної влади та суб'єктів господарювання.

Грунтуючись на таких положеннях Конституції України, в ст. 4 Кодексу встановлюється, що цивільний захист – це функція держави, яка спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом попередження і ліквідації таких ситуацій та надання допомоги постраждалим.

У Кодексі цивільного захисту, порівняно з попередніми нормативно-правовими актами додатково визначено такі принципи здійснення цивільного захисту, а саме:

- пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;

- максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

- централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;

- відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;

- виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Основні заходи у сфері цивільного захисту, захист населення і територій від надзвичайних ситуацій:

- оповіщення та інформування суб'єктів забезпечення цивільного захисту;
- укриття населення у захисних спорудах цивільного захисту та евакуаційні заходи;
- інженерний захист територій, радіаційний і хімічний захист;
- медичний, біологічний і психологічний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення;
- навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях здійснюється:

- 1) за місцем роботи – працюючого населення;
- 2) за місцем навчання – дітей дошкільного віку, учнів та студентів;
- 3) за місцем проживання – непрацюючого населення.

Культура безпеки життєдіяльності населення – це сукупність цінностей, стандартів, моральних норм і норм поведінки, спрямованих на підтримання самодисципліни як способу підвищення рівня безпеки.

Отже, у Кодексі цивільного захисту України визначено основні завдання Єдиної державної системи цивільного захисту, а саме:

- забезпечення готовності міністерств та інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;
- навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;
- виконання державних цільових програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;
- опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;
- прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;
- створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- повіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;
- захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

- проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;

- пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;

- здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення;

- реалізація визначених Кодексом прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій;

- інші завдання, визначені Кодексом.

Є особливості і режими функціонування Єдиної державної системи цивільного захисту. Так у Кодексі визначено, що ця система може функціонувати у режимах:

- повсякденного функціонування;

- підвищеної готовності;

- надзвичайної ситуації;

- надзвичайного стану.

Крім того, що стосується **повноважень** центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, то у Кодексі вони визначені більш детально ніж в інших нормативно-правових актах, які втратили чинність. Наприклад, у Законі про правові засади цивільного захисту визначено п'ятнадцять повноважень, у той же час у Кодексі – п'ятдесят один. Звернемо увагу на такі пункти:

- проводить підготовку органів управління функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланок;

- здійснює координацію, організацію та методичне керівництво щодо визначення стану готовності функціональних і територіальних підсистем до вирішення завдань цивільного захисту у мирний час та в особливий період;

- затверджує статут дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

- визначає основні напрями розвитку відомчої науки, виступає замовником наукових робіт, бере участь у проведенні прикладних науково-дослідних робіт щодо всебічного розвитку напрямів своєї відповідальності, розробляє та затверджує галузеві стандарти з питань цивільного захисту, рятувальної справи та гідрометеорологічної діяльності;

- організовує навчання з питань цивільного захисту посадових осіб центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування і суб'єктів господарювання, організовує розроблення, розглядає та затверджує програми з навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, організовує та контролює їх виконання;

- становлює порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту;

- здійснює функції з організації та навчально-методичного забезпечення навчання (підвищення кваліфікації за цільовим призначенням) керівних кадрів і фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, на яких поширюється дія законів у сфері цивільного захисту, затверджує навчальні плани і програми післядипломної професійної освіти.

Крім того, у Кодексі визначено повноваження інших центральних органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту, а також Завдання і обов'язки суб'єктів господарювання.

У главі 5 «Сили цивільного захисту» визначено склад та основні завдання сил цивільного захисту. До сил цивільного захисту входять:

- 1) Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;
- 2) аварійно-рятувальні служби;
- 3) формування цивільного захисту;
- 4) спеціалізовані служби цивільного захисту;
- 5) пожежно-рятувальні підрозділи (частини);
- 6) добровільні формування цивільного захисту.

Для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону можуть залучатися Збройні Сили України, інші військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення, утворені відповідно до законів України.

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту функціонує в системі центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, і складається з органів управління, аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування, аварійно-рятувальних формувань спеціального призначення, спеціальних авіаційних, морських та інших формувань, державних пожежно-рятувальних підрозділів (частин), навчальних центрів, формувань та підрозділів забезпечення.

Організація та порядок повсякденної діяльності оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та функціонування її під час виконання завдань за призначенням визначаються Положенням про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту, що затверджується центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Для аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту рішенням керівника центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, встановлюються зони відповідальності щодо реагування на надзвичайні ситуації.

Критерії утворення державних пожежно-рятувальних підрозділів (частини). Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в адміністративно-територіальних одиницях та перелік суб'єктів господарювання, де утворюються такі підрозділи (частини), визначаються Кабінетом Міністрів України.

До повноважень Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту належить:

- аварійно-рятувальне обслуговування на договірній основі об'єктів підвищеної небезпеки та окремих територій, що перебувають у власності, володінні або користуванні суб'єктів господарювання, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

- подання місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування та суб'єктам господарювання пропозицій щодо поліпшення протиаварійного стану об'єктів підвищеної небезпеки та окремих територій, що перебувають у власності, володінні або користуванні суб'єктів господарювання, та усунення виявлених порушень вимог щодо дотримання техногенної безпеки;

- невідкладне інформування керівників суб'єктів господарювання, що експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки, про виявлення порушень вимог техногенної безпеки;

- отримання від місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання інформації, необхідної для виконання покладених на службу завдань;

- безперешкодний доступ на об'єкти суб'єктів господарювання та їх територію для виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, гасіння пожеж;

- право вимагати від усіх осіб, які перебувають у зоні надзвичайної ситуації, додержання встановлених заходів безпеки;

- проведення під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій документування, кіно- і відеозйомки, фотографування та звукозапису;

- участь у роботі комісій з розслідування причин виникнення надзвичайних ситуацій у суб'єктів господарювання і на територіях, що нею обслуговуються;

- тимчасова заборона або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зони надзвичайної ситуації, місці гасіння пожежі, також доступу громадян на окремі об'єкти і території;

- здійснення аварійно-рятувального забезпечення туристичних груп та окремих туристів.

Аварійно-рятувальні служби поділяються на:

- державні, регіональні, комунальні, об'єктові та громадських організацій;
- спеціалізовані та неспеціалізовані; професійні та непрофесійні.

Аварійно-рятувальні служби утворюються:

- державні – центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, іншими центральними органами виконавчої влади;
- регіональні – місцевими державними адміністраціями;
- комунальні – органами місцевого самоврядування у місті, районі міста, селищі, селі;
- об'єктові – керівником суб'єкта господарювання, що експлуатує об'єкти підвищеної небезпеки;
- громадських організацій – громадською організацією відповідно до закону.

Державні, регіональні, комунальні аварійно-рятувальні служби і аварійно-рятувальні служби громадських організацій, створені на професійній основі, є юридичними особами.

Спеціалізовані професійні аварійно-рятувальні служби, діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням гірничорятувальних робіт, є воєнізованими.

Непрофесійні об'єктові аварійно-рятувальні служби створюються з числа інженерно-технічних та інших досвідчених працівників суб'єктів господарювання, які мають необхідні знання та навички у проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт і здатні за станом здоров'я виконувати роботи в екстремальних умовах.

Кодексом цивільного захисту визначено склад, завдання повноваження та права сил цивільного захисту, матеріально-технічне та фінансове забезпечення їх діяльності, зазначається, що для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону можуть залучатися Збройні Сили України, інші військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення, утворені відповідно до законів України. Умови залучення Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, утворених відповідно до законів України, для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій визначаються відповідно до Конституції України, законів України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про Збройні Сили України» та інших законів.

Порівняно з положеннями попередніх нормативно-правових актів у четвертому розділі Кодексу максимально оптимізовано і повно розкрито питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, а саме:

- оповіщення та інформування суб'єктів забезпечення цивільного захисту;
- укриття населення у захисних спорудах цивільного захисту та евакуаційні заходи;
- інженерний захист територій, радіаційний і хімічний захист;
- медичний, біологічний і психологічний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення;
- навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

До того ж, навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях у попередніх нормативно-правових актах було визначено як одним із завдань цивільного захисту, а у Кодексі – як складова захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Окремо у Кодексі розглянуто питання організації навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, яке здійснюється:

- за місцем роботи – працюючого населення;
- за місцем навчання – дітей дошкільного віку, учнів та студентів;
- за місцем проживання – непрацюючого населення.

Цікавим є зміст статті 41 «Формування культури безпеки життєдіяльності населення», де визначено, що культура безпеки життєдіяльності населення – це сукупність цінностей, стандартів, моральних норм і норм поведінки, спрямованих на підтримання самодисципліни як способу підвищення рівня безпеки. Популяризація культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді організовується і здійснюється центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, громадськими організаціями.

У розділі V Кодексу «Запобігання надзвичайним ситуаціям» визначено питання, щодо державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання з питань цивільного захисту (глава 11), забезпечення техногенної безпеки (глава 12), забезпечення пожежної безпеки (глава 13), державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки (глава 14).

У розділі VI «Реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків» визначено порядок організації робіт з реагування на надзвичайні ситуації (глава 15). Для координації дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, органів управління та сил цивільного захисту, а також організованого та планового виконання комплексу заходів та робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій:

- використовуються пункти управління та центри управління в надзвичайних ситуаціях;
- утворюються спеціальні комісії з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- призначаються керівники робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- утворюються штаби з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- визначається потреба у силах цивільного захисту;
- залучаються сили цивільного захисту до ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

Крім того, визначено порядок призначення, повноваження та обов'язки керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, перепідпорядкування сил і засобів, що залучаються до ліквідації таких

наслідків, його повноваження, прийняття рішення на ліквідацію надзвичайної ситуації та можливої евакуації населення та відповідальність за управління аварійно-рятувальними та іншими невідкладними роботами. Ці питання залишилися незмінними у Кодексі у порівнянні із скасованими нормативно-правовими актами.

Для безпосередньої організації і координації аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації Керівник робіт своїм рішенням утворює штаб, визначає його склад. Штаб є робочим органом керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації. На період функціонування штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації відповідні центри управління в надзвичайних ситуаціях безпосередньо взаємодіють з ним і забезпечують його роботу.

Залучення сил цивільного захисту до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій здійснюється згідно з планами реагування на надзвичайні ситуації, планами взаємодії органів управління та сил цивільного захисту у разі виникнення надзвичайних ситуацій, а також планами локалізації і ліквідації наслідків аварії.

Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій проводиться шляхом проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, життєзабезпечення постраждалих, проведення відновлювальних робіт.

Відшкодування матеріальних збитків та надання допомоги постраждалим внаслідок надзвичайної ситуації.

Заходи соціального захисту та відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок надзвичайної ситуації включають:

- надання (виплату) матеріальної допомоги (компенсації);
- забезпечення житлом;
- надання медичної та психологічної допомоги;
- надання гуманітарної допомоги;
- надання інших видів допомоги.

Заходи соціального захисту та відшкодування матеріальних збитків постраждалим здійснюються за рахунок:

- 1) коштів державного та місцевих бюджетів;
- 2) коштів суб'єктів господарювання або фізичних осіб, винних у виникненні надзвичайних ситуацій;
- 3) коштів за договорами добровільного страхування, укладеними відповідно до законодавства про страхування;
- 4) добровільних пожертвувань фізичних та юридичних осіб, благодійних організацій та об'єднань громадян;
- 5) інших не заборонених законодавством джерел.

Надання невідкладної допомоги постраждалим може здійснюватися за рахунок коштів резервних фондів державного та місцевих бюджетів відповідно до рівня надзвичайної ситуації, а також матеріальних резервів для запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій здійснюється у порядку, визначеному законом.

Забезпечення житлом постраждалих, житло яких стало непридатним для проживання внаслідок надзвичайної ситуації, здійснюється місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання шляхом:

- надання житлових приміщень з фонду житла для тимчасового проживання;
- позачергового надання житла, збудованого за замовленням місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання;
- будівництва житлових будинків для постраждалих;
- закупівлі квартир або житлових будинків.

Постраждалі, яким виплачено грошову компенсацію за зруйновану або пошкоджену квартиру (житловий будинок), житлом за рахунок держави не забезпечуються.

Забезпечення житлом постраждалого або виплата грошової компенсації за рахунок держави здійснюється за умови добровільної передачі постраждалим зруйнованого або пошкодженого внаслідок надзвичайної ситуації житла місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання.

Постраждалі під час надзвичайних ситуацій мають право на надання їм безоплатної медичної допомоги та забезпечуються психологічною реабілітацією.

У розділі VII Кодексу розглянуто навчання осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та рятувальників, керівного складу, фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів питань цивільного захисту, підготовка органів управління та сил цивільного захисту. При цьому зазначається, що порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки.

Крім того, для навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, спільно з місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування утворюються навчально-методичні центри сфери цивільного захисту.

Підготовка до дій за призначенням органів управління цивільного захисту здійснюється під час проведення командно-штабних (штабних) та інших навчань і тренувань, а сил цивільного захисту – під час проведення спеціальних, показових, експериментальних навчань і тренувань з питань цивільного захисту.

У розділі VIII Кодексу визначені питання фінансового та матеріально-технічного забезпечення заходів цивільного захисту, у IX – комплектування органів управління та сил цивільного захисту, проходження служби цивільного захисту, у X – соціального та правового захисту осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, працівників органів управління та сил цивільного захисту і осіб, звільнених із служби цивільного захисту, XI – заключна частина, а у XII – прикінцеві та перехідні положення.

2. Реалізація положень Кодексу цивільного захисту України

Реалізація положень Кодексу цивільного захисту України здійснюється за двома напрямками:

- Організаційний.
- Технічний.

Організаційний напрям реалізації Кодексу здійснюється шляхом розробки нормативно-правових актів, що наведено на рисунку 5.1.

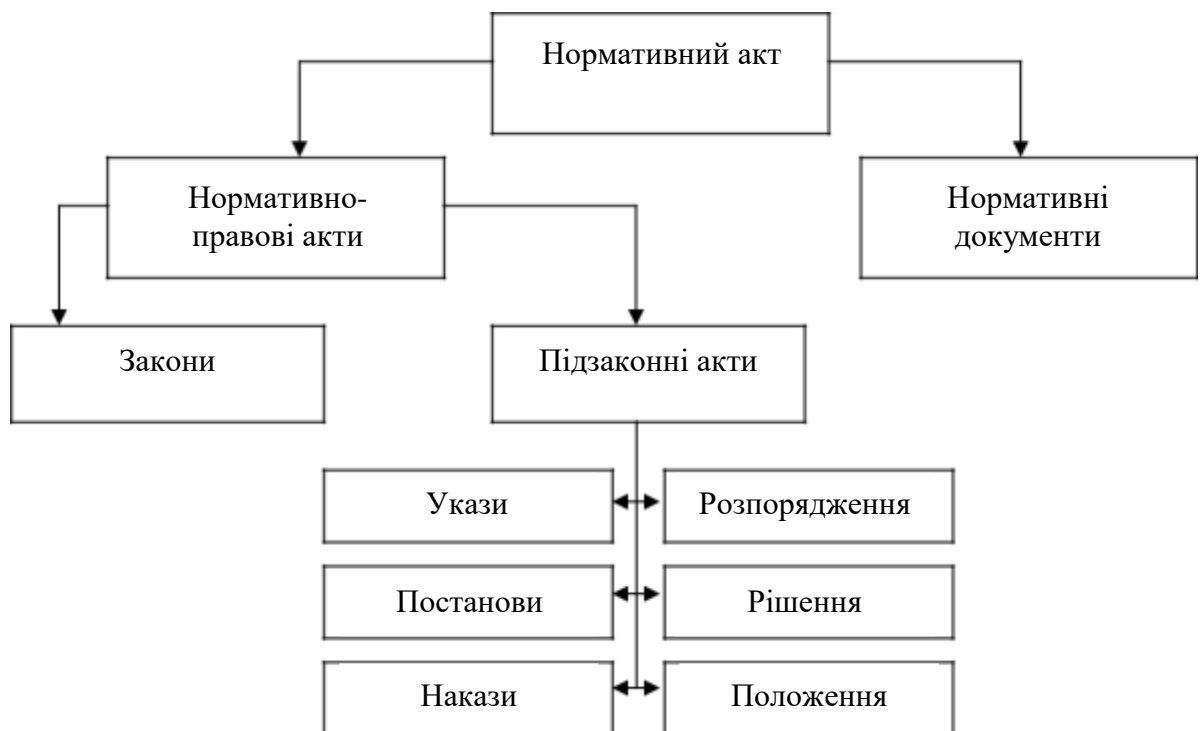

Рисунок 5.1. – Розробка нормативно-правових актів

Технічний напрям включає ресурсне забезпечення реалізації Кодексу цивільного захисту України, а саме:

- технічне переоснащення сил цивільного захисту;
- модернізація системи оповіщення;
- модернізація засобів захисту;
- реформування кадрового забезпечення.

Планування цивільного захисту

ПЛАН реагування на надзвичайні ситуації

МЕТА: упорядкування та координація дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів управління та сил цивільного захисту, суб'єктів господарювання у разі загрози або виникнення НС

ВИЗНАЧАЄ: організацію управління реагуванням на НС, порядок дій і взаємодії, організацію основних видів забезпечення, переведення органів управління та сил у режим підвищеної готовності, режим НС

на випадок НС державного рівня пов'язаних з аварією на АЕС з викидом РР за межі СЗЗ, катастрофічним затопленням внаслідок руйнування Дніпровського та Дністровського каскадів, руйнуваннями унаслідок землетрусу, аварією на магістральних аміако-, нафто- та газопроводах органами виконавчої влади у мобілізаційних планах окремим додатком відображається заходи з проведення цільової мобілізації у мирний час.

ПЛАН цивільного захисту на особливий період

МЕТА: визначення обсягів, порядку організації, способів і строків переведення підсистем, ланок у ступені готовності, виконання завдань органами управління та силами в умовах особливого періоду.

ВИЗНАЧАЄ: загрози внаслідок застосування засобів ураження, організацію ЦЗ, управління та приведення у готовність, заходи із захисту населення і територій, забезпечення заходів ЦЗ та дій сил

ПЛАН основних заходів ЦЗ на рік

МЕТА: здійснення заходів із забезпечення готовності органів управління, сил та засобів до виконання завдань, підготовки з ЦЗ керівного складу і фахівців органів влади і місцевого самоврядування.

ВИЗНАЧАЄ: заходи з підготовки органів управління і сил ЦЗ, їх керівного складу і фахівців, навчання населення діям у НС, контролю за станом впровадження заходів ЦЗ, техногенної та пожежної безпеки

Регіональні та місцеві комісії з питань ТЕБ та НС
Нормативно-правові основи діяльності

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 17 червня 2015 р. № 409
Київ

Про затвердження Типового положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій

(Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ
№ 100 від 21.02.2018)

Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Затвердити Типове положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій, що додається.

2. Визнати такими, що втратили чинність:

постанову Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2010 р. № 927 "Про затвердження Типового положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій" (Офіційний вісник України, 2010 р., № 78, ст. 2760);

пункт 47 змін, що вносяться до актів Кабінету Міністрів України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2013 р. № 380 (Офіційний вісник України, 2013 р., № 41, ст. 1477).

Прем'єр-міністр України

А.ЯЦЕНЮК

Основні завдання комісії

- координація діяльності райдержадміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій пов'язаної із забезпеченням ТЕБ, захисту населення і територій від НС;
- визначення шляхів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час: функціонування територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту та її ланок;
- підвищення ефективності діяльності обласних, міських держадміністрацій, райдержадміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій під час реагування на НС.

У режимі повсякденної діяльності рішення комісії, прийняті у межах її повноважень, є обов'язковими для виконання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, розташованими на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

У режимі надзвичайної ситуації:

- організовує роботи і взаємодію з надання допомоги постраждалому населенню;

- залучає до ліквідації НС транспортні та інші формування з наявними ресурсами;
- забезпечує заходи із соціального захисту населення, що постраждало внаслідок НС;
- встановлює зони НС, розмір шкоди, класифікує НС, подає матеріали до ДСНС;
- подає органіві, який її утворив, інформацію про причини виникнення та результати ліквідації наслідків НС.

До утворення спеціальної комісії з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій або призначення керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій організацію заходів з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій здійснюють відповідні комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.

У режимі надзвичайного та воєнного стану забезпечує координацію, організацію робіт та взаємодію органів управління та сил територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ.

Структурний підрозділ цивільного захисту:

- *основне завдання* – забезпечення цивільного захисту на відповідній території (забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру на території області);
- розробляє та забезпечує реалізацію регіональних програм та планів заходів у сфері цивільного захисту, зокрема спрямованих на захист населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню;
- вносить пропозиції щодо включення до проекту обласного бюджету витрат на розвиток і функціонування органів управління та сил територіальної підсистеми цивільного захисту, систем зв'язку та централізованого оповіщення, здійснення заходів щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, ліквідації їх наслідків;
- організовує виконання завдань територіальною підсистемою єдиної державної системи цивільного захисту;
- забезпечує отримання та доведення до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування розпоряджень про переведення територіальної підсистеми цивільного захисту у вищі ступені готовності;
- організовує та бере участь у проведенні перевірок готовності органів управління та сил ланок територіальної підсистеми цивільного захисту до виконання покладених на них завдань;
- організовує роботу обласної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, а в разі виникнення надзвичайних ситуацій - спеціальних комісій з їх ліквідації (за потреби), забезпечує їх функціонування;
- готує та вносить на розгляд голови обласної державної адміністрації пропозиції щодо оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної ситуації у разі їх виникнення;

- участь в організації проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, координує діяльність аварійно-рятувальних служб та формувань, а також спеціалізованих служб цивільного захисту;

- координація дій обласної державної адміністрації з громадськими організаціями, формуваннями, які займаються питаннями цивільного захисту;

- здійснює утримання, функціонування, модернізацію системи оповіщення та забезпечує постійну готовність територіальної автоматизованої системи централізованого оповіщення до дій за призначенням;

- забезпечує оповіщення керівного складу Чернігівської обласної державної адміністрації, органів управління та населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій;

- організовує виконання вимог законодавства щодо створення, використання, утримання та реконструкції фонду захисних споруд цивільного захисту;

- визначає потребу фонду захисних споруд цивільного захисту;

- планує та організовує роботу з дообладнання або спорудження в особливий період підвальних та інших заглиблених приміщень для укриття населення;

- готує пропозиції щодо прийняття рішень про подальше використання захисних споруд цивільного захисту державної та комунальної власності;

- організовує облік захисних споруд цивільного захисту;

- здійснює контроль за утриманням та станом готовності захисних споруд цивільного захисту;

- організовує проведення технічної інвентаризації захисних споруд цивільного захисту, виключення їх за погодженням з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, з фонду таких споруд;

- організовує заходи щодо накопичення і підтримання у готовності засобів індивідуального захисту для населення, яке проживає у прогнозованих зонах хімічного забруднення;

- організовує та в установленому порядку здійснює контроль за створенням, накопиченням, збереженням, розподілом та цільовим використанням матеріальних резервів для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків;

- забезпечує відповідно до чинного законодавства утримання складів з матеріально-технічними ресурсами регіонального матеріального резерву;

- забезпечує підтримання в стані готовності до застосування заміського пункту управління Чернігівської обласної державної адміністрації в мирний час та організовує його роботу в особливий період;

- забезпечує отримання та доведення до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування розпоряджень про переведення територіальної підсистеми цивільного захисту у вищі ступені готовності;

- взаємодіє з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, щодо виконання завдань цивільного захисту;

- здійснює державний контроль за дотриманням підприємствами, установами та організаціями правил, норм, стандартів у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру;

- контролює в межах повноважень місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та надає методичну допомогу у сфері цивільного захисту;

- координує діяльність структурних підрозділів районних державних адміністрацій і міських рад (виконкомів), що виконують завдання цивільного захисту;

- забезпечує у межах своїх повноважень виконання завдань мобілізаційної підготовки, цивільного захисту населення, дотримання вимог законодавства з охорони праці, пожежної безпеки;

- інформує населення про стан природно-техногенної безпеки та заходи, що здійснюються на території області з метою захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру;

- участь у проведенні моніторингу надзвичайних ситуацій;

- участь у прогнозуванні ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру, руйнуванні територій за наявності потенційно небезпечних об'єктів і об'єктів підвищеної безпеки та загроз природного характеру;

- організовує проведення відновлювальних робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

- забезпечує ефективне і цільове використання коштів резервного фонду обласного бюджету для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

- готує пропозиції щодо віднесення міст до груп цивільного захисту та подає їх центральному органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;

- готує пропозиції щодо віднесення суб'єктів господарювання до категорії цивільного захисту та затвердження їх переліку у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України;

- бере участь у реалізації інженерно-технічних заходів цивільного захисту при розробленні містобудівної та проектної документації, у тому числі заходів, спрямованих на збереження сталого функціонування суб'єктів господарювання, що належать до сфери управління місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, в особливий період;

- бере участь в організації навчання з питань цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки посадових осіб місцевих державних адміністрацій, суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління, керівників та їх заступників, а також, підготовці населення до дій у надзвичайних ситуаціях;

- забезпечує ефективне і цільове використання коштів резервного фонду обласного бюджету для надання матеріальної та фінансової допомоги населенню, яке постраждало внаслідок надзвичайних ситуацій;

- бере участь в організації та забезпеченні життєдіяльності постраждалих від надзвичайних ситуацій, а також під час ведення воєнних (бойових) дій або внаслідок таких дій.

Забезпечення пожежної безпеки на відповідних територіях та об'єктах.

Виконання інших завдань і заходів ЦЗ передбачених Кодексом та іншими законодавчими актами.

Основні повноваження громад у сфері цивільного захисту

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
оповіщення та
інформування населення
про загрозу і виникнення
НС

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБІТ З
гасіння пожеж
ліквідації наслідків НС

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
життєдіяльності
постраждалих від НС

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРИТТЯ
НАСЕЛЕННЯ
в захисних спорудах
цивільного захисту

ЗДІЙСНЕННЯ
евакуації населення, майна у
безпечні райони, їх
розміщення та
життєзабезпечення

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
хімічного, радіаційного
та медичного захисту
населення

СТВОРЕННЯ КОМІСІЙ
з питань ТЕБ і НС, а в разі
виникнення НС —
спеціальних комісій з їх
ліквідації

ЗДІЙСНЕННЯ
навчання населення
до дій у НС

Більшість органів місцевого самоврядування базового рівня об'єктивно не в змозі повністю відповідати на всі виклики у сфері цивільного захисту, тому є завдання побудувати ефективну систему цивільного захисту на рівні територіальних громад.

Основні заходи щодо удосконалення системи цивільного захисту в територіальних громадах:

- утворення місцевої ланки єдиної державної системи цивільного захисту;
- утворення підрозділів з питань цивільного захисту в структурі виконавчих органів місцевих рад;
- утворення комунальних аварійно-рятувальних служб, формувань місцевої та добровільної пожежної охорони;
- заходи щодо укриття населення у фондї захисних споруд;
- організація оповіщення про загрозу або виникнення НС та інформування у сфері цивільного захисту;
- організація евакуації населення у разі виникнення НС;
- заходи щодо забезпечення пожежної безпеки на об'єктах та території громади;
- формування культури безпеки життєдіяльності населення, його обізнаності щодо практичних дій в умовах НС;
- заходи щодо радіаційного та хімічного захисту населення.

Таким чином, у результаті реалізації заходів щодо удосконалення системи цивільного захисту в територіальних громадах отримаємо:

- зменшення часу реагування на пожежі та НС;
- збільшення відчуття безпеки серед громадян;
- доступ жителів до надання базових послуг;
- забезпечення ефективного управління.

Лекція № 6

Тема лекції: „Загальні вимоги до організації техногенної безпеки на об’єктах”

План лекції

1. Основні вимоги щодо забезпечення техногенної безпеки.
2. Організація заходів техногенної безпеки.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
4. Нестеренко С. В. Правові основи організації та забезпечення цивільного захисту: конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання, освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 263 – Цивільна безпека) / С. В. Нестеренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 160 с.
5. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.
6. Тихомиров Д. О. Теоретико-правові засади державної політики у сфері цивільної безпеки в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – Національна академія внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Київ, 2021. – 506 с.
7. Бойко, О. В. Державне управління у сфері цивільного захисту: подальше вдосконалення законодавства в умовах дії воєнного стану. Науковий вісник: Державне управління, 2(12), 195–217, 2022. doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-195-217.

Вступ

Техногенна безпека характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Діяльність із забезпечення техногенної безпеки є складовою виробничої, експлуатаційної та іншої діяльності відповідних посадових осіб і працівників підприємств, установ та організацій.

Забезпечення техногенної безпеки суб’єкта господарювання покладають на його керівника, а забезпечення техногенної безпеки під час проектування,

будівництва об'єктів, будівель і споруд – на орган архітектури, замовників, забудовників, проектні та будівельні організації.

Забезпечення техногенної безпеки на об'єкті здійснюється відповідно до Кодексу цивільного захисту України.

Забезпечення техногенної безпеки у житлових приміщеннях державного, комунального, приватного житлового фонду, фонду житлово-будівельних кооперативів покладається на підприємство, установу, організацію, особу, яка здійснює управління багатоквартирним будинком, власників і наймачів (орендарів) будинків та квартир, якщо це обумовлено договором найму (оренди).

У разі якщо обов'язки орендаря об'єкта щодо забезпечення техногенної безпеки на об'єкті не обумовлювалися договором, забезпечення техногенної безпеки покладається на керівника об'єкта.

Забезпечення техногенної безпеки на небезпечних територіях та в зонах можливого ураження від небезпечних об'єктів відповідно до Кодексу цивільного захисту України покладається на органи влади відповідно до їх повноважень.

1. Основні вимоги щодо забезпечення техногенної безпеки

Вимоги щодо дотримання техногенної безпеки мають відповідати нормам захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя, охорони навколишнього середовища, екологічної, пожежної та промислової безпеки, охорони праці, будівництва, а також національним стандартам.

Загальні вимоги до організації техногенної безпеки на підприємствах, в установах, організаціях і на небезпечних територіях регламентують Правила техногенної безпеки, затверджені наказом МВС від 05.11.2018 № 879.

Відповідальні особи відповідно до Кодексу цивільного захисту України за результатами аналітичного опрацювання інформації про стан техногенної безпеки включають до планів основних заходів цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем та їх ланок, а також планів локалізації і ліквідації аварій заходи з реагування на надзвичайні ситуації техногенного характеру, спрямовані на запобігання або усунення:

- аварій (аварійних ситуацій) на небезпечних об'єктах;
- руйнування будівель і споруд з порушенням умов експлуатації;
- критичного стану основних виробничих фондів та порушень умов експлуатації;

- причин неможливості підтримання умов експлуатації ядерних об'єктів на території України, втрати контролю над джерелами іонізуючого випромінювання, ядерними установками;

- наслідків терористичних дій з використанням вибухових пристроїв, небезпечних речовин, у тому числі джерел іонізуючого випромінювання, інших ядерних та радіоактивних матеріалів на території України;

- небезпеки руйнування гідротехнічних споруд, будівель та будівельних конструкцій, інших об'єктів містобудування;

- негативних наслідків військової та іншої небезпечної діяльності;

- транскордонних забруднень на території України;

- загрози об'єктам житлового фонду та соціального призначення.

Плани, робочі документи, посадові інструкції та інші організаційно-розпорядчі документи об'єктів, які стосуються заходів захисту населення і територій, незалежно від характеру діяльності об'єктів мають містити відповідні вимоги щодо забезпечення техногенної безпеки, передбачені Правилами техногенної безпеки, що затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України 05 листопада 2018 року № 879.

Забезпечення техногенної безпеки на об'єктах

Забезпечення техногенної безпеки на об'єктах здійснюється на випадок:

- наявності будівель та споруд з порушенням умов експлуатації;

- наявності об'єктів з критичним станом виробничих фондів та порушенням умов експлуатації;

- можливості впливу сторонніх (зовнішніх) факторів (природних, терористичних, соціальних тощо) на діяльність та безпеку об'єкта;

- виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру (порушення умов експлуатації) на небезпечних об'єктах, ядерних установках.

Суб'єкти господарювання у випадках, визначених Кодексом, забезпечують техногенну безпеку шляхом:

- виконання вимог Кодексу цивільного захисту України, правил техногенної безпеки, норм і стандартів стосовно забезпечення техногенної безпеки, а також приписів, розпоряджень і постанов, що відповідно до законодавства видаються посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;

- розроблення організаційно-розпорядчих документів щодо забезпечення техногенної безпеки, здійснення постійного контролю за їх дотриманням;

- забезпечення відповідно до законодавства своїх працівників засобами колективного та індивідуального захисту;

- навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях;

- організації розроблення інженерно-технічних заходів цивільного захисту під час будівництва (реконструкції, технічного переоснащення) на об'єктах, включених до переліку об'єктів, що належать суб'єктам господарювання, проектування яких здійснюється з урахуванням вимог інженерно-технічних заходів цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09 січня 2014 року № 6;

- навчання працівників порядку укриття в захисних спорудах цивільного захисту та навчання персоналу з обслуговування захисних споруд цивільного захисту їх утриманню відповідно до вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту;

- проведення об'єктових тренувань і навчань з питань цивільного захисту з урахуванням вимог техногенної безпеки.

Забезпечення техногенної безпеки на небезпечних об'єктах у випадках, визначених Кодексом цивільного захисту України, здійснюється шляхом:

- оцінки ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру на підпорядкованих небезпечних об'єктах відповідної галузі;

- інформування органів влади, сил цивільного захисту про основні загрози на небезпечних об'єктах з метою вжиття ними ефективних заходів захисту населення, промислових і сільськогосподарських об'єктів від надзвичайних ситуацій техногенного характеру;

- інформування органів управління та сил цивільного захисту про аварійні та небезпечні ситуації, розвиток яких призвів або міг призвести до аварії і завдати шкоди життю та здоров'ю населення і навколишньому середовищу;

- розміщення інформації про заходи безпеки та поведінку населення на випадок виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру на офіційних веб-сайтах, інформаційних стендах та в засобах масової інформації;

- організації заходів із захисту своїх працівників від шкідливого впливу надзвичайних ситуацій техногенного характеру;

- утворення об'єктових формувань та спеціалізованих служб цивільного захисту, створення необхідної для їх функціонування матеріально-технічної бази, забезпечення готовності таких формувань до дій за призначенням;

- здійснення навчання працівників правилам техногенної безпеки;

- підтримання готовності створених диспетчерських служб;

- розроблення аварійних планів об'єктів, де здійснюється практична діяльність, пов'язана з радіаційними або радіаційно-ядерними технологіями;

- розроблення планів локалізації та ліквідації аварій;

- декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;

- створення, експлуатації і технічного обслуговування автоматизованих систем раннього виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення у разі їх виникнення;

- створення та утримання в робочому стані засобів зв'язку, аварійно-рятувальної техніки та обладнання і використання їх за призначенням;
- аварійно-рятувального обслуговування небезпечних об'єктів;
- створення об'єктового матеріального резерву для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та проведення невідкладних відновлювальних робіт;
- здійснення за власні кошти заходів, що зменшують рівень ризику виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру;
- розроблення заходів щодо забезпечення техногенної безпеки з урахуванням досягнень науки і техніки, позитивного досвіду із зазначеного питання;
- фінансування витрат у порядку та обсягах, необхідних для повного і якісного забезпечення вимог техногенної безпеки;
- виконання інших завдань і заходів техногенної безпеки з урахуванням вимог чинного законодавства України.

На території небезпечних об'єктів, які розташовані в міській зоні, допускається утримувати небезпечні хімічні речовини (НХР) в обсягах, передбачених проектними нормами зберігання (накопичення) та технологічними регламентами.

На майданчиках (у будівлях) небезпечних об'єктів, розташованих у замиській зоні, кількість НХР не може перевищувати 2 тис. тон у разі зберігання на одному майданчику (у будівлі), якщо ці майданчики (будівлі) розташовані на відстані не менше ніж 500 м один від одного.

Загальна кількість НХР на всіх майданчиках (у будівлях) небезпечних об'єктів, розташованих на відстані менше ніж 500 метрів один від одного, не може перевищувати 2 тис. тон.

Запаси небезпечних хімічних речовин на базових складах у замиських зонах не повинні перевищувати норм, установлених для таких складів.

Керівники об'єктів, що за характером своєї діяльності не належать до небезпечних об'єктів, але за прогнозом можуть опинитись у зонах надзвичайних ситуацій, повинні:

- урахувати можливу небезпеку, що може виникнути на їх територіях у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру на небезпечних об'єктах і територіях, та вживати заходів щодо забезпечення безпеки працівників об'єктів з урахуванням Кодексу цивільного захисту України та правил техногенної безпеки;
- взаємодіяти з керівництвом небезпечних об'єктів і відповідними органами влади для отримання інформації та оповіщення про небезпеку, що може впливати на діяльність об'єкта;

- організовувати навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях техногенного характеру.

Забезпечення техногенної безпеки на небезпечних територіях та у зонах можливого ураження від небезпечних об'єктів

Забезпечення техногенної безпеки на небезпечних територіях та у зонах можливого ураження від небезпечних об'єктів здійснюється з метою організації заходів захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру у разі:

- неконтрольованого ввезення, зберігання і використання на території України техногенно небезпечних технологій, речовин, матеріалів;
- небезпечних наслідків військової та іншої небезпечної діяльності;
- аварій (аварійних ситуацій) на небезпечних об'єктах;
- безпеки від гідротехнічних споруд;
- наявності об'єктів, на яких здійснюються виробництво, зберігання та утилізація вибухонебезпечних предметів;
- терористичної діяльності;
- порушення умов експлуатації на об'єктах життєзабезпечення населення;
- руйнування будівель і споруд з порушенням умов експлуатації.

Забезпечення техногенної безпеки на небезпечних територіях та у зонах можливого ураження від небезпечних об'єктів органами влади здійснюється шляхом:

- збирання та аналітичного опрацювання інформації про аварійні ситуації та аварії техногенного характеру і стан небезпечних об'єктів та небезпечних територій, прогнозування масштабів можливих надзвичайних ситуацій техногенного характеру;

- інформування суб'єктів господарювання, об'єкти яких за результатами прогнозування можуть опинитися в прогнозованих зонах надзвичайних ситуацій техногенного характеру на небезпечних об'єктах та небезпечних територіях, надання їм інформації про заходи, що здійснюються місцевими органами влади з метою зменшення впливу наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру під час аварій на відповідних небезпечних об'єктах, про характер і обсяги допомоги, яку може бути надано силами територіальної підсистеми та її ланками єдиної державної системи цивільного захисту (далі - Система);

- включення до галузевих, регіональних та місцевих програм, що розробляються органами влади відповідно до повноважень, визначених статтями 18, 19 Кодексу цивільного захисту України, заходів із забезпечення техногенної безпеки;

- забезпечення навчання з питань техногенної безпеки посадових осіб органів влади та суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління;

- створення матеріального резерву для здійснення заходів, спрямованих на запобігання і ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру та надання термінової допомоги постраждалому населенню;

- вжиття заходів щодо реалізації вимог техногенної безпеки на об'єктах, які можуть створити реальну загрозу виникнення аварій.

2. Організація заходів техногенної безпеки

Інформування про надзвичайні ситуації техногенного характеру

Інформування передбачає доведення органами управління цивільного захисту через засоби масової інформації, телерадіомережі відомостей про надзвичайні ситуації техногенного характеру, що прогножуються або виникли, з визначенням їх класифікації, меж поширення і наслідків, про способи та методи захисту від них, у тому числі з урахуванням особливостей оповіщення осіб з фізичними, психічними, інтелектуальними та сенсорними порушеннями.

Інформування здійснюється завчасно за результатами прогнозування, а також у разі загрози виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру та в умовах, коли надзвичайна ситуація вже виникла.

Для інформування населення про небезпеку, яка загрожує населенню від небезпечних об'єктів (небезпечних територій), керівники цих об'єктів (власники небезпечних територій) мають забезпечити встановлення по периметру небезпечних об'єктів (небезпечних територій) попереджувальних знаків, електронних інформаційних табло тощо, що оформлюються з урахуванням вимог ДСТУ.

Інформування про загрозу виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру за результатами оперативного та аварійного прогнозування здійснюється негайно з використанням сигнально-гучномовних пристроїв.

У разі потреби можуть використовуватися установки, транспортні засоби, обладнані гучномовними пристроями.

Інформування у разі виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру здійснюється негайно з використанням даних аварійного прогнозування та за фактом оперативної інформації про можливі зони поширення наслідків аварії. Після уточнення інформації про розвиток аварії та наслідки надзвичайної ситуації техногенного характеру здійснюється додаткове інформування.

Оповіщення про виникнення або загрозу виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру

Оповіщення керівників, відповідальних осіб, органів влади, суб'єктів господарювання, населення та сил цивільного захисту про факт загрози або виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру, їх подальше інформування з метою вжиття заходів безпеки здійснюється відповідно до Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України.

Оповіщення керівників та інших працівників небезпечних об'єктів, а також керівників і працівників інших об'єктів та населення, що знаходяться в зоні дії локальної системи оповіщення, здійснює черговий диспетчер або спеціально призначена керівником небезпечного об'єкта особа.

Забороняється покладати обов'язки диспетчера на працівників небезпечних виробництв, цехів, ділянок тощо.

Оповіщення працівників об'єктів та населення, які знаходяться за межами об'єктової системи оповіщення, здійснюється відповідно до Положення про оповіщення.

Оперативне оповіщення здійснюється за схемами оповіщення, які розробляються відповідальними особами і затверджуються керівниками об'єктів.

Схеми оповіщення зберігаються в приміщенні диспетчерської служби на видному місці.

У приміщенні диспетчерської (чергової) служби небезпечних об'єктів також зберігаються:

- фонограми повідомлень працівників об'єктів та осіб про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, які готуються державною мовою;
- регламенти надання інформації про аварію;
- повідомлення про виникнення надзвичайної ситуації.

Поруч із телефонними апаратами вивішуються таблички із номерами телефонів для виклику аварійно-рятувальних служб, оповіщення диспетчерської служби (чергового диспетчера) об'єкта.

Створення матеріальних ресурсів, необхідних для запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків

Матеріальні резерви (далі – резерви) для здійснення заходів, спрямованих на запобігання і ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру та надання термінової допомоги постраждалому населенню,

створюються відповідно до Порядку створення та використання матеріальних резервів для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 року № 775 «Про затвердження Порядку створення та використання матеріальних резервів для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій».

Резерви створюються з урахуванням максимальних прогнозованих надзвичайних ситуацій техногенного характеру, характерних для конкретної території, галузі, об'єкта, а також передбачених обсягів робіт із ліквідації їх наслідків.

Порядок забезпечення засобами радіаційного і хімічного захисту та їх зберігання

Забезпечення засобами радіаційного і хімічного захисту здійснюється відповідно до Порядку забезпечення населення і працівників формувань та спеціалізованих служб цивільного захисту засобами індивідуального захисту, приладами радіаційної та хімічної розвідки, дозиметричного і хімічного контролю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1200.

На небезпечних об'єктах у робочий час засоби індивідуального захисту органів дихання від небезпечних хімічних речовин (далі – ЗІЗ ОД) мають зберігатися на робочих місцях, а працівники, які безпосередньо обслуговують небезпечне обладнання, устаткування, цехи, ділянки тощо, повинні постійно носити ЗІЗ ОД при собі.

Конкретні види засоби індивідуального захисту органів дихання мають відповідати небезпекам об'єкта.

На об'єктах, які за характером своєї діяльності не належать до небезпечних об'єктів, але потрапляють у зону можливих надзвичайних ситуацій техногенного характеру під час аварій на небезпечних об'єктах, засоби індивідуального захисту органів дихання мають зберігатися в місцях, що знаходяться поруч із маршрутами виведення (виходу) працівників із підприємства.

У сховищах небезпечних об'єктів, що виробляють, використовують, транспортують, переробляють або зберігають вибухопожежонебезпечні, радіаційні і небезпечні хімічні речовини, об'єктів, віднесених до категорії особливої важливості цивільного захисту та розташованих за межами зон можливих значних руйнувань населених пунктів, на атомних станціях, інших об'єктах з ядерними установками, має зберігатися запас ЗІЗ ОД із розрахунку

забезпечення не менше 10 % від кількості осіб, які можуть укриватися у цьому сховищі.

Усі засоби індивідуального захисту органів дихання (ЗІЗ ОД) мають зберігатися у чистому зібраному вигляді. Дозволяється розбирати ЗІЗ ОД на нетривалий час для проведення технічного обслуговування та сушіння.

Не допускається зберігання засобів радіаційного та хімічного захисту поруч із горючими речовинами, кислотами, лугами та іншими агресивними речовинами.

Респиратори мають зберігатися в герметичних поліетиленових пакетах.

На лівому боці сумки, у якій зберігається засоби індивідуального захисту органів дихання, що використовується працівником, пришивається спеціальна бирка розміром 3 x 5 см із зазначенням номера ЗІЗ ОД, прізвища та ініціалів користувача.

Особи, задіяні до оповіщення, виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, локалізації та ліквідації аварійних ситуацій та аварій, ліквідації наслідків надзвичайної ситуації техногенного характеру, забезпечуються засобами індивідуального захисту органів дихання із переговорним пристроєм.

Перевірка придатності виданих для використання ЗІЗ ОД організовується згідно з рекомендаціями виробника особами, на яких наказом по об'єкту покладається цей обов'язок. Результати перевірок оформлюються актом.

Прострочені засоби індивідуального захисту органів дихання або засоби захисту шкіри, які не пройшли перевірку, не дозволяється зберігати на робочих місцях для недопущення користування ними у надзвичайній ситуації.

Використання захисних споруд цивільного захисту

Захисні споруди цивільного захисту мають бути готовими до укриття працівників відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 року № 138 «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту».

Навчання з питань техногенної безпеки, діям і способам захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій

Навчання з питань техногенної безпеки, навчання діям і способам захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру організовується з метою підготовки населення, сил цивільного захисту та органів управління до дій в умовах надзвичайних ситуацій відповідно до Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444.

За результатами навчань працівники підприємства повинні знати:

- вимоги стосовно власної безпеки та безпеки підприємства, встановлені на території підприємства, та виконувати їх;

- основні номери телефонів оперативних чергових аварійно-рятувальних формувань та у разі виявлення порушень негайно повідомляти їх про можливу небезпеку;

- правила поведінки у разі виникнення аварійних ситуацій та аварій і не вчиняти дій, які можуть призвести до виникнення або поширення аварії чи надзвичайної ситуації;

- основні заходи та способи захисту від шкідливого впливу небезпечних речовин та наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру, порядок надання домедичної допомоги потерпілим, правила користування засобами радіаційного, хімічного захисту та захисними спорудами.

У приміщеннях та на шляхах евакуації всіх об'єктів на видному місці мають бути вивішені відповідні інструкції щодо порядку забезпечення техногенної безпеки та дій працівників об'єкта у разі виникнення надзвичайної ситуації.

Допуск до роботи працівників здійснюється тільки після проходження ними навчань, інструктажів і перевірки знань з питань цивільного захисту, зокрема з техногенної безпеки.

Радіаційний і хімічний захист

Заходи радіаційного та хімічного захисту мають включатися окремими розділами до програм, які передбачають виконання заходів цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру, пов'язаних з можливим викидом у довкілля радіоактивних та небезпечних хімічних речовин.

Заходи радіаційного та хімічного захисту необхідно враховувати в:

- аварійних планах об'єктів, де здійснюється практична діяльність, пов'язана з радіаційними або радіаційно-ядерними технологіями;

- планах реагування на радіаційні аварії територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту, уся територія або частина території яких належить до зони спостереження АЕС;

- планах реагування на радіаційні аварії функціональних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту.

У разі накладення зон можливого забруднення від різних видів НХР і зон радіоактивного забруднення, в яких може опинитися об'єкт, на такому об'єкті і

в аварійно-рятувальних формуваннях, які залучатимуться для виконання аварійно-рятувальних робіт у цих зонах, мають використовуватись засоби індивідуального захисту органів дихання (ЗІЗ ОД) від кожної конкретної НХР та ЗІЗ ОД і шкіри від радіоактивних речовин або уніфіковані (багатофункціональні) засоби захисту, прилади радіаційної, хімічної розвідки та дозиметричного контролю.

Для населення і сил цивільного захисту, призначених для виконання робіт у зонах можливого радіоактивного забруднення місцевості в разі радіаційних аварій, відповідні органи влади, суб'єкти господарювання та керівники сил цивільного захисту повинні розробляти типові режими радіаційного захисту.

Керівники об'єктів, де здійснюється практична діяльність, пов'язана з радіаційними або радіаційно-ядерними технологіями, та хімічно небезпечних об'єктів у разі надзвичайних ситуацій техногенного характеру з метою зниження шкідливого впливу радіоактивного опромінення і НХР повинні передбачати місця (об'єкти) та планувати заходи з проведення спеціальної обробки одягу, обладнання, майна і транспортних засобів, а також санітарної обробки людей.

На всіх небезпечних об'єктах, які виробляють, використовують, транспортують, переробляють або зберігають НХР і радіоактивні речовини, мають:

- розроблятися відповідні посадові інструкції (обов'язки) і визначатися критерії, методи та методики із забезпечення спостережень щодо оцінки радіаційної та хімічної обстановки;
- здійснюватися практичні заходи з радіаційного і хімічного спостереження;
- створюватися запаси дезактивууючих та дегазуючих (нейтралізуючих) речовин відповідно до глави 3 цього розділу.

Заходи техногенної безпеки, що мають відобразитися у посадових інструкціях, обов'язках

Заходи техногенної безпеки, наведені у правилах техногенної безпеки, відображаються у посадових інструкціях, обов'язках працівників та включають, зокрема:

- вимоги щодо забезпечення техногенної безпеки, у тому числі заборони дій, що можуть призвести до виникнення аварії або надзвичайної ситуації техногенного характеру на об'єкті;
- навчання діям в умовах виникнення аварії або надзвичайної ситуації техногенного характеру;

- оповіщення чергових аварійно-рятувальних служб та керівництва об'єкта про аварію (надзвичайну ситуацію техногенного характеру);
- маршрути виходу до безпечних місць збору у випадку виникнення аварії (надзвичайної ситуації техногенного характеру);
- залучення основних технічних засобів, що використовуватимуться для локалізації або ліквідації наслідків аварії (надзвичайної ситуації техногенного характеру), у тому числі у разі виникнення пожежі;
- використання засобів індивідуального захисту органів дихання або колективних засобів захисту, що застосовуються під час викиду (випливу) небезпечних хімічних речовин;
- надання індивідуальної домедичної допомоги постраждалим;
- вимоги щодо організації спостереження за розвитком аварії (надзвичайної ситуації техногенного характеру), збору та передання інформації про її розвиток, у тому числі про оцінку масштабів аварії (надзвичайної ситуації техногенного характеру), зони розповсюдження тощо.

У разі виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру відповідальні особи повинні:

- у разі безпосередньої загрози життю у найкоротший термін залишити можливу зону надзвичайної ситуації техногенного характеру з використанням за необхідності засобів індивідуального захисту органів дихання, що застосовуються на об'єкті;
- здійснити оповіщення працівників об'єкта за допомогою технічних засобів оповіщення, передбачених на об'єкті;
- у разі загрози життю працівників об'єкта негайно організувати їх рятування (виведення у безпечні зони), використовуючи для цього наявні сили й засоби;
- вивести за межі небезпечної зони (зони, вказаної працівниками аварійно-рятувальних служб) всіх працівників, які не залучаються для локалізації аварії;
- вжити заходів щодо припинення роботи в цехах, на ділянках, інших місцях виникнення аварії (надзвичайної ситуації) з урахуванням технологічних особливостей виробництв, крім робіт, пов'язаних із заходами з ліквідації аварії;
- організувати зустріч аварійно-рятувальних служб, що прибувають для локалізації або ліквідації аварії, надати їм допомогу у виборі найбезпечнішого шляху для під'їзду до джерела небезпеки або інших місць, необхідних для виконання ними своїх повноважень, поінформувати про основні небезпеки об'єкта, конструктивні особливості будівель та обладнання;
- за необхідності ознайомити керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації техногенного характеру з планом локалізації та ліквідації аварій на об'єкті підвищеної небезпеки та забезпечити виконання цього плану.

Таким чином, у лекції розглянуто правила техногенної безпеки, що визначають загальні вимоги до організації техногенної безпеки на підприємствах, в установах, організаціях та на небезпечних територіях і є обов'язковими для виконання керівниками, посадовими особами і працівниками міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, фізичними особами – підприємцями, власниками, керівниками (суб'єктів господарювання) та працівниками підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності.

Лекція № 7

Тема лекції: „Критерії розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику від провадження господарської діяльності”

План лекції

1. Нормативно-правова база критеріїв розподілу суб'єктів господарювання
 1. Критерії оцінки ступеня ризику від впровадження господарської діяльності.
 2. Розподіл суб'єктів господарювання за ступенем ризику.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
4. Нестеренко С. В. Правові основи організації та забезпечення цивільного захисту: конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання, освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 263 – Цивільна безпека) / С. В. Нестеренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 160 с.
5. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.
6. Тихомиров Д. О. Теоретико-правові засади державної політики у сфері цивільної безпеки в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – Національна академія внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Київ, 2021. – 506 с.
7. Бойко, О. В. Державне управління у сфері цивільного захисту: подальше вдосконалення законодавства в умовах дії воєнного стану. Науковий вісник: Державне управління, 2(12), 195–217, 2022. doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-195-217.

Вступ

Критерії розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності встановлюються з метою оцінювання ступеня ризику від провадження господарської діяльності.

Відповідно до встановлених критеріїв суб'єкти господарювання відносяться до одного з трьох ступенів ризику: високого, середнього та незначного.

Відповідно до ступеня ризику визначається періодичність здійснення заходів державного нагляду (контролю) посадовими особами ДСНС України

1. Нормативно-правова база критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику від провадження господарської діяльності

Нормативно-правовою базою критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику від провадження господарської діяльності та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю) є:

1. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 року № 5403.
2. Закон України від 05.04.2007 року № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» із змінами та доповненнями.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.2012 року № 306 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки» із змінами.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 752 «Про затвердження Методики розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)».

2. Критерії оцінки ступеня ризику від впровадження господарської діяльності

Критеріями, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері техногенної та пожежної безпеки, є:

- 1) провадження такої діяльності на:
 - потенційно небезпечних об'єктах, об'єктах підвищеної небезпеки, а також на об'єктах, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, за переліком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 р. № 83 «Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави»;
 - об'єктах, віднесених до відповідної категорії за вибухопожежною та пожежною небезпекою (визначається відповідно до НАПБ Б.03.002-2007 «Норми визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою»);
- 2) кількість осіб, які постійно або тимчасово можуть одночасно перебувати на об'єкті (визначається відповідно до ДСТУ-Н Б В.1.2-16:2013 «Визначення класу наслідків (відповідальності) та категорії складності об'єктів будівництва»);
- 3) умовна висота будинку (визначається відповідно до ДБН В.1.1.7- 2002 «Захист від пожежі. Пожежна безпека об'єктів будівництва»);

4) площа об'єкта;

5) категорія складності будівництва (визначається відповідно до ДСТУ-Н Б В.1.2-16:2013 «Визначення класу наслідків (відповідальності) та категорії складності об'єктів будівництва»);

б) наявність підземних та/або підвальних поверхів, приміщень, споруд (визначається відповідно до ДБН В.2.2-9:2009 «Будинки і споруди. Громадські будинки та споруди. Основні положення»);

7) належність об'єкта до пам'яток архітектури та історії; 8) надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення. Як, уже раніше зазначалося, відповідно до встановлених критеріїв суб'єкти господарювання відносяться до одного з трьох ступенів ризику – високого, середнього або незначного.

До суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику відносяться суб'єкти:

1. Які провадять діяльність на території та/або у приміщеннях, що належать їм на праві власності, володіння, користування:

1.1) об'єктів підвищеної небезпеки та об'єктів, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави;

1.2) промислових, складських будівель (споруд), зовнішніх установок, які за вибухопожежною небезпекою належать до категорії «А» або «Б»;

1.3) промислових, складських будівель (споруд), зовнішніх установок, які за пожежною небезпекою належать до категорії «В», площею:

- 500 кв. метрів та більше - для промислових будівель (споруд), зовнішніх установок;

- 1000 кв. метрів та більше – для складських будівель (споруд);

1.4) об'єктів, на яких передбачено перебування 50 або більше осіб, що мають хоча б одну з таких ознак:

- розташовані на підвальних та/або підземних поверхах;

- працюють у нічний час (з 23 по 7 годину);

1.5) об'єктів, на яких передбачено перебування 100 або більше осіб;

1.6) об'єктів, які є будинками та/або спорудами з умовною висотою понад 47 метрів;

1.7) об'єктів, які є пам'яткою архітектури та/або історії національного значення.

2. Які провадять діяльність з будівництва об'єктів IV-V категорії складності.

3. Які відповідно до одержаної ліцензії мають право надавати послуги і виконувати роботи протипожежного призначення на території та/або у приміщеннях, які належать суб'єктам господарювання з високим ступенем ризику.

4. Які є державною, регіональною, комунальною, об'єктовою аварійно-рятувальною службою, а також аварійно-рятувальною службою громадської організації.

До суб'єктів господарювання із середнім ступенем ризику відносяться суб'єкти:

1. Які провадять діяльність на території та/або у приміщеннях, що належать їм на праві власності, володіння, користування:

1.1) потенційно небезпечних об'єктів;

1.2) промислових, складських будівель (споруд), зовнішніх установок, які за пожежною безпекою належать до категорії «В», площею: від 0 до 500 кв. метрів - для промислових будівель (споруд), зовнішніх установок; від 0 до 1000 кв. метрів - для складських будівель (споруд);

1.3) об'єктів, які розташовані на підвальних та/або підземних поверхах, у приміщеннях, спорудах, в яких передбачено перебування від п'яти до 50 осіб;

1.4) об'єктів, у яких передбачено перебування від 50 до 100 осіб, що не належать до групи з високим ступенем ризику;

1.5) об'єктів, які є будинками та/або спорудами з умовною висотою від 26,5 до 47 метрів включно;

1.6) об'єктів, які є пам'яткою архітектури та/або історії місцевого значення.

2. Які провадять діяльність:

2.1) з будівництва об'єктів I і II категорії складності, площа яких перевищує 300 кв. метрів (у тому числі вбудовані у будівлі), крім індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, індивідуальних гаражів;

2.2) з будівництва об'єктів III категорії складності.

3. Які відповідно до одержаної ліцензії мають право надавати послуги і виконувати роботи протипожежного призначення на території та/або у приміщеннях, крім тих, які належать суб'єктам господарювання з високим ступенем ризику.

До суб'єктів господарювання з незначним ступенем ризику відносяться суб'єкти, що не належать до суб'єктів господарювання з високим та середнім ступенем ризику, а також суб'єкти, що мають сертифікати на систему управління якістю, яка відповідає вимогам нормативних документів у галузі пожежної безпеки, що регламентують порядок проектування, монтажу та технічного обслуговування систем протипожежного захисту, і загальним вимогам ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги» (ISO 9001-2008, IDT).

3. Розподіл суб'єктів господарювання за ступенем ризику

Розподіл суб'єктів господарювання за ступенем ризику здійснюється територіальними органами ДСНС України щороку з урахуванням:

1) даних Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів, які безкоштовно надаються Державним департаментом страхового фонду документації за запитом територіальних органів Інспекції, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 р. № 1288 «Про

затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів»;

2) даних Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки, який відповідно до постанови Кабінету Міністрів України веде Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2022 р. № 1030 «Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки»;

3) результатів класифікації хімічно небезпечних об'єктів, перелік яких затверджено рішеннями комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

4) узагальнених переліків потенційно небезпечних об'єктів, затверджених рішеннями комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, відповідно до пункту Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів та галузевих переліків потенційно небезпечних об'єктів, які складаються відповідними центральними органами виконавчої влади;

5) іншої інформації, отриманої в ході інспекторської діяльності територіальними органами ДСНС України.

Розподіл суб'єктів господарювання здійснюється щороку станом на 25 грудня року, що передуює плановому, і ведеться в спеціальному журналі 42 обліку суб'єктів господарювання від провадження господарської діяльності від визначеного ступеня ризику (у подальшому - Журнал обліку).

За результатами розподілу суб'єктів господарювання від провадження господарської діяльності територіальні органи Інспекції за запитом суб'єктів господарювання та інших державних органів виконавчої влади безкоштовно видають довідки про віднесення суб'єктів господарювання до відповідного ступеня ризику від провадження господарської діяльності.

Відповідність внесення суб'єктів господарювання до Журналу обліку перевіряється ДСНС України під час перевірок готовності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, які забезпечують створення функціональних і територіальних підсистем єдиної системи цивільного захисту відповідно до «Інструкції з організації перевірок діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування щодо виконання вимог законів та інших нормативно-правових актів з питань техногенної та пожежної безпеки, цивільного захисту», затвердженої наказом МНС від 06.02.2017 № 92, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 01 березня 2017 р. за № 276/30144.

Планові заходи державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері техногенної та пожежної безпеки здійснюються з такою періодичністю:

- з високим ступенем ризику - не частіше ніж один раз на рік;
- із середнім ступенем ризику - не частіше ніж один раз на три роки;
- з незначним ступенем ризику - не частіше ніж один раз на п'ять років.

У разі коли планові заходи державного нагляду (контролю) за додержанням суб'єктами господарювання законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки і додержанням ними ліцензійних умов здійснюються протягом одного календарного року, зазначені заходи здійснюються одночасно.

У разі коли за результатами не менш як двох останніх планових заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх двох років, не виявлено фактів порушення вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, ліцензійних умов, наступна планова перевірка такого суб'єкта господарювання проводиться не раніше ніж через установлений для відповідного ступеня ризику період, збільшений у 1,5 рази.

У разі коли суб'єкт господарювання може бути віднесений одночасно до двох або більше ступенів ризику, такий суб'єкт належить до більш високого ступеня ризику з числа тих, до яких він може бути віднесений.

Завдання до самоконтролю:

1. Охарактеризуйте нормативно-правову база критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику від провадження господарської діяльності.

2. За якими критеріями оцінюється ступень ризику від провадження господарської діяльності у сфері техногенної та пожежної безпеки.

3. Які суб'єкти господарювання відносяться до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику?

4. Які суб'єкти господарювання відносяться до суб'єктів господарювання з середнім та незначним ступенем ризику?

5. Яким чином відбувається розподіл суб'єктів господарювання за ступенем ризику?

6. З якою періодичністю здійснюються заходи державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання?

Лекція № 8

Тема лекції: „**Основні положення нормативно-правових актів щодо проведення процедур паспортизації, ідентифікації та декларування потенційно небезпечних об'єктів та об'єктів підвищеної небезпеки**”

План лекції

1. Паспортизація потенційно небезпечних об'єктів.
2. Ідентифікація потенційно небезпечних об'єктів.
3. Ідентифікація та декларування об'єктів підвищеної небезпеки.
4. План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.
4. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
5. Нестеренко С. В. Правові основи організації та забезпечення цивільного захисту: конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання, освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 263 – Цивільна безпека) / С. В. Нестеренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 160 с.
6. Закон України Про національну безпеку України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>)
7. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (<https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>).

1. Паспортизація потенційно небезпечних об'єктів

Паспортизація діючих об'єктів господарської діяльності, на яких є реальна загроза виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру, проводиться для вжиття заходів щодо запобігання НС і оперативного реагування на них та кваліфікованої ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів, здійснення їх обліку згідно з Положенням про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів, затвердженим наказом МНС України.

Потенційно небезпечний об'єкт (далі – ПНО) – це об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші

об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії.

Небезпечна речовина – це хімічна, токсична, вибухова, окислювальна, горюча речовина, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок яких за певних обставин може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним та культурним цінностям.

Паспортизація ПНО являє собою процедуру підготовки і надання паспорта потенційно небезпечного об'єкта, форма якого повинна відповідати виду господарської діяльності окремого об'єкта (1 НС - підприємство, 2 НС - вугільна шахта, 3 НС - гідротехнічний об'єкт, 4НС - кар'єр, 5 НС - автозаправна станція, 6 НС - сухопутний тунель, 7НС - міст, віадук, шляхопровід, 8 НС - залізнична станція, 9НС - магістральний трубопровід, 9 НС - відгалуження від магістрального трубопроводу).

Паспорт ПНО – це документ визначеної форми, який містить структуровані дані про окремих потенційно небезпечний об'єкт.

Форми паспортів ПНО розміщуються на офіційному сайті ДСНС України.

Паспорт ПНО заповнюється державною мовою з обов'язковою вказівкою повної офіційної і скороченої назв об'єкта, з додержанням вимог щодо чіткості заповнення та однозначного тлумачення наведеної інформації.

Заповнений у повному обсязі (усі графи) паспорт ПНО має бути завірений підписом керівника та печаткою.

Відповідальна особа ПНО, яка має декілька окремо розташованих ПНО, оформляє відповідну форму паспорта на кожний об'єкт з обов'язковою вказівкою на його фактичне місцезнаходження.

Відповідальні особи ПНО – це юридичні або фізичні особи, які є власниками ПНО або за якими ці об'єкти закріплені на правах повного господарського відання або оперативного управління чи перебувають у їх володінні та користуванні.

Паспорт ПНО підлягає переоформленню кожні п'ять років. У разі будь-яких змін характеристик ПНО відповідальні особи ПНО зобов'язані у десятиденний термін скласти та надіслати до місцевих органів державного нагляду у сфері ЦЗ та Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії Повідомлення про зміни у паспорті потенційно небезпечного об'єкта.

Після закінчення паспортизації і реєстрації ПНО у Державному реєстрі ПНО (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 р. № 1288 «Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів») суб'єкту господарювання, що є власником ПНО надається Свідоцтво про реєстрацію ПНО у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів

Державний реєстр ПНО – це автоматизована інформаційно-довідкова система обліку та обробки інформації щодо потенційно небезпечних об'єктів.

Під час реєстрації Державний департамент страхового фонду документації надає ПНО окремий реєстраційний номер, який зберігається у реєстрі до повної ліквідації небезпечного об'єкта.

Паспорт ПНО та свідоцтво про реєстрацію в Державному департаменті страхового фонду документації залучається до наглядової справи ПНО.

Таким чином порядок формування інформаційної бази Державного реєстру ПНО наступний:

- Ідентифікація ПНО (включення об'єкта господарської діяльності до регіонального переліку ПНО);
- Паспортизація ПНО (оформлення та направлення паспорта ПНО);
- Внесення даних паспорта ПНО до бази Державного реєстру ПНО;
- Видача «Свідоцтва про реєстрацію потенційно небезпечного об'єкта»;
- Оновлення (1 раз на 5 років або за необхідності) даних паспорта ПНО.

2. Ідентифікація потенційно небезпечних об'єктів

Ідентифікація ПНО – це процедура виявлення на об'єкті джерел та чинників безпеки, на підставі яких об'єкт визнається потенційно небезпечним.

Ідентифікація ПНО проводиться для всіх суб'єктів господарської діяльності, у власності, або користуванні яких є об'єкти, де можуть використовуватися, виготовлятися, перероблятися, зберігатися або транспортуватися небезпечні речовини. Ідентифікація ПНО проводиться також для всіх суб'єктів господарської діяльності, які мають намір розпочати будівництво таких об'єктів.

Порядок процедури ідентифікації ПНО визначений Наказом МНС України від 23.02.06 № 98 «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 20.03.2006 р. за № 286/12160.

Ідентифікація ПНО передбачає аналіз структури об'єкту та характер його функціонування.

У процесі ідентифікації розглядаються і ураховуються внутрішні і зовнішні чинники безпеки. Внутрішні чинники безпеки характеризують небезпечність будов, споруд, обладнання, технологічних процесів об'єкта та речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на його території. Зовнішні чинники безпеки безпосередньо не пов'язані з функціонуванням об'єкта, але можуть ініціювати виникнення надзвичайних ситуацій та негативно впливати на їх розвиток. До зовнішніх чинників належать природні явища та аварії на об'єктах, які розташовані поблизу. На основі проведеного аналізу встановлюється наявність або відсутність джерел безпеки, які за певних обставин можуть бути причиною виникнення надзвичайних ситуацій, а також визначення їх можливих рівнів.

Відповідальні особи об'єктів господарської діяльності, які проводять ідентифікацію, узгоджують результати ідентифікації з місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

Об'єкт господарської діяльності – це виробництва, цехи, споруди і будови, які використовуються юридичною особою або фізичною особою - підприємцем для виробничої, науково-дослідницької, комерційної або іншої діяльності.

Об'єкт ідентифікується як ПНО за наявності у його складі хоча б одного джерела небезпеки, яке може спричинити НС об'єктового, місцевого, регіонального або державного рівнів.

Процес ідентифікації ПНО:

1) Вибір кодів НС, виникнення яких можливе на об'єкті господарській діяльності, згідно з Класифікацією надзвичайних ситуацій;

2) Аналіз показників ознак НС, вибраних на попередньому етапі, та визначення їх порогових значень з використанням Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій;

3) Виявлення за результатами аналізу джерел небезпеки, які за певних умов (аварії, порушення режиму експлуатації, виникнення природних небезпечних явищ тощо) можуть стати причиною виникнення НС;

4) Визначення виду небезпеки для кожного з виявлених джерел небезпеки;

5) Визначення переліку небезпечних речовин, що використовуються на об'єкті господарювання, їх кількість та клас небезпеки;

6) Оцінка на підставі отриманих даних зони поширення НС, які можуть ініціювати кожне з виявлених джерел небезпеки;

7) Оцінка можливих наслідків НС для кожного з джерел небезпеки (кількість загиблих, постраждалих, тих кому порушені умови життєдіяльності, матеріальні збитки);

8) Встановлення максимально можливих рівнів НС для кожного з джерел небезпеки.

За результатами ідентифікації ПНО складається Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки, яке узгоджується з відповідним місцевим органом державного нагляду у сфері цивільного захисту. Один примірник Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки залишається на підприємстві, другий примірник надається місцевому органу державного нагляду у сфері цивільного захисту для організації обліку і планових перевірок ПНО.

Місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту на основі отриманих Повідомлень про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки складають та щороку уточнюють переліки ПНО і подають їх до відповідного територіального органу державного нагляду у сфері цивільного захисту.

3. Ідентифікація та декларування об'єктів підвищеної небезпеки

Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки

Якщо об'єкт визнаний Потенційно небезпечним, проводиться ідентифікація його як об'єкта підвищеної небезпеки.

Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки регламентується статтею 9 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки». Порядок ідентифікації, форма та зміст оповіщення про її результати визначаються згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2022 р. № 1030 «Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки».

Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки проводиться юридичними або фізичними особами – підприємцями (далі – суб'єкт господарювання) стосовно об'єктів, які перебувають у їх власності або користуванні, у яких тимчасово або постійно використовується, переробляється, виготовляється, транспортується, зберігається одна або кілька небезпечних речовин.

Об'єкт підвищеної небезпеки (далі – ОПН) – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти, на яких є реальна загроза виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

Порогова маса небезпечних речовин – це нормативно встановлена маса окремої небезпечної речовини або категорії небезпечних речовин чи сумарна маса небезпечних речовин різних категорій.

Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки – це порядок визначення об'єктів підвищеної небезпеки серед потенційно небезпечних об'єктів.

Під час проведення ідентифікації за відповідними методиками проводяться розрахунки сумарної маси небезпечних речовин, що використовуються, транспортуються, або виробляються на підприємстві.

Ідентифікація об'єкта підвищеної небезпеки проводиться трьома етапами.

На першому етапі складається перелік небезпечних речовин за індивідуальними назвами, класами небезпечних речовин та категоріями небезпеки, що розміщені або можуть розміщатися у виробничих одиницях на об'єкті згідно з проектною та технічною документацією.

У разі коли небезпечні речовини мають властивості, що дають змогу віднести їх до кількох класів небезпечних речовин або категорій небезпеки, для цілей ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки застосовується найменша порогова маса небезпечних речовин.

На другому етапі складається перелік виробничих одиниць, які містять небезпечні речовини.

На третьому етапі визначається маса небезпечної речовини в кожній окремій виробничій одиниці та проводиться розрахунок загальної маси

небезпечних речовин окремо для кожної індивідуальної назви небезпечної речовини.

Якщо сумарна маса небезпечних речовин дорівнює, або перевищує встановлений норматив, таке підприємство визнається ПНО відповідного класу. За результатами розрахунків складається повідомлення про результати ідентифікації за формою ОПН-1 і надсилається у двотижневий термін відповідним територіальним органам ДСНС України, Держекоінспекції, а також відповідній місцевій держадміністрації або виконавчому органу місцевої ради.

Ідентифікація об'єкта підвищеної небезпеки вважається завершеною після письмового (електронного) повідомлення ДСНС або її територіальним органом суб'єкту господарювання про віднесення такого об'єкта до об'єкта підвищеної небезпеки відповідного класу або підтвердження того, що об'єкт не віднесено до об'єктів підвищеної небезпеки.

Результати ідентифікації та розрахунки, на підставі яких вони проводилися, зберігаються оператором протягом усього часу експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки, а в разі відчуження об'єкта, зміни форми власності або організаційно-правової форми оператора передаються суб'єкту господарювання - правонаступнику.

Суб'єкт господарювання несе відповідальність згідно із законодавством за своєчасне, повне і достовірне проведення ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки.

Порядок декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки

Суб'єкт господарської діяльності, у власності або користуванні якого є хоча б один ОПН організовує розроблення і складання Декларації безпеки об'єкта підвищеної небезпеки (далі – Декларація безпеки).

Розробка та складання Декларацій безпеки регламентуються постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 року № 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки».

Декларація безпеки розробляється лише для ОПН. Для ОПН, що експлуатуються, декларація безпеки складається як самостійний документ, а для ОПН, що будуються (реконструюються, ліквідуються), - як складова частина відповідної проектної документації.

Декларація безпеки повинна включати:

- 1) результати всебічного дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику;
- 2) оцінку готовності до експлуатації ОПН відповідно до вимог безпеки промислових об'єктів;
- 3) перелік прийнятих з метою зниження рівня ризику рішень і здійснених з метою запобігання аваріям заходів;
- 4) відомості про заходи щодо локалізації і ліквідації можливих наслідків аварій.

В обов'язковому порядку Декларація безпеки повинна пройти експертизу повноти дослідження ступеня небезпеки, оцінки рівня ризику, обґрунтованості та достатності прийнятих рішень щодо зменшення рівня ризику, готовності до локалізації і ліквідації наслідків аварій.

Декларація безпеки переглядається один раз на п'ять років та повинна переглядатися, уточнюватися, або розроблятися в інші терміни у разі зміни умов діяльності, що призводять до підвищення або зниження ступеня небезпеки та рівня ризику, зміни та/або набрання чинності нормативно-правовими актами, що впливають на зміст відомостей декларації безпеки, будівництва в прилеглих районах нових підприємств (об'єктів) якщо це впливає на зміст відомостей, поданих у декларації безпеки.

Оригінал декларації безпеки та висновок експертизи, а також копії документів, що підтверджують передачу зазначених документів уповноваженим органам, зберігаються протягом 25 років.

4. План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків

На основі результатів ідентифікації одночасно з розробленням декларації безпеки суб'єкт господарювання розробляє та затверджує План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків для кожного об'єкта підвищеної небезпеки, який входить до сфери його управління або планується у подальшому здійснювати його експлуатацію.

Метою плану План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків є планування дій (взаємодії) персоналу підприємства, спецпідрозділів, центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо локалізації і ліквідації аварій та пом'якшення їх наслідків.

Стаття 11 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» містить наступні вимоги. У порядку реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру суб'єкт господарської діяльності, а також підприємства, установи, організації, які планують експлуатувати хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, одночасно з розробленням декларації безпеки розробляють і затверджують план локалізації і ліквідації аварій для кожного об'єкта підвищеної небезпеки, який вони експлуатують або планують експлуатувати.

План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків погоджують центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки (Державна служба України з надзвичайних ситуацій). План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків переглядається кожні 5 років, але може переглядатися або уточнюватися до закінчення 5 років з дати його розроблення у разі: змін в умовах діяльності суб'єкта господарської діяльності незалежно від їх причин, що призводять до необхідності зміни відомостей, які містяться у плані локалізації і ліквідації аварій; внесення змін до чинних або прийняття нових нормативно-правових актів, що впливають на зміст плану локалізації і

ліквідації аварій; висунення обґрунтованих вимог щодо плану локалізації і ліквідації аварій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування

Згідно з вимогами статті 11 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків погоджує відповідний територіальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, до компетенції якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Обсяг, зміст, форма і порядок надання інформації встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, до підпорядкування якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Керівники потенційно небезпечних об'єктів або об'єктів підвищеної небезпеки, окрім проведення ідентифікації та паспортизації об'єктів, повинні забезпечити розробку Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків, розробку спеціальних заходів протиаварійного захисту відповідно до Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків та інформування органів, що відповідають за дії щодо локалізації та ліквідації аварії, про аварійні ситуації, які пов'язані з небезпечними речовинами і можуть завдати шкоди життю та здоров'ю населення і навколишньому середовищу.

Таким чином, План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків розробляє та затверджує суб'єкт господарської діяльності, який експлуатує або планує експлуатувати хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, тобто може розробляти та затверджувати орендатор об'єкта підвищеної небезпеки.

Розробка Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків може виконуватися власником самостійно або із залученням спеціалізованих організацій, за умови, що вони мають дозвіл на виконання такої роботи, отриманий в установленому порядку.

План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків повинен охоплювати всі рівні розвитку аварії, які встановлені в процесі аналізу небезпек, а також з урахуванням усіх етапів повсякденного функціонування об'єкта: пуск, робота, зупинка і ремонт.

Розробка Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків ґрунтується на:

- прогнозуванні сценаріїв виникнення аварій;
- аналізі сценаріїв розвитку аварій і масштабів їх наслідків;
- оцінці достатності існуючих заходів, які перешкоджають виникненню і розвитку аварії, а також технічних засобів локалізації аварій;
- дій виробничого персоналу та спеціальних підрозділів щодо локалізації аварійних ситуацій (аварій) на відповідних стадіях їх розвитку.

План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків повинен містити:

- титульний лист;
- аналітичну частину (в якій міститься аналіз небезпек, можливих аварій та їхніх наслідків);

- оперативну частину (що регламентує порядок взаємодії та дій персоналу, спецпідрозділів (і населення за необхідності) за умов аварії. Зміст оперативної частини зміщується залежно від рівня аварії, на який вона поширюється);

- додатки Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків (які містять наступні документи: копії наказу керівника підприємства про призначення посадової особи (осіб), яка(і) виконують функції відповідального керівника робіт щодо локалізації та ліквідації аварій на рівнях “А” і “Б”, та рішення органів місцевого самоврядування про призначення посадової особи (осіб) на рівні “В”);

- витяги з Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків у обсязі, який є достатнім для якісного виконання відповідних дій, мають знаходитись у керівників (начальників) виробництва (цехів, відділень, виробничих дільниць), в оперативно-координаційних центрах територіальних органів ДСНС України.

План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків має бути пронумерований, зброшурований, затверджений власником (керівником) підприємства і узгоджений відповідними організаціями, а також скріплений печатками підприємств і організацій, які його узгодили. Оперативна частина Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків локалізації та ліквідації аварій рівня “В” затверджена місцевими органами виконавчої влади або виконавчим органом рад, а в цілому План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків узгоджується з територіальними управліннями Держпраці, з територіальними органами ДСНС, територіальними установами державної санепідслужби та, при потребі, з органами місцевого самоврядування.

План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків у повному обсязі повинен знаходитись у керівника та диспетчера підприємства (об'єкта, в територіальному управлінні Держпраці, а також у територіальному органі ДСНС. Державних аварійно-рятувальних службах, які обслуговують відповідний об'єкт підвищеної небезпеки.

План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків належить переглядати через кожні 5 років і може переглядатися або уточнюватися до закінчення 5 років з дати його розроблення у разі:

- змін в умовах діяльності суб'єкта господарської діяльності незалежно від їх причин, що призводять до необхідності зміни відомостей, які містяться у плані локалізації і ліквідації аварій; внесення змін до чинних або прийняття нових нормативно-правових актів, що впливають на зміст плану локалізації і ліквідації аварій;

- висунення обґрунтованих вимог щодо плану локалізації і ліквідації аварій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Позачерговий перегляд Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків здійснюється за розпорядженням (приписом) територіальних органів Держпраці, а також при змінах у технології, апаратурному оформленні, метрологічному забезпеченні технологічних процесів, змінах в організації виробництва, за наявності даних про аварії на аналогічних підприємствах (об'єктах).

Проведення експертизи аналітичної частини Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків, погодження Плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків з територіальними управліннями Держпраці, Державної санітарно-епідеміологічної служби та органами місцевого самоврядування чинним законодавством не передбачено. Наказом Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 17 травня 2022 року за №253, затверджено «Методичні рекомендації щодо розроблення планів локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків».

Страхування цивільної відповідальності об'єкту підвищеної небезпеки.

Після проведення ідентифікації об'єкта підвищеної небезпеки, керівництво зазначеного суб'єкта господарювання зобов'язано провести страхування цивільної відповідальності у відповідності до вимог «Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти господарської діяльності на яких можуть статися аварії екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 1788 «Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарської діяльності на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру».

Обов'язкове страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду проводиться з метою забезпечення відшкодування шкоди, яка може бути заподіяна життю, здоров'ю та майну третіх осіб, у тому числі довкіллю (природним ресурсам, територіям та об'єктам природнозаповідного фонду), внаслідок пожеж та/або аварій на об'єктах підвищеної небезпеки.

Страховим випадком вважається заподіяння прямої шкоди третім особам внаслідок пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки під час дії договору обов'язкового страхування, внаслідок чого виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування.

Лекція № 9

Тема лекції: „Правове регулювання пожежної безпеки держави”

План лекції

1. Пожежна безпека як об'єкт державного управління
2. Суб'єкти управління у сфері забезпечення пожежної безпеки.
3. Організаційно-правові підстави управління у сфері пожежної безпеки.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.
4. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
5. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. досвід ЄС і східного партнерства / Аналітичний документ за загальною редакцією В. Мартинюка // Центр глобалістики «Стратегія ХХІ». К. 2018. 106 с.
6. Мельник В.І. Роль цивільного захисту в забезпеченні національної безпеки України в умовах євроінтеграції // Південноукраїнський правничий часопис, 2022. – №4. Ч. 2. – С. 224-229.
7. Закон України Про національну безпеку України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>).
8. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (<https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>).

1. Пожежна безпека як об'єкт державного управління

Стан протипожежного захисту об'єктів з масовим перебуванням людей, причини виникнення:

1. Недостатнє забезпечення підрозділів пожежної охорони.
2. Високий ступінь зношеності автоматичних систем протипожежного захисту.
3. Прорахунки центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування в організації роботи із забезпечення належного рівня пожежної безпеки.
4. Зношеність основних виробничих фондів підприємств, установ та організацій.

5. Недосконалість та застарілість законодавчого і нормативно-правового забезпечення у сфері пожежної безпеки.

6. Низька культура безпеки населення.

Обов'язок держави – захищати життя людини, у зв'язку з чим цивільний захист, та їх складові – стан забезпечення пожежної та техногенної безпеки є найважливішими функціями держави.

Цивільний захист – функція держави.

Кожен громадянин України має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від органів державної влади та суб'єктів господарювання.

Пожежі супроводжують:

- терорестичні акти;
- вибухи;
- дорожньо-транспортні пригоди;
- аварії на транспорті;
- виробничі процеси;
- природні небезпеки;
- протиправна діяльність людини.

Система державного управління пожежною безпекою – це сукупність взаємообумовлених, взаємодіючих органів державного управління та вищих посадових осіб держави, яка в межах чинного законодавства та із залученням наявного у розпорядженні потенціалу держави (матеріально, фінансового, інтелектуального та духовного), здійснює розробку й реалізацію владних, регулюючих, координуючих, контролюючих та нормативних державно-управлінських впливів (рішень) на об'єкти безпеки з метою прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз сталому розвитку вищезазначених об'єктів, передусім життєво важливим національним інтересам.

Державне управління може здійснюватися у двох режимах:

- нормальному;
- надзвичайному.

Об'єктами забезпечення пожежної безпеки на законодавчому рівні визнаються:

- життя та здоров'я людей;
- національне багатство;
- навколишнє природне середовище.

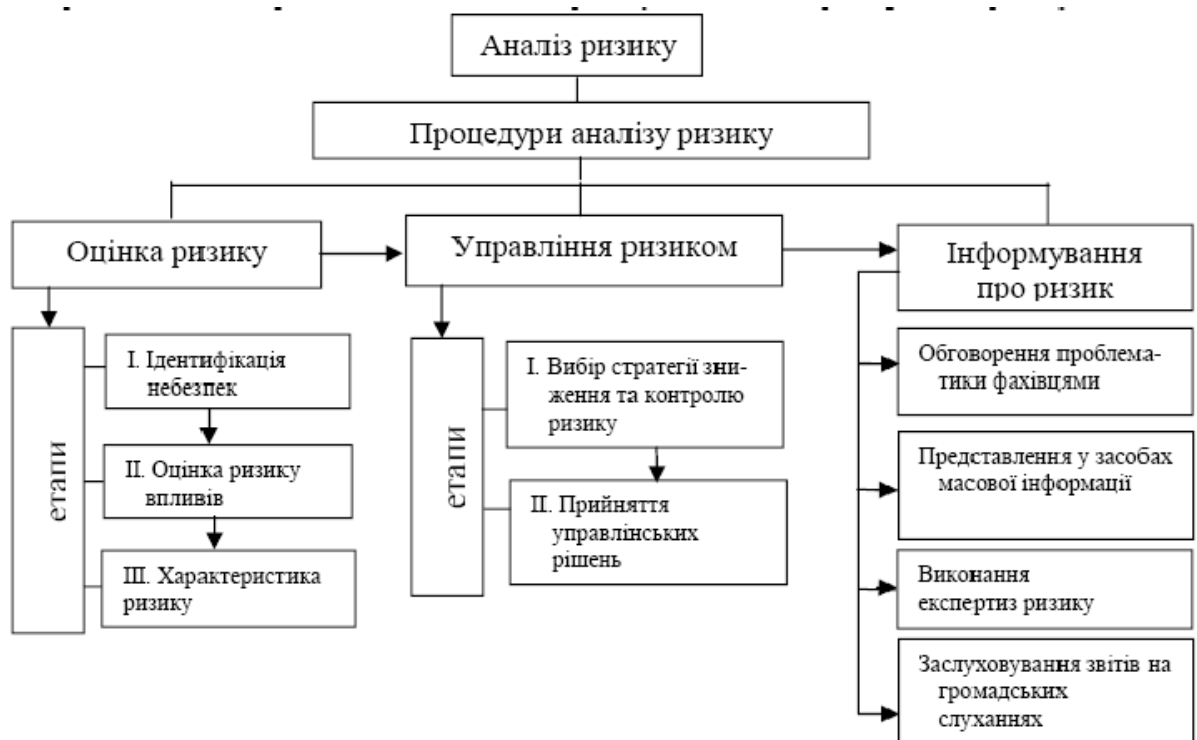
Принципи захисту, що впливають з основних положень Женевської конвенції:

- безумовного примату безпеки;
- ненульового (прийнятного) ризику;
- плати за ризик;

- правової забезпеченості;
- свободи інформації;
- раціональної безпеки;
- превентивної безпеки;
- необхідної достатності і максимально можливого використання наявних сил.

Державне управління пожежною безпекою – це специфічний вид державного управління, який охоплює соціально-економічну, культурну, політичну та інші сфери суспільного життя.

Головна мета управлінських впливів: своєчасне прогнозування, виявлення, запобігання та нейтралізація реальних потенційних загроз.

2. Суб'єкти управління у сфері забезпечення пожежної безпеки

Оснoву суб'єктного складу становлять сили й засоби системи протипожежного захисту, які виконують завдання з профілактики і гасіння пожеж, рятування людей, майна тощо.

Специфічним об'єктом управління є:

- з одного боку, життя і здоров'я людей, їх права і свободи, матеріальні і духовні цінності, нормальна діяльність державних інституцій;
- з іншого – фізичні та юридичні особи, які зобов'язані дотримуватись правил (вимог) пожежної безпеки.

Суб'єктів, які здійснюють управління у сфері забезпечення пожежної безпеки, необхідно об'єднати у дві групи:

1) загальні:

органи загальної компетенції, які визначають засади внутрішньої політики держави, наділені правом прийняття нормативно-правових актів в цій сфері, здійснюють координаційні повноваження, реалізують державну політику щодо забезпечення внутрішньої безпеки у підвідомчих їм сферах;

2) спеціальні:

які безпосередньо виконують завдання із забезпечення пожежної безпеки, а саме профілактика та гасіння пожеж, і до яких відносяться: виконавчий орган, який здійснює державний нагляд у сфері пожежного нагляду та цивільного захисту і техногенної безпеки.

Верховна рада України повноваження:

1) прийняття законів, постанов та інших законодавчих актів з питань пожежної безпеки;

2) затвердження Державного бюджету України, в якому передбачаються видатки на забезпечення пожежної безпеки;

3) визначення засад внутрішньої політики з питань пожежної безпеки;

4) інші повноваження спрямовані на забезпечення пожежної безпеки.

Повноваження Президента України:

1) забезпечує національну безпеку, одним із видів загроз якій є пожежі та їх наслідки;

2) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє становище України, щорічно інформує населення про хід реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я, у тому числі й безпеки життя людей;

3) здійснює керівництво у сфері національної безпеки;

4) приймає, у разі необхідності, рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

5) видає укази і розпорядження з питань пожежної безпеки, які є обов'язковими до виконання на території України.

Кабінет Міністрів України:

1) забезпечує здійснення внутрішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України з питань пожежної безпеки;

2) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема, права на захист свого життя і здоров'я від пожеж та їх наслідків та гарантій забезпечення реалізації цього права міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, керівництвом підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування;

- 3) забезпечує проведення пожежної політики;
- 4) розробляє і здійснює загальнодержавні цільові програми пожежної безпеки;
- 5) розробляє проект закону про Державний бюджет України, у якому передбачаються видатки на пожежну безпеку, забезпечує його виконання;
- 6) спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади з питань забезпечення пожежної безпеки; видає постанови і розпорядження з питань пожежної безпеки;
- 7) визначає загальні засади діяльності органів державної пожежної охорони, здійснює контроль за їх діяльністю;
- 8) визначає процедуру проведення експертизи проектів щодо пожежної безпеки та видачі дозволу на початок роботи підприємств органами державного пожежного нагляду;
- 9) визначає перелік об'єктів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, на яких створюються підрозділи відомчої пожежної (пожежно-сторожової) охорони, затверджує положення про їх діяльність;
- 10) затверджує положення про діяльність підрозділів місцевої пожежної охорони та добровільних пожежних дружин (команд).

Суб'єкти забезпечення пожежної безпеки:

- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- суди та прокуратура;
- громадяни України та їх об'єднання, які реалізують свої повноваження.

3. Організаційно-правові підстави управління у сфері пожежної безпеки

Пожежна безпека поряд з науково-технічною, військовою, демографічною, економічною та інформаційною безпекою є важливою складовою національної безпеки України.

Пожежну безпеку слід, в першу чергу, розглядати як напрям національної безпеки і саме в контексті «пожежна безпека як вид національної безпеки», центральний орган виконавчої влади, повинен реалізовувати покладені на нього завдання.

Складові національної безпеки

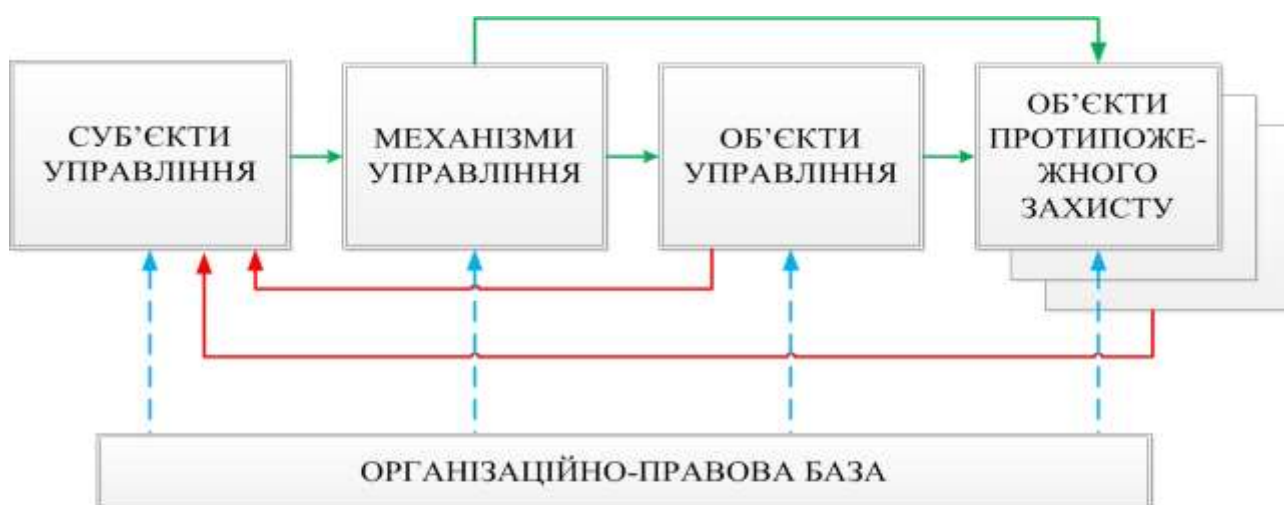

Реформування органів управління у сфері пожежної безпеки України – необхідність.

Крім того, потрібно:

- дотримуватись єдності принципів формування і проведення державної політики у сфері пожежної безпеки;
- поєднання підходів до формування відповідної законодавчої бази, стратегії, державних і відомчих програм у сфері пожежної безпеки;
- визначення загальних правових, організаційних, науково-технічних, економічних та соціальних основ забезпечення пожежної безпеки в Україні, що забезпечується виваженою державною політикою відповідно до прийнятих стратегій, концепцій і програм в економічній, науково-технічній та інформаційних сферах.

Структура підсистеми державного управління функціонуванням системи протипожежного захисту України

→ - прями́й зв'язок

→ - зворотний зв'язок

- - - - - вплив організаційно-правової бази на систему протипожежного захисту

Усі законодавчі акти у сфері пожежної безпеки та надзвичайних ситуацій за об'єктами регулювання можна поділити на такі групи:

1) акти, що безпосередньо регулюються взаємовідносинами у сфері пожежної безпеки та надзвичайних ситуацій;

2) акти, що опосередковано впливають на взаємовідносини у цій сфері або регулюють процеси, спрямовані на підтримання належного рівня пожежної безпеки;

3) акти, що регулюють діяльність сил та формувань, залучених до ліквідації надзвичайних ситуацій;

4) акти, що мають загальний характер і дотримання яких є обов'язковим для суб'єктів права в країні.

Лекція № 10

Тема лекції: „Правила пожежної безпеки в Україні”

План лекції

1. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки.
2. Загальні вимоги пожежної безпеки до утримання територій, будинків, приміщень, споруд, евакуаційних шляхів і виходів, інженерного обладнання.
3. Вимоги до утримання технічних засобів протипожежного захисту.
4. Основні вимоги пожежної безпеки до об'єктів різного функціонального призначення.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.
4. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
5. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. досвід ЄС і східного партнерства / Аналітичний документ за загальною редакцією В. Мартинюка // Центр глобалістики «Стратегія ХХІ». К. 2018. 106 с.
6. Мельник В.І. Роль цивільного захисту в забезпеченні національної безпеки України в умовах євроінтеграції // Південноукраїнський правничий часопис, 2022. – №4. Ч. 2. – С. 224-229.
7. Закон України Про національну безпеку України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>).
8. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (<https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>).

Вступ

Правовою основою діяльності в галузі пожежної безпеки є Конституція України, Кодекс цивільного захисту України, інші закони України, постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, рішення органів державної виконавчої влади, місцевого та регіонального самоврядування, прийняті в межах їхньої компетенції.

Пожежна безпека повинна забезпечуватися шляхом проведення організаційних заходів та технічних засобів, спрямованих на запобігання

пожежам, забезпечення безпеки людей, зниження можливих майнових втрат і зменшення негативних екологічних наслідків у разі їх виникнення, створення умов для успішного гасіння пожеж.

1. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки

Правила пожежної безпеки в Україні затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ від 30.12.2014 № 1417 «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні» (із змінами, внесеними згідно з *Наказами Міністерства внутрішніх справ у 2016, 2017, 2020, 2022 та 2023 роках*).

Правила встановлюють загальні вимоги з пожежної безпеки до будівель, споруд різного призначення та прилеглих до них територій, іншого нерухомого майна, обладнання, устаткування, що експлуатуються, будівельних майданчиків, а також під час проведення робіт з будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту, технічного переоснащення будівель та споруд (далі – об'єкт).

Вимоги Правил не поширюються на підземні споруди промислового призначення; метрополітени (крім об'єктів комерційного, торговельного та соціально-побутового призначення); тунелі; об'єкти виробництва, зберігання та утилізації вибухових і радіоактивних речовин та засобів підривань; плавучі споруди; нафто-, газо-, продуктопроводи; лісові масиви.

Правила є обов'язковими для виконання суб'єктами господарювання, органами державної влади, органами місцевого самоврядування (далі – підприємства), громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Діяльність із забезпечення пожежної безпеки є складовою виробничої та іншої діяльності посадових осіб і працівників підприємств та об'єктів.

Керівник підприємства повинен визначити обов'язки посадових осіб щодо забезпечення пожежної безпеки, призначити відповідальних за пожежну безпеку окремих будівель, споруд, приміщень, дільниць, технологічного та інженерного устаткування, а також за утримання й експлуатацію засобів протипожежного захисту.

Обов'язки щодо забезпечення пожежної безпеки, утримання та експлуатації засобів протипожежного захисту передбачаються у посадових інструкціях, обов'язках, положеннях про підрозділ.

На кожному об'єкті відповідним документом (наказом, інструкцією тощо) повинен бути встановлений протипожежний режим, який включає:

- порядок утримання шляхів евакуації;
- визначення спеціальних місць для куріння;
- порядок застосування відкритого вогню;
- порядок використання побутових нагрівальних приладів;
- порядок проведення тимчасових пожежонебезпечних робіт;
- правила проїзду та стоянки транспортних засобів;

- місця для зберігання і допустиму кількість сировини, напівфабрикатів та готової продукції, що можуть одночасно знаходитися у приміщеннях і на території;

- порядок прибирання горючого пилю й відходів, зберігання промасленого спецодягу та ганчір'я, очищення елементів вентиляційних систем від горючих відкладень;

- порядок відключення від мережі електроживлення обладнання та вентиляційних систем у разі пожежі;

- порядок огляду й зачинення приміщень після закінчення роботи;

- порядок проходження посадовими особами навчання й перевірки знань з питань пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять з пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їх проведення;

- порядок організації експлуатації і обслуговування наявних засобів протипожежного захисту;

- порядок проведення планово-попереджувальних ремонтів та оглядів електроустановок, опалювального, вентиляційного, технологічного та іншого інженерного обладнання;

- порядок збирання членів пожежно-рятувального підрозділу добровільної пожежної охорони та посадових осіб, відповідальних за пожежну безпеку, у разі виникнення пожежі, виклику вночі, у вихідні й святкові дні;

- порядок дій у разі виникнення пожежі: порядок і способи оповіщення людей, виклику пожежно-рятувальних підрозділів, зупинки технологічного устаткування, вимкнення ліфтів, підйомників, вентиляційних установок, електроспоживачів, застосування засобів пожежогасіння; послідовність евакуації людей та матеріальних цінностей з урахуванням дотримання техніки безпеки.

Працівники об'єкта мають бути ознайомлені з цими вимогами на інструктажах або під час проходження пожежно-технічного мінімуму.

Для кожного приміщення об'єкта або групи його приміщень однакового призначення мають бути розроблені та затверджені керівником об'єкта або уповноваженою ним посадовою особою інструкції про заходи пожежної безпеки.

У цих інструкціях повинні вказуватися:

- категорія приміщення з вибухопожежної та пожежної небезпеки (для виробничих, складських приміщень та лабораторій);

- вимоги щодо утримання евакуаційних шляхів та виходів;

- спеціальні місця для куріння та вимоги до них;

- порядок утримання приміщень, робочих місць;

- порядок зберігання та застосування легкозаймистих рідин, горючих рідин (далі – ЛЗР, ГР), пожежовибухонебезпечних речовин і матеріалів;

- порядок прибирання робочих місць, збирання, зберігання та видалення горючих відходів, промасленого ганчір'я;

- порядок утримання та зберігання спецодягу;

- місця, порядок та норми одночасного зберігання в приміщенні сировини, напівфабрикатів та готової продукції;
- порядок проведення зварювальних та інших вогневих робіт;
- порядок огляду, вимкнення електроустановок, приведення в пожежобезпечний стан приміщень та робочих місць, закриття приміщень після закінчення роботи;
- заходи пожежної безпеки при роботі на технологічних установках та апаратах, які мають підвищену пожежну небезпеку;
- граничні показання контрольно-вимірювальних приладів, відхилення від яких можуть викликати пожежу або вибух;
- обов'язки та дії працівників у разі виникнення пожежі.

У разі перебування осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (далі - маломобільні особи) на об'єкті в інструкціях додатково передбачається порядок дій і шляхи евакуації цих осіб.

Інструкції про заходи пожежної безпеки не розробляються для душових, басейнів, мийних, умивалень та санвузлів, а також для коридорів та вестибюлів.

На об'єктах з постійним або тимчасовим перебуванням на них 100 і більше осіб або таких, що мають хоча б одне окреме приміщення із одночасним перебуванням 50 і більше осіб, у будинках та спорудах (крім житлових будинків), котрі мають два поверхи і більше, у разі одночасного перебування на поверсі більше 25 осіб, а для одноповерхових – більше 50 осіб, мають бути розроблені і вивішені на видимих місцях плани (схеми) евакуації людей на випадок пожежі (а в разі перебування на об'єкті осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату, зору та слуху, інтелектуальні та психічні порушення, а також інших маломобільних осіб, плани (схеми) евакуації на випадок пожежі розробляються та розміщуються з урахуванням потреб цих осіб).

На об'єктах з постійним або тимчасовим перебуванням на них 100 і більше осіб або таких, що мають хоча б одне окреме приміщення з одночасним перебуванням 50 і більше осіб, які є навчальними (у тому числі дошкільними) закладами, закладами охорони здоров'я із стаціонаром, будинками-інтернатами для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, санаторіями і закладами відпочинку, розважальними, культурно-освітніми та видовищними закладами, критими спортивними будинками і спорудами, готелями, мотелями, кемпінгами, торговими підприємствами та іншими аналогічними за призначенням об'єктами з масовим перебуванням людей, на доповнення до схематичного плану евакуації повинна бути розроблена та затверджена керівником інструкція, що визначає дії персоналу щодо забезпечення безпечної та швидкої евакуації людей (а в разі можливого перебування на об'єкті осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату, зору та слуху, інтелектуальні та психічні порушення, а також інших маломобільних осіб, - з урахуванням їх потреб), за якою не рідше одного разу на півроку мають проводитися практичні тренування всіх задіяних працівників. Для об'єктів, у

яких передбачається перебування людей уночі, інструкції повинні передбачати також дії у нічний час.

У разі зміни планування або функціонального призначення будинків (приміщень, споруд), технології виробництва, штатного розкладу персоналу плани евакуації та інструкції повинні бути відкориговані.

У приміщеннях на видимих місцях біля телефонів слід вивішувати таблички із зазначенням номера телефону для виклику пожежно-рятувальних підрозділів.

Для працівників охорони (сторожів, вахтерів, вартових) повинно бути розроблено інструкцію, в якій необхідно визначити їхні обов'язки щодо контролю за додержанням протипожежного режиму, огляду території і приміщень, порядок дій в разі виявлення пожежі, спрацювання систем протипожежного захисту, а також указати, хто з посадових осіб об'єкта має бути викликаний у нічний час у разі пожежі.

Працівники охорони повинні мати список посадових осіб об'єкта із зазначенням їх місць проживання, службових, домашніх (мобільних) телефонів.

Працівники об'єкта зобов'язані дотримуватися встановленого протипожежного режиму, виконувати вимоги цих Правил та інших нормативно-правових актів з питань пожежної безпеки.

З метою проведення заходів із запобігання виникненню пожеж та організації їх гасіння на підприємствах створюється добровільна пожежна охорона, для забезпечення функціонування якої утворюються пожежно-рятувальні підрозділи.

У загальноосвітніх навчальних закладах, дитячих таборах можуть створюватися дружини юних рятувальників-пожежних відповідно до законодавства України.

Повноваження у сфері пожежної безпеки асоціацій, корпорацій, концернів, інших господарських об'єднань визначаються їхніми статутами або договорами між суб'єктами господарювання, що утворили об'єднання. Для виконання делегованих об'єднанню функцій у його апараті створюється служба пожежної безпеки.

Усі працівники при прийнятті на роботу на робочому місці повинні проходити інструктажі з питань пожежної безпеки (далі - протипожежні інструктажі).

Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, повинні попередньо (до початку самостійного виконання роботи) пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум).

Види протипожежних інструктажів, а також порядок організації та проведення протипожежних інструктажів, навчання і перевірки знань з пожежно-технічного мінімуму встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях».

Посадові особи та працівники проходять навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки у порядку, встановленому постановою Кабінету

Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях».

У навчальних закладах повинно проводитися вивчення правил пожежної безпеки, а також навчання діям на випадок пожежі.

У дитячих дошкільних закладах має проводитися виховна робота, спрямована на запобігання пожежам від дитячих пустощів з вогнем і виховання у дітей бережливого ставлення до національного багатства, а також набуття навичок особистої безпеки в разі виникнення пожежі.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування зобов'язані організовувати навчання населення за місцем проживання правилам пожежної безпеки.

Приступати до роботи особам, які не пройшли навчання, протипожежного інструктажу і перевірки знань з питань пожежної безпеки, забороняється.

Нове будівництво, реконструкція, реставрація, технічне переоснащення та капітальний ремонт приміщень, будинків і споруд здійснюються на підставі проектної документації, яка затверджена у встановленому порядку.

Під час експлуатації об'єктів забороняється знижувати рівень пожежної безпеки, встановлений законодавством, яке було чинним на момент початку використання об'єкта.

2. Загальні вимоги пожежної безпеки до утримання територій, будинків, приміщень, споруд, евакуаційних шляхів і виходів, інженерного обладнання

Утримання території

Під час експлуатації об'єктів забороняється зменшувати мінімальні протипожежні відстані.

Територія об'єктів, ділянок, що межують з житловими будинками, дачними та іншими будинками, протипожежні відстані між будинками, спорудами, майданчиками для зберігання матеріалів, устаткування повинні систематично очищатися від сміття, відходів виробництва, тари, опалого листя, котрі необхідно регулярно видаляти (вивозити) у спеціально відведені місця.

На території населених пунктів та об'єктів забороняється влаштовувати звалища горючих відходів.

Автомобільні дороги, проїзди та проходи до будівель, споруд, пожежних вододжерел, підступи до зовнішніх стаціонарних пожежних драбин, пожежного інвентарю, обладнання та засобів пожежогасіння мають бути завжди вільними, утримуватися справними, взимку очищатися від снігу. Забороняється зменшувати ширину доріг та проїздів для пожежних автомобілів.

Протипожежні відстані між будинками, спорудами, відкритими майданчиками для зберігання матеріалів, устаткування забороняється захаращувати, використовувати для складування матеріалів, устаткування, стоянок транспорту, будівництва та встановлення тимчасових будинків і

споруд, у тому числі мобільних (інвентарних) будівель, індивідуальних гаражів.

Про закриття ділянок доріг або проїздів для ремонту або з інших причин, які унеможливають (перешкоджають) проїзд, необхідно негайно повідомити пожежно-рятувальні підрозділи. На період закриття доріг у відповідних місцях мають бути встановлені покажчики напрямку об'їзду або влаштовані переїзди через ділянки, що ремонтуються.

На ділянках території об'єктів, де можливе утворення зон із газо-, пароповітряними сумішами, концентрація в яких горючої речовини вище нижньої концентраційної межі поширення полум'я, проїзд транспорту не дозволяється, про що розміщуються заборонні написи (покажчики).

На території об'єкта повинно бути забезпечено освітлення зовнішніх пожежних драбин, протипожежного обладнання, входів до будинків та споруд.

Тимчасові споруди торговельного, побутового, соціально-культурного чи іншого призначення для здійснення підприємницької діяльності, крім тих, що розміщуються на території ринків, відповідно до затвердженого плану-схеми повинні розміщуватися на відстані не менше 10 м від інших будівель та споруд, крім випадків, коли згідно з будівельними нормами потрібна більша протипожежна відстань або коли їх можна встановлювати біля зовнішніх стін без отворів, які відповідають вимогам будівельних норм до протипожежних стін.

На території об'єкта площею понад 3 га на в'їздах (виїздах) повинні бути встановлені схеми території, в яких слід вказувати розміщення будівель, водойм, гідрантів, пірсів та градирень, під'їздів пожежних автомобілів до них.

Забороняється стоянка транспорту у наскрізних проїздах будівель, на відстані менше 10 м від в'їзних воріт на територію об'єктів, менше 5 м від пожежних гідрантів, забірних пристроїв вододжерел, пожежного обладнання та інвентарю, на поворотних майданчиках тупикових проїздів. У зазначених місцях встановлюються (вивішуються) відповідні заборонні знаки.

На майданчиках та проходах, які використовуються для евакуації людей, з трибун відкритих спортивних споруд, біля входів і виходів з будинків спортивних споруд з місцями для глядачів, театрів, клубів, кіноконцертних залів забороняється влаштовувати виступи, перешкоди, які заважають руху людей. Також забороняється зниження їх розрахункової ширини, збільшення ухилів, установа на них тимчасових споруд.

Розводити багаття, користуватися відкритим вогнем на відстані менше 30 м від будівель та споруд, викидати незагашене вугілля забороняється. В окремих випадках для приготування їжі на відкритому вогні дозволяється зменшувати ці відстані до 5 м за умови наявності спеціального обладнаного вогнища та вигородження місця застосування відкритого вогню негорючими конструкціями (екранами) на максимальну висоту можливого полум'я.

В усіх випадках забороняється залишати без догляду джерела відкритого вогню.

Керівник об'єкта та/або підприємства своїм розпорядчим документом визначає спеціальні місця для куріння, які необхідно позначити відповідним

знаком або написом, і місця, де встановлюють урну або попільницю з негорючих матеріалів.

Куріння за межами спеціально відведених місць забороняється.

Утримання будинків, приміщень, споруд, евакуаційних шляхів і виходів

Усі будинки, приміщення і споруди повинні своєчасно очищатися від горючого сміття та відходів виробництва. Терміни очищення встановлюються технологічними регламентами або інструкціями, що затверджуються керівником об'єкта або підприємства.

Керівники об'єктів, підприємств повинні забезпечити утримання засобів протипожежного захисту, зокрема системи протипожежного захисту, у працездатному стані та забезпечити підтримання їх експлуатаційної придатності (технічне обслуговування).

Під час експлуатації об'єкта не допускається знижувати клас вогнестійкості елементів заповнення прорізів у протипожежних перешкодах.

Протипожежні двері, ворота, вікна, люки, клапани, завіси (екрани) у протипожежних перешкодах повинні утримуватися у справному стані. Не допускається встановлювати будь-які пристрої, предмети тощо, що перешкоджають їх зачиненню.

У будинках, крім будинків V ступеня вогнестійкості, дерев'яні елементи горищних покриттів (крокви, лати) повинні оброблятися засобами вогнезахисту, які забезпечують I групу вогнезахисної ефективності.

Необхідність оброблення засобами вогнезахисту дерев'яних елементів інших конструкцій будинків визначається відповідними нормативними документами за видами будинків.

Для всіх будівель і приміщень виробничого, складського призначення повинні бути визначені категорія щодо вибухопожежної та пожежної небезпеки відповідно до вимог ДСТУ Б В.1.1-36:2016 «Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою», а також клас зони згідно з «Правилами будови електроустановок. Електрообладнання спеціальних установок» (далі – НПАОП 40.1-1.32-01), у тому числі для зовнішніх виробничих і складських дільниць, які необхідно позначати на вхідних дверях до приміщення, а також у межах зон усередині приміщень та ззовні.

Категорії за вибухопожежною та пожежною небезпекою визначаються керівниками (технологами) об'єктів, або проектувальними організаціями, або спеціалізованими науково-дослідними закладами.

Зберігати горючі гази, ЛЗР і ГР, вибухові речовини, балони з газами та інші речовини і матеріали, що мають підвищену вибухопожежну небезпеку, потрібно у приміщеннях, розташованих біля зовнішніх стін верхніх поверхів.

У підвальних та цокольних поверхах не допускаються:

- улаштування вибухопожежонебезпечних приміщень категорій А і Б;

- зберігання та застосування ЛЗР, вибухових речовин, балонів з газами, карбіду кальцію та інших речовин і матеріалів, що мають підвищену вибухопожежну небезпеку.

Допускається улаштувати в підвальних та цокольних поверхах склади горючих матеріалів, майстерні, де використовуються горючі матеріали, якщо вхід до них ізольований від загальних евакуаційних сходових кліток.

Забороняється використовувати горища, технічні поверхи й приміщення (у тому числі вентиляційні камери, електрощитові) не за призначенням, розміщувати в них виробничі і складські дільниці, засмічувати та захаращувати їх сторонніми предметами.

Двері горищ, технічних поверхів, вентиляційних камер, електрощитових, підвалів повинні утримуватися зачиненими. На дверях слід вказувати місце зберігання ключів. Вікна горищ, технічних поверхів, підвалів повинні бути заклені.

У будинках житлового, громадського, адміністративного та побутового призначення забороняється розміщувати магазини та склади ЛЗР, ГР, вогнебезпечних (горючих) речовин і матеріалів, балонів з газом, майстерні та інші приміщення з категоріями за вибухопожежною небезпекою А і Б.

У разі необхідності встановлення на вікнах приміщень, де перебувають люди, ґрат останні повинні розкриватися, розсуватися або зніматися. Під час перебування в цих приміщеннях людей ґрати мають бути відчинені (зняті).

Установлювати глухі ґрати дозволяється у квартирах, банках, касах, складах, коморах, кімнатах для зберігання зброї і боєприпасів, а також на інших приміщеннях, розрахованих на одночасне перебування до 50 осіб (крім навчальних закладів), та в інших випадках, передбачених нормами і правилами, затвердженими в установленому порядку.

У будинках, приміщеннях, спорудах забороняється:

- прибирати приміщення і прати одяг із застосуванням бензину, гасу та інших ЛЗР та ГР, а також відігрівати замерзлі труби із застосуванням відкритого вогню;

- розкидати й залишати неприбраними промаслені обтиральні матеріали. Їх необхідно прибирати в металеві ящики, щільно закривати кришками і після закінчення роботи видаляти з приміщення у спеціально відведені за межами будівель місця, забезпечені негорючими збірниками з кришками, які щільно закриваються;

- зберігати у житлових, громадських, адміністративних, побутових приміщеннях ЛЗР та ГР, а також використану тару з-під них.

Під час організації і проведення масових заходів (концерти, спортивні змагання, вечірки, святкові зібрання, ярмарки, презентації, розпродажі, виставки, ділові зустрічі, прийоми, фуршети, весілля, банкети, ювілеї, інші подібні заходи) слід дотримуватись таких вимог:

- при кількості людей понад 50 осіб використовувати приміщення, забезпечені не менше ніж двома евакуаційними виходами, що не мають на вікнах глухих ґрат. Для будівель з перекриттями з горючих матеріалів такі заходи можуть проводитись у приміщеннях не вище другого поверху;

- особи, яким доручено проведення таких заходів, перед їх початком зобов'язані оглянути приміщення, переконатися в забезпеченості нормованою кількістю первинних засобів пожежогасіння, справності засобів зв'язку, систем протипожежного захисту;

- повинно бути організоване чергування на сцені та у приміщеннях залів членів добровільної пожежної охорони або відповідальних за пожежну безпеку.

При проведенні таких заходів забороняються заповнення приміщень людьми понад установлену норму, зменшення ширини проходів між рядами, установка в проходах додаткових посадкових місць, повне відключення під час спектаклів або вистав світла, проведення вогневих, фарбувальних та інших пожежо- і вибухонебезпечних робіт, використання свічок, бенгальських вогнів, відкритого вогню, феєрверків, а також включення в програму (сценарій) номерів (вистав) з використанням вогневих ефектів і куріння.

Кількість відвідувачів у залах для глядачів, обідніх, виставкових, торгових та іншого призначення, а також на трибунах не повинна перевищувати проектної або визначеної розрахунком, ураховуючи пропускну спроможність шляхів евакуації.

У разі відсутності даних для розрахунку площі, що припадає на одну особу, місткість залу приймається з розрахунку не менше 1 м² на одну особу.

Забороняється зменшувати кількість та розміри евакуаційних виходів з будівель і приміщень, класи вогнестійкості несучих та огорожувальних конструкцій, застосовувати будівельні матеріали з вищими показниками пожежної небезпеки, змінювати інженерні та планувальні рішення й умови освітлення згідно з нормованою вимогою.

Сходові марші і площадки повинні мати справні огорожі із поручнями, котрі не повинні зменшувати ширину сходових маршів і площадок.

На сходових клітках (за винятком незадимлюваних) дозволяється встановлювати прилади опалення, у тому числі на висоті 2,2 м та вище від поверхні проступів та сходових площадок, сміттєпроводи, поверхові сумісні електрощити, поштові скриньки та пожежні кран-комплекти за умови, що це обладнання не зменшує нормативної ширини проходу сходовими площадками та маршами.

Сходові клітки, внутрішні відкриті та зовнішні сходи, коридори, проходи та інші шляхи евакуації мають бути забезпечені евакуаційним освітленням. Світильники евакуаційного освітлення повинні вмикатися з настанням сутінків у разі перебування в будинку людей.

Не допускається:

- улаштовувати на шляхах евакуації пороги, виступи, турнікети, двері розсувні, підйомні, такі, що обертаються, та інші пристрої, які перешкоджають вільній евакуації людей;

- захаращувати шляхи евакуації меблями, обладнанням, різними матеріалами;

- забивати, заварювати, замикати на замки, болтові з'єднання та інші запори, що важко відчиняються зсередини, двері на шляхах евакуації та евакуаційних виходах;

- розташовувати у тамбурах виходів, за винятком квартир та індивідуальних житлових будинків, гардероби, вішалки для одягу, сушарні, пристосовувати їх для торгівлі, а також зберігання, у тому числі тимчасового, будь-якого інвентарю та матеріалу;

- захищати меблями, устаткуванням та іншими предметами двері, люки на балконах і лоджіях, переходи в суміжні секції та виходи на зовнішні евакуаційні драбини, евакуаційні площадки квартир житлових будинків;

- знімати встановлені на балконах (лоджіях) драбини;

- улаштовувати у сходових клітках приміщення будь-якого призначення (кіоски), обладнання;

- улаштовувати у загальних коридорах комори і вбудовані шафи, за винятком шаф для інженерних комунікацій; зберігати в шафах (нішах) для інженерних комунікацій горючі матеріали;

- розташовувати в ліфтових холах приміщення різного призначення;

- робити засклення або закладання жалюзі і отворів повітряних зон у незадимлюваних сходових клітках;

- знімати двері вестибюлів, холів, тамбурів і сходових кліток;

- замінити скло, що не дає скалок при руйнуванні, на звичайне у дверях;

- знімати пристрої для самозачинення дверей сходових кліток, коридорів, холів, тамбурів, а також фіксувати самозакривні двері у відчиненому положенні;

- зменшувати нормативну площу фрамуг у зовнішніх стінах сходових кліток або закладати їх;

- розвішувати у сходових клітках на стінах дзеркала, стенди, панно, інші горючі матеріали.

Загальні вимоги пожежної безпеки до інженерного обладнання

Електроустановки

Експлуатація електроустановок повинна відповідати вимогам ПУЕ, Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів, затверджених наказом Мінпаливенерго України від 25 липня 2006 року № 258, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 25 жовтня 2006 року за № 1143/13017 (у редакції наказу Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 13 лютого 2012 року № 91) (далі - ПТЕ), Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів, затверджених наказом Держнаглядохоронпраці від 09 січня 1998 року № 4, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 10 лютого 1998 року за № 93/2533.

Електричні машини, апарати, обладнання, електропроводи та кабелі за виконанням та ступенем захисту повинні відповідати класу зони згідно з ПУЕ, мати апаратуру захисту від струмів короткого замикання та інших аварійних режимів.

Електрообладнання може застосовуватися у вибухонебезпечних і пожежонебезпечних зонах лише за умови відповідності їх рівня вибухозахисту (ступеня захисту оболонки) класу зони.

Слабоструміві внутрішні електромережі у вибухонебезпечних і пожежонебезпечних зонах, а також по горючих основах повинні виконуватися відповідно до ПУЕ та НПАОП 40.1-1.32-01 до внутрішніх електромереж.

Над вибухонебезпечними зонами будь-якого класу (як у приміщеннях, так і в зовнішніх вибухонебезпечних установках) не допускається розміщувати електрообладнання без засобів вибухозахисту та прокладати електропроводи і кабелі над цими зонами способами, що не допускаються у вибухонебезпечних зонах відповідно до НПАОП 40.1-1.32-01.

На електродвигуни, світильники, інші електричні машини, апарати та обладнання, встановлені у вибухонебезпечних або пожежонебезпечних зонах, повинні бути нанесені знаки, що вказують на їх ступінь захисту згідно з чинними стандартами.

Улаштування та експлуатація тимчасових електромереж забороняються. Винятком можуть бути тимчасові електромережі, які живлять ілюмінаційні установки, а також електропроводки в місцях проведення будівельних, тимчасових ремонтно-монтажних та аварійних робіт.

Застосування електричних опалювальних приладів у приміщеннях категорій за вибухопожежонебезпекою А та Б забороняється.

Для опалення будинків та приміщень площею до 50 м², мобільних (інвентарних) будівель можуть застосовуватися масляні радіатори та нагрівальні електропанелі із закритими нагрівальними елементами. Такі радіатори та електропанелі повинні мати справний індивідуальний електрозахист і терморегулятор.

Для загального відключення силових та освітлювальних мереж складських приміщень з вибухонебезпечними і пожежонебезпечними зонами будь-якого класу, архівів, книгосховищ та інших подібних приміщень необхідно передбачати встановлення апаратів відключення (вимикачів) поза межами (ззовні) вказаних приміщень на негорючих стінах (перегородках) або на окремих опорах. Спільні апарати відключення (вимикачі) слід розташовувати в ящиках з негорючих матеріалів або в нішах, які мають пристосування для пломбування та замикання на замок.

Електрощити, групові електрощитки повинні оснащуватися схемою підключення споживачів з пояснювальними написами і вказаним значенням номінального струму апарата захисту (плавкої вставки).

Забороняється:

- проходження повітряних ліній електропередач та зовнішніх електропроводок над горючими покрівлями, навісами, штабелями лісу, складами пально-мастильних матеріалів, торфу, дров та інших горючих матеріалів;

- відкрите прокладання електропроводів і кабелів транзитом через пожежонебезпечні і вибухонебезпечні зони будь-якого класу і ближче 1 м і 5 м від них відповідно, а також у сходових клітках;

- експлуатація кабелів і проводів з пошкодженою або такою, що в процесі експлуатації втратила захисні властивості, ізоляцією;
- застосування саморобних подовжувачів, які не відповідають вимогам ПУЕ, що пред'являються до переносних (пересувних) електропроводок;
- застосування для опалення приміщення нестандартного (саморобного) електронагрівального обладнання;
- користування пошкодженими розетками, відгалужувальними та з'єднувальними коробками, вимикачами та іншими електровиробами;
- підвішування світильників безпосередньо на струмопровідні проводи, обгортання електроламп і світильників папером, тканиною та іншими горючими матеріалами, експлуатація їх зі знятими ковпаками (розсіювачами);
- використання в пожежонебезпечних зонах світильників з лампами розжарювання без захисного суцільного скла (ковпаків), а також з відбивачами і розсіювачами, виготовленими з горючих матеріалів;
- складування горючих матеріалів на відстані менше 1 м від електроустаткування та під електрощитами;
- використання побутових електронагрівальних приладів з порушенням встановлених їх виробником правил експлуатації та в місцях (приміщеннях), де їх застосування заборонено;
- прокладання в сходових клітках електропроводів і кабелів незалежно від їх напруги, крім електропроводки для освітлення звичайних сходових кліток;
- розміщення в кабельних спорудах будь-яких тимчасових пристроїв, зберігання в них матеріалів та устаткування.

У всіх незалежно від призначення приміщеннях, які після закінчення роботи замикаються і не контролюються черговим персоналом, з усіх електроустановок та електроприладів, а також з мереж їх живлення повинна бути відключена напруга (за винятком чергового освітлення, систем протипожежного захисту та охоронної сигналізації, а також електроустановок, що за вимогами технології працюють цілодобово).

Замір опору ізоляції і перевірка спрацювання приладів захисту електричних мереж та електроустановок від короткого замикання мають проводитись 1 раз на 2 роки.

Захист будівель, споруд та зовнішніх установок від прямих попадань блискавки і вторинних її проявів необхідно виконувати на рівні, визначеному проектною, експлуатаційною документацією, або на рівні рекомендацій виробника системи блискавкозахисту.

Не допускається установлювати всередині ліфтових кабін будь-які додаткові електротехнічні пристрої, не передбачені виробником ліфтових кабін.

Опалення, вентиляція і кондиціонування

Перед початком опалювального сезону теплові мережі, які розташовані у приміщеннях, котельні, теплогенераторні й калориферні установки, печі та інші опалювальні прилади мають бути перевірені й відремонтовані. Несправні

опалювальні пристрої не повинні допускатися до експлуатації. Результати перевірок фіксуються у спеціальному журналі із зазначенням дати, особи, яка здійснювала перевірку, та її підпису.

Гарячі поверхні теплових мереж, розташованих у приміщеннях, у яких вони можуть створити небезпеку спалахування газів, парів, аерозолів або пилу, треба ізолювати таким чином, щоб температура на поверхні теплоізольованої конструкції була не менше ніж на 20% нижче температури самоспалахування речовин.

Не допускається експлуатація теплових мереж з просоченою легкозаймистими, горючими або вибухонебезпечними речовинами теплоізоляцією.

Топлення печей та котлів на підприємствах повинно проводитися призначеними особами, які пройшли протипожежний інструктаж.

Режим, час та тривалість топлення печей встановлюються розпорядженням керівника підприємства з урахуванням місцевих умов.

Топлення печей у будинках та спорудах, за винятком житлових будинків, повинно припинятися не менше ніж за дві години до закінчення роботи, а в лікарнях та на інших об'єктах з цілодобовим перебуванням людей - за дві години до сну.

Улаштування тимчасових печей у приміщеннях забороняється.

Як виняток, у разі необхідності дозволяється установка тимчасових металевих печей у приміщеннях гуртожитків, адміністративних, громадських та допоміжних будинках підприємств, а також у житлових та дачних будинках, на будівельних майданчиках за умови виконання інструкцій підприємств - виробників цих приладів.

Застосування пічного опалення у приміщеннях категорій за вибухопожежною та пожежною небезпекою А, Б, В забороняється.

У приміщенні котельень та інших теплогенеруючих установок підприємств і населених пунктів забороняється:

- допускати до роботи осіб, які не пройшли навчання з пожежно-технічного мінімуму та не отримали відповідних кваліфікаційних посвідчень, а також залишати без догляду працюючі котли і нагрівники;
- експлуатувати установки у разі підтікання рідкого палива або витікання газу із системи паливоподачі;
- розпалювати установки без їх попередньої продувки; подавати паливо, коли форсунки або газові пальники згасли;
- працювати при зіпсованих або відключених приладах контролю й регулювання, а також за їх відсутності;
- сушити спецодяг, взуття, інші матеріали на котлах та паропроводах.

Забороняється вносити зміни до елементів системи опалення, вентиляції і кондиціонування повітря, які перешкоджають поширенню пожежі.

При встановленні вибухозахищених вентиляторів поза приміщеннями для них слід влаштовувати спеціальне укриття з негорючих матеріалів.

Під час експлуатації вентиляційних систем забороняється:

- відключати або знімати вогнетримувальні пристрої;

- випалювати накопичені в повітроводах, зонтах жирові відкладення та інші горючі речовини;
- закривати витяжні канали, отвори й решітки;
- залишати двері вентиляційних камер відчиненими, зберігати в камерах різні матеріали та устаткування;
- використовувати припливно-витяжні повітроводи й канали для відведення газів від приладів опалення, газових колонок, кип'ятильників та інших нагрівальних приладів;
- складувати впритул (на відстані менше 0,5 м) до повітроводів і устаткування горючі матеріали або негорючі матеріали в горючій упаковці;
- видаляти за допомогою однієї системи відсосів різні гази, пар, пил та інші речовини, котрі при змішуванні можуть викликати спалахи, горіння або вибух;
- експлуатувати переповнені циклони.

Холодильні машини слід розташовувати в приміщеннях для холодильного обладнання. Холодильні машини компресійного типу з холодоагентом при вмісті масла в будь-якій із холодильних машин 250 кг та більше не допускається розташовувати у приміщеннях виробничих, громадських, адміністративних та побутових будинків, якщо над ними або під ними є приміщення з постійним або тимчасовим перебуванням на них 100 і більше осіб або таких, що мають хоча б одне окреме приміщення з одночасним перебуванням 50 і більше осіб.

Автономні моноблочні кондиціонери, а також автономні кондиціонери роздільного типу допускається розташовувати у будівлях та приміщеннях різного призначення, крім приміщень, у яких не допускається рециркуляція.

Зовнішні блоки автономних кондиціонерів роздільного типу потужністю по холоду до 12 кВт допускається розташовувати на незаскленних лоджіях, відкритих сходових клітках, у критих переходах.

Під час експлуатації калориферів необхідно дотримуватися таких вимог:

- відстань між калориферами і конструкціями з горючих та важкогорючих матеріалів має бути не менше 1,5 м за наявності вогневого або електричного підігріву і не менше 0,1 м, коли теплоносієм є вода або пара;
- тримати постійно справними контрольно-вимірвальні прилади;
- не допускати виникнення зазорів між калориферами, а також між калориферними і будівельними конструкціями камер, а виявлені зазори зашпарувати негорючими матеріалами;
- систематично проводити пневматичним або гідравлічним способом очищення калориферів від забруднень;
- стежити за тим, щоб транзитні канали, якими подається нагріте в калорифері повітря, не мали отворів, крім каналів, призначених для подавання повітря у приміщення.

Монтаж, підключення, прокладання мереж, улаштування електричного захисту на лініях, які живлять побутові кондиціонери, повинні проводитися відповідно до вимог інструкції виробника.

Системи централізованого водовідведення (каналізація)

Скидання (зливання) стоків, які містять ЛЗР та ГР, речовин, що у взаємодії з водою виділяють вибухопожежонебезпечні газы, у систему централізованого водовідведення (каналізацію) забороняється.

Для запобігання розповсюдженню вогню під час пожежі промислові системи централізованого водовідведення (каналізації) повинні бути обладнані гідравлічними затворами.

Для відведення парів і газів, густина яких менша за густину повітря, систему централізованого водовідведення (каналізацію), підземну трасу необхідно обладнати вентиляційними стояками.

Забороняється:

- експлуатувати виробничу каналізацію з несправними або неправильно виконаними гідрозатворами;
- об'єднувати потоки різних стічних вод, які спроможні в разі змішування утворювати й виділяти вибухонебезпечні суміші;
- з'єднувати витяжну частину каналізаційних стояків із вентиляційними системами та димоходами;
- використовувати для освітлення гідрозатворів і колодязів ліхтарі, факели та інші види відкритого вогню.

Газове обладнання

Розміщення газових опалювальних котлів, опалювальних апаратів, емнісних газових водонагрівників, газобалонних установок має відповідати Правилам безпеки систем газопостачання України, затвердженим наказом Мінпаливенерго України від 15 травня 2015 року № 285, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 08 червня 2015 року за № 674/27119 (далі - НПАОП 0.00-1.76-15).

Застосовувати вогонь для виявлення витоків газу з газопроводів, а також користуватися газовими пальниками й приладами в разі несправності їх чи несправності газопроводів та арматури забороняється.

Виявивши в приміщенні запах газу, потрібно негайно припинити його подавання, викликати аварійну газову службу і провітрити приміщення. До усунення несправності в приміщенні забороняється запалювати сірники, курити, застосовувати відкритий вогонь, вмикати та вимикати електроприлади, а також користуватися інструментом, який утворює іскри під час ударів.

3. Вимоги до утримання технічних засобів протипожежного захисту

Системи протипожежного захисту, засоби зв'язку

Усі системи протипожежного захисту (далі – СПЗ) мають бути справними і утримуватися в постійній готовності до виконання роботи. Несправності, які впливають на їх працездатність, повинні усуватися негайно, інші несправності усуваються в передбачені регламентом терміни, при цьому необхідно робити записи у відповідних журналах.

Будинки, приміщення та споруди повинні обладнуватися системами протипожежного захисту відповідно до ДБН В.2.5-56:2014 «Системи протипожежного захисту».

Якщо для захисту окремих пожежонебезпечних ділянок у приміщеннях, які згідно з нормативними документами не підлягають обов'язковому оснащенню автоматичними системами пожежогасіння, застосовують автономні системи пожежогасіння, ці приміщення можуть забезпечуватися первинними засобами пожежогасіння на 50 % їх норм належності для цих приміщень.

Проектування, монтування, експлуатування і технічне обслуговування автономних систем пожежогасіння слід здійснювати відповідно до чинних нормативних документів та технічної документації підприємств-виготовлювачів.

Підтримання експлуатаційної придатності (технічне обслуговування) СПЗ здійснюється відповідно до вимог технічної документації підприємств-виготовлювачів та затверджених регламентів робіт з технічного обслуговування.

Підприємства, розташовані за межами населених пунктів, необхідно забезпечувати засобами зв'язку, які дають можливість використання їх для передавання повідомлення про пожежу в будь-який час доби.

Система протипожежного водопроводу

Зовнішній протипожежний водопровід повинен відповідати таким вимогам:

1) відповідальними за технічний стан пожежних гідрантів, установлених на мережі водопроводу населених пунктів, є відповідні служби (організації, установи), які утримують ці мережі водопроводу, а на території підприємств - їх власники або орендарі;

2) пожежні гідранти та пожежні резервуари повинні бути справними і утримуватися таким чином, щоб забезпечити безперешкодний забір води пожежними автомобілями;

3) у разі відключення ділянок водопровідної мережі та гідрантів або зменшення тиску мережі нижче за потрібний необхідно сповіщати про це пожежно-рятувальні підрозділи;

4) для контролю працездатності мережі систем зовнішнього протипожежного водопроводу власнику мережі водопостачання або іншій відповідальній особі, визначеній у відповідному договорі згідно з вимогами чинного законодавства необхідно 1 раз на рік проводити випробування на тиск та витрату води з оформленням акта. Випробування водопроводу повинно проводитися також після кожного ремонту, реконструкції або підключення нових споживачів до мережі водопроводу;

5) пожежні гідранти і водойми повинні мати під'їзди з твердим покриттям;

6) підтримання у постійній готовності штучних водойм, водозабірних пристроїв, під'їздів до вододжерел покладається: на підприємстві - на його

власника (орендаря); у населених пунктах - на органи місцевого самоврядування;

7) водонапірні башти повинні бути забезпечені підїздом з твердим покриттям і пристосовані для відбору води пожежно-рятувальною технікою будь-якої пори року. На корпус водонапірної башти слід наносити позначення, яке вказує на місце розташування пристрою для забирання води пожежно-рятувальною технікою;

8) не допускається використовувати для побутових, виробничих та інших господарських потреб протипожежний запас води, що зберігається в резервуарах, водонапірних баштах, водоймах та інших ємнісних спорудах.

Система внутрішнього протипожежного водопроводу повинна відповідати таким вимогам:

1) внутрішні пожежні кран-комплекти слід установлювати в доступних місцях. При цьому їх розміщення не повинно заважати евакуації людей;

2) кожен пожежний кран-комплект має бути укомплектований пожежним рукавом однакового з ним діаметра та стволом, кнопкою дистанційного запуску пожежних насосів (за наявності таких насосів), а також важелем для полегшення відкриття вентиля. Елементи з'єднання пожежного крана, рукавів та ручного пожежного ствола мають бути однотипними;

3) використання пожежних рукавів для господарських та інших потреб, не пов'язаних з пожежогасінням, не допускається;

Протипожежна техніка. Первинні засоби пожежогасіння

Населені пункти і об'єкти мають бути забезпечені нормованою кількістю протипожежної техніки.

Використання пожежної техніки, у тому числі пожежного обладнання, інвентарю та інструменту, для господарських, виробничих та інших потреб, не пов'язаних з пожежогасінням або навчанням протипожежних формувань, забороняється.

Пересувна пожежно-рятувальна або пристосована для пожежогасіння техніка повинна утримуватися в опалюваних (з температурою середовища не нижче 10 °С) пожежних депо або спеціально призначених для цієї мети приміщеннях (боксах), котрі повинні мати освітлення, телефонний зв'язок, тверде покриття підлоги, утеплені ворота, інші пристрої та обладнання, необхідні для забезпечення нормальних і безпечних умов роботи.

Пожежно-рятувальні автомобілі, мотопомпи та причепи, введені в експлуатацію (поставлені на бойове чергування або в резерв), повинні бути у повній готовності до виїзду (застосування) за тривогию: бути справними, мати повний комплект придатного до застосування пожежно-технічного оснащення, заправлені паливом, мастильними матеріалами, забезпечені запасом вогнегасних речовин.

Територія підприємств, будинки, споруди, приміщення, технологічні установки повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, ящиками з піском, бочками з водою, покривалами з негорючого теплоізоляційного матеріалу, пожежними відрами, совковими

лопатами, пожежним інструментом, які використовуються для локалізації і ліквідації пожеж у їх початковій стадії розвитку.

Ця вимога стосується також будівель, споруд та приміщень, обладнаних будь-якими типами систем пожежогасіння, пожежної сигналізації або внутрішніми пожежними кран-комплектами.

До початку експлуатації об'єкти (будинки, споруди, приміщення, технологічні установки) повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння згідно з Правилами експлуатації та типовими нормами належності вогнегасників, затвердженими наказом Міністерства внутрішніх справ України від 15 січня 2018 року № 25, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 23 лютого 2018 року за № 225/31677.

Під час вибору первинних засобів пожежогасіння потрібно враховувати фізико-хімічні та пожежонебезпечні властивості горючих речовин і матеріалів, їх взаємодію з вогнегасними речовинами, а також площу виробничих приміщень, відкритих майданчиків та установок.

Необхідна кількість первинних засобів пожежогасіння повинна визначатися відповідальним за пожежну безпеку на об'єкті окремо для кожного поверху та приміщення, а також для етажерок відкритих установок.

Для зазначення місцезнаходження первинних засобів пожежогасіння слід установлювати вказівні знаки згідно з ДСТУ EN ISO 7010:2019 «Графічні символи. Кольори та знаки безпеки. Зареєстровані знаки безпеки». Знаки повинні бути розміщені на видимих місцях на висоті 2-2,5 м від рівня підлоги як усередині, так і поза приміщеннями (за потреби).

Розміщення та експлуатація вогнегасників повинні здійснюватись згідно з вимогами Правил експлуатації та типових норм належності вогнегасників, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 15 січня 2018 року № 25, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 23 лютого 2018 року за № 225/31677.

Переносні вогнегасники повинні розміщуватися шляхом:

навішування на вертикальні конструкції на висоті не більше 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника і на відстані від дверей, достатній для її повного відчинення;

установлювання в шафи пожежних кран-комплектів, у спеціальні тумби, на підставки, що надійно закріплені, на підлозі (якщо дозволяє конструкційне виконання), у пожежні щити (стенди).

Для розміщення первинних засобів пожежогасіння у виробничих, складських, допоміжних приміщеннях, будинках, спорудах, а також на території підприємств повинні встановлюватися спеціальні пожежні щити (стенди).

Пожежні щити (стенди) повинні встановлюватися на території об'єкта площею більше 200 м² з розрахунку один щит (стенд) на 5000 м² захищеної площі.

До комплекту засобів пожежогасіння, які розміщуються на пожежному щиті, що знаходиться на території об'єкта, входять: вогнегасники - 3 шт., ящик із піском - 1 шт., покривало з негорючого теплоізоляційного матеріалу або

повсті розміром 2 × 2 м - 1 шт., гаки - 3 шт., лопати - 2 шт., ломи - 2 шт., сокири - 2 шт.

На пожежних щитах (стендах), що встановлюються в приміщенні, споруді, установці об'єкта повинні розміщуватися ті первинні засоби гасіння пожежі, вогнегасна здатність яких відповідає класу пожежі за пожежним навантаженням, наявним у просторі, що захищається.

Пожежні щити повинні бути пофарбовані в червоний або білий колір. По периметру пожежного щита, пофарбованого в білий колір, наноситься окантовка червоного кольору шириною від 30 до 100 мм. Засоби пожежогасіння, вогнегасники та пожежний інструмент повинні бути пофарбовані в червоний колір.

Вогнегасники слід встановлювати у легкодоступних та видних місцях, а також у пожежонебезпечних місцях, де найбільш вірогідна поява осередків пожежі. При цьому необхідно забезпечити їх захист від потрапляння прямих сонячних променів та дії опалювальних та нагрівальних приладів.

Пожежні щити (стенди), інвентар, інструмент, вогнегасники в місцях установлення не повинні створювати перешкоди під час евакуації.

Бочки з водою повинні встановлюватись у виробничих, складських та інших приміщеннях, спорудах у разі відсутності внутрішнього протипожежного водогону та за наявності горючих матеріалів, а також на території об'єктів, індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків. Їх кількість у приміщеннях повинна визначатися з розрахунку одна бочка на 250-300 м² захищеної площі.

Ящики для піску повинні мати місткість 0,5, 1,0 або 3,0 м³ і бути укомплектовані совковою лопатою.

Ящики для піску, які є елементом конструкції пожежного стенда, повинні мати місткість не менше ніж 0,1 м³. Конструкція ящика повинна забезпечувати зручність діставання піску та виключати потрапляння сміття й атмосферних опадів.

4. Основні вимоги пожежної безпеки до об'єктів різного функціонального призначення

Заклади, установи, організації освіти і науки

Розміщення дітей у будинках дитячих дошкільних закладів слід здійснювати з таким розрахунком, щоб молодші за віком діти розташовувалися на нижчих поверхах.

У приміщеннях, пов'язаних з перебуванням дітей, килими, паласи, килимові доріжки та інші покриття необхідно прикріплювати до підлоги.

У навчальних класах та кабінетах слід розміщувати лише необхідні для забезпечення навчально-виховного процесу (навчальних та позаурочних занять) меблі, прилади, моделі, речі, приладдя, які повинні зберігатися у шафах, на стелажах або на стаціонарно встановлених стояках.

Після закінчення занять усі пожежовибухонебезпечні речовини та матеріали повинні бути прибрані з навчальних класів, кабінетів, майстерень у спеціально виділені і обладнані приміщення.

Усі роботи, пов'язані з можливістю виділення токсичних або пожежовибухонебезпечних парів та газів, повинні проводитися лише у витяжних шафах, коли працює вентиляція.

Користуватися витяжними шафами з розбитим склом або несправною вентиляцією, а також якщо в них є речовини, матеріали та устаткування, що не мають відношення до виконуваних операцій, забороняється.

Витяжні шафи, в яких проводяться такі роботи, повинні мати верхні та нижні відсмоктувачі, а також бортики, котрі запобігають стіканню рідини на підлогу.

Після закінчення роботи у фотолабораторіях, приміщеннях із рентгенівськими установками проявлені плівки треба здавати на зберігання до архіву. У невеликих кількостях (не більше 10 кг) дозволяється їх зберігання у вогнетривкій шафі на робочому місці.

Співробітники навчальних закладів та наукових установ зобов'язані знати пожежну небезпеку застосовуваних хімічних речовин і матеріалів, засоби їх гасіння та дотримуватися заходів безпеки під час роботи з ними.

Вимоги з пожежної безпеки для закладів освіти та установ системи освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, установлюються Правилами пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 15 серпня 2016 року № 974, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 08 вересня 2016 року за № 1229/29359.

Заклади охорони здоров'я (із стаціонаром)

У багатопверхових лікарнях палати для важкохворих та дітей повинні розміщуватися на нижніх поверхах. Палатні відділення дитячих лікарень слід розміщувати не вище п'ятого поверху, палати для дітей до 7 років - не вище другого поверху.

У будинках закладів охорони здоров'я не допускається:

розміщувати в корпусах з палатами для хворих приміщення, не пов'язані з лікувально-профілактичними процесами, або здавати приміщення в оренду під інше призначення;

здійснювати подавання кисню у лікарняні палати за допомогою гумових та пластмасових трубок, а також трубопроводами, котрі мають нещільні місця у з'єднаннях;

улаштовувати топкові отвори печей у лікарняних палатах;

розміщувати в підвальних та на цокольних поверхах майстерні, склади, комори для зберігання пожежовибухонебезпечних речовин і матеріалів, а також ЛЗР та ГР;

використовувати керогази, примуси для стерилізації медичних інструментів; підігрівати парафін і озокерит безпосередньо на вогні (слід застосовувати спеціальні підігрівачі);

розміщувати хворих, коли їх кількість перевищує 25 осіб, у дерев'яних будинках з пічним опаленням;

установлювати ліжка в коридорах, холах та на інших шляхах евакуації; користуватися прасками, електроплитками, іншими електронагрівальними приладами у лікарняних палатах та інших приміщеннях, де перебувають хворі (мають бути виділені спеціальні приміщення).

Промислові підприємства

Технологічне обладнання при нормальних режимах роботи повинно бути пожегобезпечним, а на випадок небезпечних несправностей та аварій необхідно передбачати захисні заходи, що обмежують масштаб та наслідки пожежі.

На всі застосовувані в технологічних процесах речовини й матеріали повинні бути дані про показники їх пожежної небезпеки згідно з ДСТУ 8829:2019 «Пожежовибухонебезпечність речовин і матеріалів. Номенклатура показників і методи їхнього визначення. Класифікація».

Характеристики пожежної небезпеки застосовуваних або вироблюваних (отримуваних) речовин та матеріалів повинні бути вивчені з обслуговувальним персоналом. Персонал зобов'язаний дотримуватися під час роботи з пожежовибухонебезпечними речовинами та матеріалами вимог маркування і попереджувальних написів, які нанесені на упаковках або наведені у вказівках щодо їх застосування.

Спільне застосування (якщо це не передбачено технологічним процесом), зберігання й транспортування речовин та матеріалів, які в результаті взаємодії один з одним викликають займання, вибух або утворюють горючі і токсичні гази (суміші), забороняються.

Виробництво, де перебувають в обігу вибухопожежонебезпечні речовини і матеріали, повинно бути оснащене автоматичними засобами контролю параметрів, значення яких визначають вибухопожежонебезпечність процесу, сигналізацією граничних значень і системами блокувань, які перешкоджають виникненню аварійних ситуацій.

Не допускається виконувати виробничі операції на обладнанні, установках, верстатах з несправностями, які можуть спричинити займання та пожежу, а також коли відключені контрольно-вимірвальні прилади, за якими визначаються технологічні параметри.

Покриття підлог у приміщеннях категорій А, Б мають виконуватися з негорючих матеріалів і таких, що при ударах не дають іскор.

Конструкція вікон, фрамуг, дверей, металевих майданчиків, містків і сходів у таких вибухопожежонебезпечних приміщеннях має унеможливити іскроутворення.

У виробничих та складських приміщеннях, у яких застосовуються, виробляються або зберігаються речовини й матеріали, здатні утворювати вибухонебезпечні концентрації газів і парів, повинні встановлюватися автоматичні газоаналізатори для контролю за станом повітряного середовища.

За відсутності газоаналізаторів, які випускаються серійно, необхідно здійснювати періодичний лабораторний аналіз повітряного середовища.

Підприємства транспорту

Підприємства, що мають колісні транспортні засоби та надають автотранспортні послуги, повинні забезпечити виконання вимог пожежної безпеки, які встановлені Правилами пожежної безпеки для підприємств і організацій автомобільного транспорту України, затвердженими наказом Міністерства інфраструктури України від 21 січня 2015 року № 11, зареєстрованими у Міністерстві юстиції України 12 березня 2015 року за № 279/26724.

Колісні транспортні засоби мають бути забезпечені вогнегасниками відповідно до Норм оснащення вогнегасниками колісних транспортних засобів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 08 жовтня 1997 року № 1128 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 03 вересня 2009 року № 934).

Вимоги пожежної безпеки до тролейбусів та трамвайних вагонів встановлюються ДСТУ 4706:2006 «Тролейбуси. Вимоги пожежної безпеки та методи контролювання» та ДСТУ 4799:2007 «Вагони трамвайні пасажирські. Вимоги пожежної безпеки та методи контролювання».

Автозаправні станції

До роботи на автозаправних станціях (далі - АЗС) допускаються лише особи, які пройшли навчання за програмою пожежно-технічного мінімуму і мають про це відповідне посвідчення. Забороняється зменшувати нормовані протипожежні відстані між суміжними будинками, спорудами на території АЗС.

Розташування транспортних засобів в очікуванні заправки повинно забезпечувати можливість аварійної їх евакуації з території АЗС.

Автомобілі, що чекають черги на заправку, повинні розміщуватися не ближче ніж за 3 метри до автомобіля, що заправляється.

На АЗС забороняється проводити постійні зварювальні та інші вогневі роботи, пов'язані із застосуванням відкритого вогню як у будинках АЗС, так і на її території.

Курити дозволяється тільки в спеціально відведених та облаштованих для цього місцях.

На АЗС мають бути вивішені на видимих місцях плакати, які містять обов'язки водія під час заправки автотранспорту, а також інструкції про заходи пожежної безпеки.

На АЗС забороняються:

заправлення транспортних засобів з працюючими двигунами;

робота в одязі та взутті, облитих бензином;

заправлення транспортних засобів (крім легкових автомобілів), у яких перебувають пасажери;

заправлення автомобілів, завантажених небезпечним вантажем (вибуховими речовинами, стисненими та зрідженими горючими газами, ЛЗР і ГР, отруйними та радіоактивними речовинами);

в'їзд на територію АЗС і заправлення тракторів, не обладнаних іскрогасниками;

відпускання палива роздавальними колонками, які підключені до заповнюваних резервуарів (під час зливання нафтопродуктів);

приєднання заземлювальних провідників до пофарбованих та забруднених частин автоцистерни;

використання як заземлювачів трубопроводів з ЛЗР, ГР та горючими газами, а також інших трубопроводів;

експлуатація вибухозахищеного електрообладнання зі знятими деталями оболонки, у тому числі кріпильними, передбаченими його конструкцією.

Житлові будинки

Не допускається:

улаштовувати в житлових будинках приміщення, майстерні із застосуванням та зберіганням пожежовибухонебезпечних речовин і матеріалів, а також здавати їх в оренду під приміщення подібного призначення;

зберігати ЛЗР та ГР, балони з горючим газом на балконах і лоджіях та їх захищати;

виводити з ладу та демонтувати системи протипожежного захисту, пожежні кран-комплекти, протипожежний водопровід житлового будинку.

Порядок дій у разі пожежі

1. У разі виявлення ознак пожежі (горіння) кожний громадянин зобов'язаний:

негайно повідомити про це за телефоном 101. При цьому необхідно назвати місцезнаходження об'єкта, вказати кількість поверхів будинку, місце виникнення пожежі, обстановку на пожежі, наявність людей, а також повідомити своє прізвище;

вжити (за можливості) заходів щодо евакуювання людей, гасіння (локалізації) пожежі первинними засобами пожежогасіння та збереження матеріальних цінностей;

якщо пожежа виникла на підприємстві, повідомити про неї керівника чи відповідну компетентну посадову особу та (або) чергового на об'єкті;

у разі необхідності викликати інші аварійно-рятувальні служби.

2. Посадова особа об'єкта, що прибула на місце пожежі, зобов'язана:

перевірити, чи викликана Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту (продублювати повідомлення), довести подію до відома власника підприємства;

у разі загрози життю людей негайно організувати їх рятування (евакуацію), використовуючи для цього наявні сили й засоби;

видалити за межі небезпечної зони всіх працівників, не пов'язаних з ліквідуванням пожежі;

припинити роботи в будинку (якщо це допускається технологічним процесом виробництва), крім робіт, пов'язаних із заходами щодо ліквідування пожежі;

здійснити в разі необхідності відключення електроенергії (за винятком систем протипожежного захисту), зупинення транспортуючих пристроїв, агрегатів, апаратів, перекриття сировинних, газових, парових та водяних комунікацій, зупинення систем вентиляції в аварійному та суміжних з ним приміщеннях (за винятком пристроїв протидимового захисту) та здійснити інші заходи, що сприяють запобіганню розвитку пожежі та задимленню будинку;

перевірити включення оповіщення людей про пожежу, установок пожежогасіння, протидимового захисту;

організувати зустріч підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, надати їм допомогу у виборі найкоротшого шляху для під'їзду до осередку пожежі та в установці техніки на зовнішні джерела водопостачання;

одночасно з гасінням пожежі організувати евакуацію і захист матеріальних цінностей;

забезпечити дотримання безпеки праці працівниками, які беруть участь у гасінні пожежі.

3. З прибуттям на пожежу пожежно-рятувальних підрозділів повинен бути забезпечений безперешкодний доступ їх на територію об'єкта, за винятком випадків, коли чинним законодавством встановлений особливий порядок допуску.

4. Після прибуття пожежно-рятувальних підрозділів адміністрація та інженерно-технічний персонал підприємства, будинку чи споруди зобов'язані брати участь у консультуванні керівника гасіння пожежі з приводу конструктивних і технологічних особливостей об'єкта, де виникла пожежа, прилеглих будівель та пристроїв, організувати залучення сил та засобів об'єкта до вжиття необхідних заходів, пов'язаних із ліквідацією пожежі та попередженням її поширення.

Лекція № 11

Тема лекції: „Державний нагляд (контроль) з питань цивільного захисту”

План лекції

1. Нормативно-правова база щодо проведення державного нагляду (контролю) додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки.
2. Види державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання.
3. Порядок проведення державного нагляду (контролю).
4. Оформлення результатів державного нагляду (контролю).

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
4. Мельник В.І. Роль цивільного захисту в забезпеченні національної безпеки України в умовах євроінтеграції // Південноукраїнський правничий часопис, 2022. – №4. Ч. 2. – С. 224-229.
5. Закон України від 05.04.2007 року № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» із змінами та доповненнями.
6. Постанова Кабінету Міністрів України 5 вересня 2018 р. № 715 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки Державною службою з надзвичайних ситуацій» із змінами.
7. Наказ Міністерства внутрішніх справ України 17 січня 2019 року № 22 «Про затвердження уніфікованої форми акта, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, та інших форм розпорядчих документів», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 21 січня 2019 р. за № 73/33044.

1 Нормативно-правова база щодо проведення державного нагляду (контролю) додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки

Перевірки суб'єктів господарювання здійснюються з урахуванням вимог:

1. Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 року № 5403.

2. Закону України від 05.04.2007 року № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» із змінами та доповненнями.

3. Постанови Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2018 р. № 715 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки Державною службою з надзвичайних ситуацій» із змінами.

4. Наказу Міністерства внутрішніх справ України 17 січня 2019 року № 22 «Про затвердження уніфікованої форми акта, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, та інших форм розпорядчих документів», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 21 січня 2019 р. за № 73/33044.

Відповідно до Закону України від 05.04.2007 року № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» із змінами та доповненнями:

Державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Державний нагляд (контроль) здійснюється за принципами:

1) пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання і життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності;

2) підконтрольності і підзвітності органу державного нагляду (контролю) відповідним органам державної влади;

3) рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання;

4) гарантування прав суб'єкту господарювання;

5) об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду (контролю), неприпустимості проведення перевірок суб'єктів господарювання за анонімними та іншими необґрунтованими заявами, а також невідворотності відповідальності осіб за подання таких заяв;

6) здійснення державного нагляду (контролю) лише за наявності підстав та в порядку, визначених законом;

7) відкритості, прозорості, плановості й системності державного нагляду (контролю);

8) неприпустимості дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю) та неприпустимості здійснення заходів державного нагляду (контролю) різними органами державного нагляду (контролю) з одного й того самого питання;

9) невтручання органу державного нагляду (контролю) у статутну діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону;

10) відповідальності органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства;

11) дотримання умов міжнародних договорів України;

12) незалежності органів державного нагляду (контролю) від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян;

13) наявності одного органу державного нагляду (контролю) у складі центрального органу виконавчої влади.

Державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки відповідно до Кодексу цивільного захисту України

Центральний орган виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки, уповноважений організувати та здійснювати державний нагляд (контроль) щодо виконання вимог законів та інших нормативно-правових актів з питань техногенної та пожежної безпеки, цивільного захисту і діяльності аварійно-рятувальних служб.

Центральний орган виконавчої влади, який здійснює нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки, реалізує повноваження безпосередньо і через свої територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, районах у містах, містах обласного, республіканського (Автономної Республіки Крим) значення.

До складу центрального органу виконавчої влади, який здійснює нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки, і його територіальних органів входять:

- 1) органи державного нагляду у сфері пожежного нагляду;
- 2) органи державного нагляду у сфері цивільного захисту і техногенної безпеки;
- 3) підрозділи забезпечення та інші структурні підрозділи.

Державні органи та суб'єкти господарювання, аварійно-рятувальні служби, щодо яких здійснюються заходи державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки, цивільного захисту

Центральний орган виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки, здійснює державний нагляд (контроль) з питань, які визначені Кодексом цивільного захисту України щодо:

1) центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, інших державних органів та органів місцевого самоврядування;

- 2) суб'єктів господарювання;
- 3) аварійно-рятувальних служб.

У суб'єктів господарювання приватної форми власності органи державного нагляду у сфері цивільного захисту контролюють виконання заходів щодо захисту населення та працівників на випадок надзвичайної ситуації, а також вирішення питань техногенної та пожежної безпеки, що стосуються прав та інтересів інших юридичних осіб і громадян.

2. Види державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання

Способи здійснення державного нагляду (контролю)

Центральний орган виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки, здійснює державний нагляд (контроль) шляхом проведення планових та позапланових перевірок відповідно до закону.

1) Державний нагляд (контроль) проводиться з метою здійснення контролю щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, виявлення порушень і запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, захисту життя та здоров'я людей.

2) Плановий та позаплановий державний нагляд (контроль) проводиться за адресою розташування об'єктів державного нагляду (контролю) суб'єкта господарювання в робочий час, встановлений правилами внутрішнього трудового розпорядку, у присутності керівника або його заступника, або уповноваженої особи суб'єкта господарювання.

3) Суб'єкти господарювання зобов'язані безперешкодно допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) для здійснення огляду (обстеження) будівель, приміщень, споруд, устаткування, території, надавати для ознайомлення документи, зразки продукції, пояснення, довідки, відомості, матеріали з питань, що виникають під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) у зазначеній сфері, а також їх копії у разі необхідності в порядку, визначеному законодавством.

Плановий державний нагляд (контроль) проводиться відповідно до планів державного нагляду (контролю).

У плані державного нагляду (контролю) зазначаються найменування суб'єкта господарювання – юридичної особи та/або його відокремленого підрозділу або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи - підприємця, адреса розташування об'єкта (об'єктів) перевірки, дата початку здійснення заходу та дата його закінчення.

Періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання визначається з урахуванням Критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки, затверджених постановою Кабінету Міністрів України 5 вересня 2018 р. № 715.

Планові заходи державного нагляду (контролю) установ та організацій, що належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади (їх територіальних органів), Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, а також будівель, приміщень, споруд, що перебувають у власності (користуванні) цих установ або організацій, проводяться щороку згідно з затвердженими ДСНС України та її територіальними органами планами перевірок, за винятком установ та організацій, контроль за дотриманням пожежної безпеки на яких здійснюється відомчою службою пожежної безпеки відповідно Кодексу цивільного захисту України.

Відповідно до Кодексу цивільного захисту України: служби пожежної безпеки, створені для забезпечення пожежної безпеки на об'єктах Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Національної поліції, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах організації спеціального зв'язку та захисту інформації, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, Державної спеціальної служби транспорту центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту та інфраструктури, здійснюють контроль за виконанням правил пожежної безпеки на цих об'єктах.

Заходи державного нагляду (контролю) щодо додержання і виконання міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади (їх територіальними органами), Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки здійснюються один раз на п'ять років на підставі плану, який щороку затверджується Кабінетом Міністрів України.

За наявності будівель, споруд, приміщень, діляниць та територій, які перебувають у власності або користуванні суб'єкта господарювання, використовуються ним для провадження господарської діяльності та здаються в оренду (суборенду) іншим суб'єктам господарювання, ДСНС України або її територіальний орган безпосередньо або через суб'єкта господарювання (шляхом зазначення про це у повідомленні про перевірку) ознайомлює орендарів про дату та час здійснення планової перевірки з метою забезпечення їх присутності (або уповноважених осіб) під час проведення державного нагляду (контролю).

Позаплановим заходом державного нагляду (контролю) суб'єкта господарювання є державний нагляд (контроль), проведення якого не передбачено планами роботи ДСНС України та її територіальних органів. Позаплановий державний нагляд (контроль) проводиться на підставі ст. 6

Закону України від 05.04.2007 р. № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», а саме:

1) подання суб'єктом господарювання письмової заяви до ДСНС України або її територіального органу про здійснення державного нагляду (контролю) за його бажанням;

2) державний нагляд (контроль) виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної і пожежної безпеки, виданих за результатами проведення планових перевірок;

3) обґрунтоване звернення фізичної особи про порушення суб'єктом господарювання її законних прав. У разі надходження такого звернення до територіальних органів ДСНС України позапланова державний нагляд (контроль) здійснюється тільки за наявності згоди ДСНС України на його проведення.

У разі якщо порушення, зазначені у зверненні, були виявлені при проведенні державного нагляду (контролю) у попередньому плановому періоді, і по яких були вжиті відповідні заходи реагування, таке звернення не може розглядатись як підстава для проведення позапланового державного нагляду (контролю);

4) настання аварії, іншої небезпечної події, що була пов'язана з діяльністю суб'єкта господарювання.

Під час проведення позапланового державного нагляду (контролю) з'ясовуються лише ті питання, необхідність перевірки яких стала підставою для її проведення, з обов'язковим зазначенням цих питань у посвідченні на проведення позапланового державного нагляду (контролю).

Посадові особи ДСНС України або її територіальних органів зобов'язані ознайомити керівника суб'єкта господарювання або уповноважену ним особу з підставою проведення позапланового державного нагляду (контролю) з наданням йому копії відповідного наказу на проведення позапланового державного нагляду (контролю) та пред'явити посвідчення на проведення позапланового державного нагляду (контролю).

3. Порядок проведення державного нагляду (контролю)

Відповідно до затвердженого у встановленому порядку плану державного нагляду (контролю) для здійснення планового державного нагляду (контролю) ДСНС України або її територіальними органами видається наказ про проведення державного нагляду (контролю).

Наказ про проведення державного нагляду (контролю) має містити:

1) найменування/прізвище, ім'я та по батькові суб'єкта господарювання;

2) місцезнаходження/місце проживання суб'єкта господарювання та адресу розташування об'єкта державного нагляду (контролю);

3) предмет державного нагляду (контролю);

4) дату початку та дату закінчення державного нагляду (контролю);

5) посаду, прізвище, ім'я та по батькові посадової особи, яка буде здійснювати державний нагляд (контроль).

На підставі наказу на проведення державного нагляду (контролю) оформлюється посвідчення на проведення заходу державного нагляду (контролю) (затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 17 січня 2019 року № 22).

Посвідчення на проведення державного нагляду (контролю) посадовими особами ДСНС України оформлюється на бланку ДСНС України для загального листування за підписом Голови ДСНС України або його заступника, до повноважень якого відповідно до розподілу обов'язків віднесено питання державного нагляду (контролю), та скріплюється гербовою печаткою.

Посвідчення на проведення державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання, що здійснюється посадовими особами територіального органу ДСНС України на території відповідної адміністративної одиниці, оформлюється на бланку територіального органу ДСНС України для загального листування за підписом керівника цього територіального органу або його заступника, до повноважень якого відповідно до розподілу обов'язків віднесено питання державного нагляду (контролю), та скріплюється гербовою печаткою.

У посвідченні на проведення державного нагляду (контролю) зазначаються:

1) найменування структурного підрозділу ДСНС України або її територіального органу, що здійснює державний нагляд (контроль);

2) тип державного нагляду (контролю) (плановий або позаплановий);

3) найменування суб'єкта господарювання - юридичної особи та/або його відокремленого підрозділу або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи - підприємця, щодо якого (якої) здійснюється державний нагляд (контроль);

4) місцезнаходження/місце проживання суб'єкта господарювання та/або його відокремленого підрозділу та адреса розташування об'єкта державного нагляду (контролю), щодо якого здійснюється державний нагляд (контроль);

5) номер і дата наказу ДСНС України або її територіального органу, відповідно до якого здійснюється державний нагляд (контроль);

6) дата початку та дата закінчення державного нагляду (контролю);

7) посадові особи ДСНС України або її територіального органу, які будуть здійснювати державний нагляд (контроль), із зазначенням їх посад, прізвищ, імен та по батькові;

8) предмет та підстава для здійснення державного нагляду (контролю) (додержання та виконання вимог законодавства у сферах цивільного захисту, і техногенної безпеки; виконання вимог приписів, постанов, розпоряджень; перевірки фактів порушень вимог законодавства, викладених у скарзі);

9) інформація про здійснення попереднього державного нагляду (контролю) (тип та строк його здійснення). Посвідчення на проведення державного нагляду (контролю) є чинним лише протягом зазначеного в ньому строку здійснення державного нагляду (контролю). Посвідчення на проведення державного нагляду (контролю) зберігається в наглядовій справі на об'єкт

державного нагляду (контролю) в органі, який здійснював державний нагляд (контроль).

ДСНС України або її територіальний орган здійснює плановий державний нагляд (контроль) за умови письмового повідомлення суб'єкта господарювання про проведення планового державного нагляду (контролю) не пізніше ніж за десять днів до дня його здійснення.

Повідомлення про проведення планового заходу зі здійснення державного нагляду (контролю) (затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 17 січня 2019 року № 22) надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення (телефонограмою) за рахунок коштів ДСНС України (її територіального органу), за допомогою електронного поштового зв'язку або вручається особисто під розписку керівнику чи уповноваженій особі суб'єкта господарювання.

У разі направлення повідомлення про проведення планового державного нагляду (контролю) рекомендованим листом з повідомленням про вручення (телефонограмою) плановий державний нагляд (контроль) здійснюється не раніше ніж через п'ятнадцять днів з дня відправлення суб'єкту господарювання такого повідомлення.

Повідомлення про проведення планового державного нагляду (контролю) посадовими особами ДСНС України оформлюється на бланку ДСНС України для загального листування за підписом Голови ДСНС України або його заступника, до повноважень якого відповідно до розподілу обов'язків віднесено питання державного нагляду (контролю).

Повідомлення про проведення планового державного нагляду (контролю), що здійснюється посадовими особами територіального органу ДСНС України на території відповідної адміністративної одиниці, оформлюється на бланку територіального органу ДСНС України для загального листування за підписом керівника цього територіального органу або його заступника, до повноважень якого відповідно до розподілу обов'язків віднесено питання державного нагляду (контролю).

У повідомленні про проведення планового державного нагляду (контролю) зазначаються:

- 1) дата початку та дата закінчення здійснення планового державного нагляду (контролю);
- 2) найменування суб'єкта господарювання - юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи - підприємця, щодо якого (якої) буде здійснюватися державний нагляд (контроль);
- 3) назва та адреса розташування об'єкта державного нагляду (контролю);
- 4) найменування підрозділу ДСНС України або її територіального органу, посадові особи якого будуть здійснювати державний нагляд (контроль).

Копія повідомлення про проведення планового державного нагляду (контролю) та копія повідомлення про вручення поштового відправлення (у разі надіслання повідомлення рекомендованим листом з повідомленням про вручення) зберігаються в наглядовій справі на об'єкт державного нагляду (контролю) в органі, який здійснював державний нагляд (контроль).

Тривалість планового державного нагляду (контролю) визначається залежно від площі (території) об'єкта державного нагляду (контролю), кількості будівель, приміщень та ділянок, які перебувають у власності або користуванні суб'єктів господарювання, а також ступеня ризику від провадження господарської діяльності, але не може перевищувати п'ятнадцяти робочих днів, а для суб'єктів малого підприємництва - п'яти робочих днів, якщо інше не передбачено законом.

Продовження строку здійснення планового державного нагляду (контролю) не допускається.

Строк здійснення позапланового державного нагляду (контролю) не може перевищувати десяти робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва - двох робочих днів, якщо інше не передбачено законом.

Продовження строку здійснення позапланового державного нагляду (контролю) не допускається.

Державний нагляд (контроль) складається з таких основних частин:

- 1) підготовка до державного нагляду (контролю);
- 2) проведення державного нагляду (контролю);
- 3) оформлення результатів державного нагляду (контролю);
- 4) вжиття відповідних заходів реагування за результатами державного нагляду (контролю).

Під час підготовки до державного нагляду (контролю) посадові особи ДСНС України або її територіальних органів зобов'язані:

- 1) ознайомитися з матеріалами наглядової справи щодо кожного об'єкта державного нагляду (контролю);
- 2) визначити перелік питань, необхідних для проведення державного нагляду (контролю) (залежно від специфіки господарської діяльності та ступеня ризику від здійснення господарської діяльності суб'єкта господарювання);
- 3) ознайомитися з відповідними нормативно-правовими актами та нормативними документами, що стосуються цивільного захисту, техногенної і пожежної безпеки, з матеріалами про пожежі та/або випадки виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах перевірки, а також з технічною документацією і довідковою літературою, яка характеризує пожежну та техногенну небезпеку об'єкта державного нагляду (контролю).

Перед початком державного нагляду (контролю) посадові особи, які будуть її здійснювати, зобов'язані:

- 1) з'ясувати, хто від суб'єкта господарювання (керівник, уповноважена особа) братиме участь у його проведенні;
- 2) у разі участі у проведенні державного нагляду (контролю) уповноваженої особи отримати оригінал або належним чином завірену копію документа, яким уповноважено відповідну особу;
- 3) пред'явити керівнику суб'єкта господарювання або уповноваженій ним особі посвідчення на проведення державного нагляду (контролю) та службове посвідчення, що засвідчує посадову особу, і надати суб'єкту господарювання копію посвідчення на проведення державного нагляду (контролю).

Посадова особа ДСНС України або її територіального органу без посвідчення на проведення державного нагляду (контролю) та службового посвідчення не має права його здійснювати.

Суб'єкт господарювання має право не допускати посадових осіб ДСНС України або її територіального органу до здійснення державного нагляду (контролю), якщо вони не пред'явили вищезазначених документів.

Перед початком здійснення державного нагляду (контролю) посадова особа ДСНС України або її територіального органу вносить запис до відповідного журналу суб'єкта господарювання (за його наявності) про здійснення державного нагляду (контролю).

Під час державного нагляду (контролю) посадові особи ДСНС України або її територіального органу зобов'язані дотримуватись установлених правил внутрішнього розпорядку роботи суб'єкта господарювання, правил перепускного, внутрішнього об'єктового режиму, особливостей здійснення режимних заходів (у випадку їх встановлення відповідно до Закону України «Про державну таємницю») та вимог охорони праці.

Інформація, одержана посадовою особою ДСНС України або її територіального органу під час державного нагляду (контролю), доступ до якої обмежено законом, використовується виключно в порядку, установленому законом.

Права посадових осіб ДСНС України та її територіальних органів під час здійснення державного нагляду (контролю)

Посадові особи ДСНС України та її територіальних органів під час здійснення державного нагляду (контролю) мають право:

1) проводити огляд (обстеження) об'єкта державного нагляду (контролю), перевіряти організацію роботи та виконання вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки, а також документів чи предметів з питань, що виникають під час здійснення державного нагляду (контролю), якщо це передбачено законом;

2) одержувати під час здійснення державного нагляду (контролю) від посадових осіб суб'єкта господарювання довідки, документи, у тому числі проектну документацію щодо об'єкту державного нагляду (контролю) та інші матеріали, пояснення і відомості з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю);

3) вимагати від суб'єкта господарювання усунення виявлених порушень вимог законодавства з цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки;

4) вимагати припинення дій, які перешкоджають здійсненню державного нагляду (контролю);

5) звертатися у встановленому законом порядку до суду у випадку недопущення посадових осіб ДСНС України або її територіальних органів до проведення державного нагляду (контролю) в цілому чи до окремих приміщень об'єкта державного нагляду (контролю), яка здійснюється в установленому законодавством порядку, з вимогою щодо зобов'язання суб'єкта господарювання забезпечити допуск до здійснення державного нагляду

(контролю) в цілому або частини приміщень об'єкта державного нагляду (контролю);

6) надавати (надсилати) суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання приписи про усунення порушень законодавства;

7) притягати до адміністративної відповідальності посадових осіб та громадян, винних у порушенні встановлених законодавством вимог цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки, невиконанні приписів та постанов посадових осіб ДСНС України або її територіальних органів;

8) вимагати припинення дій, які можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій;

9) фіксувати процес здійснення державного нагляду (контролю) на засоби аудіо- та відеотехніки з наданням копії запису керівнику або уповноваженій ним особі суб'єкта господарювання;

10) звертатися до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення до повного усунення порушень вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих дільниць, агрегатів, експлуатації будівель, об'єктів, споруд, цехів, дільниць, окремих приміщень, а також машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, зупинення проведення робіт, у тому числі будівельно-монтажних, випуску і реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту, надання послуг, якщо ці порушення створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей;

11) застосовувати адміністративно-господарські санкції за порушення вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки відповідно до закону.

Відповідно до ст.238 Господарського кодексу України:

1. За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

2. Види адміністративно-господарських санкцій, умови та порядок їх застосування визначаються Господарським кодексом України, іншими законодавчими актами. Адміністративно-господарські санкції можуть бути встановлені виключно законами.

Обов'язки посадових осіб ДСНС України або її територіальних органів під час здійснення державного нагляду (контролю)

Посадові особи ДСНС України або її територіальних органів, які здійснюють державний нагляд (контроль), зобов'язані:

1) повно, об'єктивно та неупереджено здійснювати державний нагляд (контроль) в межах повноважень, передбачених законом;

2) дотримуватися ділової етики у взаємовідносинах із суб'єктами господарювання;

3) не втручатись і не перешкоджати здійсненню господарської діяльності під час здійснення державного нагляду (контролю);

4) забезпечувати нерозголошення інформації з обмеженим доступом, комерційної таємниці та іншої інформації суб'єкта господарювання, що стає доступною під час здійснення державного нагляду (контролю);

5) ознайомити керівника суб'єкта господарювання або його заступника, або уповноважену ним особу з результатами проведеного державного нагляду (контролю) у строки, передбачені законом;

6) надавати суб'єкту господарювання консультаційну допомогу щодо здійснення державного нагляду (контролю);

7) неухильно дотримуватися вимог Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», Кодексу цивільного захисту України та Наказу Міністерства внутрішніх справ України 17 січня 2019 року № 22. За порушення встановленого зазначеними нормативно-правовими актами порядку здійснення заходів державного нагляду (контролю) посадові особи ДСНС України або її територіальних органів несуть відповідальність відповідно до вимог чинного законодавства;

8) дотримуватись встановлених законодавством обмежень щодо охорони державної таємниці, службової інформації та правил перепускного і внутрішнього об'єктового режимів.

Права та обов'язки суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю)

Відповідно до ст. 10 Закону України від 05.04.2007 року № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»: Суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) має право:

1) вимагати від посадових осіб органу державного нагляду (контролю) додержання вимог законодавства;

2) перевіряти наявність у посадових осіб органу державного нагляду (контролю) службового посвідчення і одержувати копії посвідчення (направлення) на проведення планового або позапланового заходу;

3) не допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення державного нагляду (контролю), якщо: - він здійснюється з порушенням вимог щодо періодичності проведення заходів державного нагляду (контролю), передбачених законом; - посадова особа органу державного нагляду (контролю) не надала копії документів, передбачених цим Законом, або якщо надані документи не відповідають вимогам цього Закону;

4) бути присутнім під час здійснення заходів державного нагляду (контролю);

5) вимагати нерозголошення інформації, що є комерційною таємницею суб'єкта господарювання;

- б) одержувати та знайомитися з актами державного нагляду (контролю);
- 7) надавати в письмовій формі свої пояснення, зауваження або заперечення до акта органу державного нагляду (контролю);
- 8) оскаржувати в установленому законом порядку неправомірні дії органів державного нагляду (контролю) та їх посадових осіб.

Відповідно до ст. 11 Закону України від 05.04.2007 року № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»: Суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) зобов'язаний:

- 1) допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення заходів державного нагляду (контролю) за умови дотримання порядку здійснення державного нагляду (контролю), передбаченого цим Законом;
- 2) виконувати вимоги органу державного нагляду (контролю) щодо усунення виявлених порушень вимог законодавства;
- 3) надавати документи, зразки продукції, пояснення, довідки, відомості, матеріали з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), відповідно до закону;
- 4) одержувати примірник припису або акта органу державного нагляду (контролю) за результатами проведеного планового чи позапланового заходу.

4. Оформлення результатів державного нагляду (контролю)

У разі якщо суб'єкт господарювання не допускає посадових осіб ДСНС України або її територіальних органів до проведення державного нагляду (контролю) в цілому чи до окремих приміщень об'єкта державного нагляду (контролю), яка здійснюється в установленому законодавством порядку, посадовою особою, яка здійснює державний нагляд (контроль), складається Акт складений стосовно неможливості здійснення заходу державного нагляду (контролю), форму якого наведено в Наказі Міністерства внутрішніх справ України 17 січня 2019 року № 22.

Керівник або уповноважена особа суб'єкта господарювання в акті складеному стосовно неможливості здійснення заходу державного нагляду (контролю) має право подати пояснення і зауваження щодо змісту акта, зазначити мотиви своєї відмови у допущенні до проведення державного нагляду (контролю).

В акті складеному стосовно неможливості здійснення заходу державного нагляду (контролю) зазначаються дата, час його складання та відомості про посадову особу, яка склала акт, а також посада, прізвище, ім'я, по батькові особи керівника або уповноваженої особи суб'єкта господарювання, яку ознайомлено з цим актом та якій вручено його під розпис.

Акт складений стосовно неможливості здійснення заходу державного нагляду (контролю) складається у двох примірниках, один з яких надається керівнику або уповноваженій особі суб'єкта господарювання, а другий з відміткою про ознайомлення зберігається в наглядовій справі.

У разі відмови керівника або уповноваженої особи суб'єкта господарювання від підписання акта складеного стосовно неможливості здійснення заходу державного нагляду (контролю) посадовою особою ДСНС України робиться відповідна відмітка щодо відмови від ознайомлення та отримання цього акта.

У разі відмови керівника або уповноваженої особи суб'єкта господарювання отримати зазначений акт такий акт надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

За результатами проведеного державного нагляду (контролю) суб'єкта господарювання посадовою особою ДСНС України або її територіального органу у разі виявлення порушень вимог законодавства з питань цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки складається Акт складений за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, згідно з формою затвердженою Наказом Міністерства внутрішніх справ України 17 січня 2019 року № 22.

Акт державного нагляду (контролю) оформлюється з використанням комп'ютерної техніки або розбірливим почерком на друкованих формах. Не допускається внесення до акта державного нагляду (контролю) недостовірної інформації.

Посадова особа ДСНС України або її територіального органу зазначає в акті державного нагляду (контролю) стан додержання і виконання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки.

В акті державного нагляду (контролю) детально описуються виявлені порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки з посиланням на відповідні вимоги законодавства.

У разі розміщення на об'єкті перевірки приміщень (будівель), що використовуються іншими суб'єктами господарювання для провадження господарської діяльності, порушення, виявлені в цих приміщеннях (будівлях), зазначаються в акті перевірки з розмежуванням порушень щодо кожного окремого приміщення об'єкта державного нагляду (контролю).

Якщо приміщення (будівлі) перебувають у власності фізичної особи, а діяльність в них здійснює суб'єкт господарювання (орендар), акт державного нагляду (контролю) вручається суб'єкту господарювання (орендарю), який підлягає державному нагляду (контролю).

В останній день перевірки два примірники акта державного нагляду (контролю) підписуються особи органу державного нагляду (контролю), які здійснювали перевірку, та керівником суб'єкта господарювання або уповноваженою ним особою, а також іншими особами, які брали участь у державному нагляді (контролю).

У разі якщо керівник суб'єкта господарювання або уповноважена ним особа робить письмові зауваження щодо здійснення державного нагляду

(контролю), ці зауваження є невід'ємною частиною акта державного нагляду (контролю), який підписується із зауваженнями.

Один примірник акта державного нагляду (контролю) надається керівнику суб'єкта господарювання або уповноваженій ним особі. У випадку проведення державного нагляду (контролю) суб'єкта господарювання, на об'єкті перевірки якого є наявними приміщення (будівлі, споруди, території), що надаються в оренду (суборенду) іншим суб'єктам господарювання, використовуються останніми для провадження господарської діяльності та відображені в акті державного нагляду (контролю), копія акта надається/вручається керівнику або уповноваженій особі такого суб'єкта господарювання.

У разі відмови керівника суб'єкта господарювання або уповноваженої ним особи підписати акт державного нагляду (контролю) посадова особа ДСНС України або її територіального органу вносить до такого акта відповідний запис.

У разі якщо керівник суб'єкта господарювання або уповноважена ним особа відмовляються від отримання акта державного нагляду (контролю) особисто, такий акт направляється суб'єкту господарювання рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

Другий примірник акта державного нагляду (контролю) зберігається протягом п'яти років у наглядovій справі на об'єкт перевірки в органі, який здійснював перевірку. До акта державного нагляду (контролю) додаються копії документів, що підтверджують факт поштового відправлення, та копія повідомлення про вручення поштового відправлення (у разі надіслання повідомлення рекомендованим листом з повідомленням про вручення).

У разі відсутності порушень вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки посадова особа ДСНС України або її територіального органу, яка здійснювала державний нагляд (контроль), доповідає відповідним рапортом керівнику ДСНС України або її територіального органу чи заступнику керівника, до повноважень якого відповідно до розподілу обов'язків віднесено питання державного нагляду (контролю).

На підставі рапорту керівник ДСНС України або її територіального органу чи заступник керівника, до повноважень якого відповідно до розподілу обов'язків віднесено питання державного нагляду (контролю), листом повідомляє суб'єкта господарювання про відсутність порушень за результатами здійснення державного нагляду (контролю).

На підставі акта державного нагляду (контролю), у разі виявлення порушень вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки, які створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей, ДСНС України або її територіальний орган звертається у порядку та строки, встановлені законом, з відповідним позовом до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення до повного усунення порушень вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих

дільниць, агрегатів, експлуатації будівель, об'єктів, споруд, цехів, дільниць, окремих приміщень, а також машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, зупинення проведення робіт, у тому числі будівельно-монтажних, випуску і реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту, надання послуг.

У разі наявності на об'єкті державного нагляду (контролю) інших порушень посадовою особою ДСНС України або її територіального органу на підставі акта державного нагляду (контролю) складається Припис про усунення порушень вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки згідно з додатком до Наказу Міністерства внутрішніх справ України 17 січня 2019 року № 22 (далі – Припис).

На підставі акта державного нагляду (контролю), складеного за результатами позапланового державного нагляду (контролю), який здійснювався у випадках: обґрунтованого звернення фізичної особи про порушення суб'єктом господарювання її законних прав та настання аварії, іншої небезпечної події, що була пов'язана з діяльністю суб'єкта господарювання, звернення до адміністративного суду щодо вжиття заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих дільниць, агрегатів, експлуатації будівель, об'єктів, споруд, цехів, дільниць, окремих приміщень, а також машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, зупинення проведення робіт, у тому числі будівельно-монтажних, випуску і реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту, надання послуг та/або складання припису є обов'язковим.

Припис складається у двох примірниках, що підписуються посадовими особами ДСНС України або її територіальних органів, які здійснювали державний нагляд (контроль), та керівником суб'єкта господарювання або уповноваженою ним особою із зазначенням строків усунення порушень вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки.

Один примірник припису не пізніше п'яти робочих днів з дня складання акта державного нагляду (контролю) надається керівнику суб'єкта господарювання або уповноваженій ним особі для виконання, а другий - долучається до наглядової справи органу, посадові особи якого здійснювали державний нагляд (контроль), для контролю.

У разі відмови керівника суб'єкта господарювання або уповноваженої ним особи від підписання та/або отримання припису посадова особа ДСНС України або її територіального органу вносить до такого припису відповідний запис, а такий припис надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

Копії документів, що підтверджують факт поштового відправлення, та копія повідомлення про вручення поштового відправлення (у разі надіслання припису рекомендованим листом з повідомленням про вручення) зберігаються в наглядовій справі на об'єкт державного нагляду (контролю) в органі, який здійснював державний нагляд (контроль).

До припису включаються неусунені порушення, виявлені під час проведення попередніх державних наглядів, із зазначенням строків які пропонувалися для їх усунення, та пропонуються нові строки усунення порушень. При цьому зазначаються нові порушення, які були виявлені під час проведення державного нагляду (контролю), і строки їх усунення.

Під час проведення планового або позапланового державного нагляду (контролю) у попередньому приписі, якщо такий є, посадова особа ДСНС України або її територіального органу, яка здійснювала державний нагляд (контроль), зобов'язана зробити відмітки. При усуненні запропонованих приписом порушень навпроти кожного з них робиться позначка «виконано», ставиться дата перевірки та підпис посадової особи, яка здійснювала перевірку, а при невиконанні - у кінці припису відмічаються порядкові номери невиконаних пунктів, зазначаються заходи, які вжито за наслідками державного нагляду (контролю), з чим ознайомлюється керівник суб'єкта господарювання або уповноважена ним особа.

У разі непогодження із запропонованими до усунення порушеннями чи строками їх усунення керівник суб'єкта господарювання або уповноважена ним особа має право оскаржити припис до ДСНС України або суду.

За результатами розгляду скарг на припис у разі встановлення фактів порушення стосовно його винесення або оформлення ДСНС України може прийняти рішення про скасування припису в частині або в цілому.

Строки усунення порушень, зазначених у приписі, встановлюються посадовою особою ДСНС України або її територіального органу, які здійснювали державний нагляд (контроль), залежно від виявлених порушень законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки.

Контроль за виконанням приписів, наданих за результатами державного нагляду (контролю), здійснюється органом, який його видав.

Наявність припису, складеного на підставі акта державного нагляду (контролю), не позбавляє ДСНС України або її територіальний орган права звернення до адміністративного суду з позовом про застосування заходів реагування у сфері державного нагляду (контролю) при наявності порушень, які створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей.

На кожен об'єкт державного нагляду (контролю), а також на об'єкти нового будівництва в ДСНС України або її територіальному органі заводиться окрема наглядова справа, в якій зберігаються документи, що складаються за результатами державного нагляду (контролю), у тому числі орендованих будівель та приміщень, матеріали листування, а також декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання вимогам законодавства у сфері пожежної безпеки (для суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику – висновки за результатами оцінки (експертизи) протипожежного стану підприємства, об'єкта чи приміщення), рішення (постанови, ухвали) суду щодо вжиття заходів реагування, договори оренди та інші документи, що характеризують дотримання на об'єкті протипожежного стану, виконання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, цивільного

захисту відповідно до змісту наглядової справи, та загальних відомостей про об'єкт (об'єкти) перевірок, які потрібно відобразити у наглядовій справі.

ДСНС України та її територіальні органи здійснюють контроль за своєчасним виконанням плану державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання, перевіряють наявність та розглядають матеріали наглядової справи після кожного державного нагляду (контролю) об'єкта.

Завдання до самоконтролю:

1. З урахуванням яких вимог нормативно-правових актів здійснюється державний нагляд (контроль) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки?

2. В якому розділі Кодексу цивільного захисту України розглянуті питання діяльності центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки?

3. Які є види державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання? В який час здійснюється державний нагляд (контроль)? Що здійснюється під час державного нагляду (контролю)? Відповідно до чого проводяться планові державні нагляди (контроль)?

4. Що зазначається у посвідченні на проведення державного нагляду (контролю)?

5. В який термін суб'єкт господарювання повинен бути повідомлений органами державного нагляду про проведення державного нагляду (контролю)?

6. Що повинно містити повідомлення про проведення державного нагляду (контролю)?

7. Який строк здійснення планового заходу для суб'єктів господарювання?

8. За яких умов здійснюються позапланові заходи?

9. Який строк здійснення позапланового заходу для суб'єктів господарювання?

10. Назвіть права посадових осіб ДСНС України та її територіальних органів під час здійснення державного нагляду (контролю).

11. Які відомості повинен містити акт складений за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки?

12. В який термін на підставі акта, який складено за результатами здійснення планового державного нагляду (контролю), під час якої виявлено порушення вимог законодавства, складається припис про усунення порушень, виявлених під час планового державного нагляду (контролю)?

Лекція № 12

Тема лекції: „Загальні положення Кодексу України про адміністративні правопорушення”

План лекції

1. Структура та задачі Кодексу України про адміністративні правопорушення.
2. Поняття, ознаки та структура складу адміністративного правопорушення.
3. Відповідальність за адміністративне правопорушення.
4. Розгляд справи про адміністративні правопорушення.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Редакція від 29 жовтня 2022.
3. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
4. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.
5. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
6. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. досвід ЄС і східного партнерства / Аналітичний документ за загальною редакцією В. Мартинюка // Центр глобалістики «Стратегія ХХІ». К. 2018. 106 с.
7. Мельник В.І. Роль цивільного захисту в забезпеченні національної безпеки України в умовах євроінтеграції // Південноукраїнський правничий часопис, 2022. - №4. Ч. 2. - С. 224 – 229. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.35>.
8. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (<https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>).

1 Структура та задачі Кодексу України про адміністративні правопорушення

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУАП) є основним адміністративним актом, що регламентує юрисдикцію всіх адміністративних органів України, включаючи юрисдикцію органів ДСНС України. Разом з цим діяльність органів ДСНС України у сфері застосування норм та вимог адміністративного права, регулюється Кодексом цивільного

захисту України (КЦЗУ) та іншими нормативними актами. Ці нормативні акти складають адміністративно-правову базу діяльності ДСНС України.

КУпАП складається із 5-ти розділів, 33-х глав і біля 350-ти статей

В розділі I встановлено загальні положення законодавства про адміністративні правопорушення: його завдання, систему, порядок чинності, окремі принципи.

Розділ II «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність» складається із загальної і особливої частин. В загальній частині закріплено поняття адміністративного правопорушення, форми вини, особливості адміністративної відповідальності окремих осіб, обставини, що виключають протиправність та шкідливість діяння, систему і види адміністративних стягнень, загальні правила і строки їх накладення. В особливій частині наводиться перелік діянь, які визнаються адміністративними правопорушеннями, і дається їх опис, іншими словами, сформульовано склади адміністративних проступків. Кожна стаття особливої частини закріплює не тільки конкретний склад, але і санкцію за вчинене правопорушення.

Інші три розділи по суті становлять процесуальну частину КУпАП. В розділі III наведено перелік органів і посадових осіб, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, врегульовано деякі питання утворення та функціонування цих органів, а також визначено, які види справ має право розглядати той чи інший орган або посадова особа, тобто вирішено питання про підвідомчість справ.

Правила провадження в справах про адміністративні правопорушення закріплено в розділі IV КУпАП. В ньому визначено завдання та принципи цього провадження, порядок складення протоколу про адміністративне правопорушення, заходи забезпечення провадження, правовий стан учасників, порядок розгляду справ і винесення постанов, оскарження постанов і перегляду справ.

Останній, V розділ КУпАП присвячено виконавчому провадженню. В ньому детально врегульовано порядок виконання постанов про накладення кожного із одинадцяти видів адміністративних стягнень, а також постанов у частині відшкодування майнової шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням.

КУпАП – це систематизований законодавчий акт прийнятий ВР України, який визначає, які суспільно небезпечні дії або бездіяльність є адміністративними правопорушеннями та установлює вид та розмір адміністративного стягнення за них, а також визначає порядок розглядання конкретних адміністративних справ та виконання постанов за цими справами.

Задачі законодавства про адміністративні правопорушення визначені у ст. 1 КУпАП: охорона суспільного устрою, власності, особистих прав та свобод громадян, охорону прав та законних інтересів підприємств, установ та організацій.

Нормативні акти розглянутої галузі права спрямовані: на охорону встановленого порядку управління та громадського порядку; на попередження правопорушення; на виховання громадян у дусі неухильного додержання

законів, поважання до прав, честі та достоїнства інших громадян. Законодавство має своїм завданням виховання громадян в дусі сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством.

В галузі пожежної та техногенної безпеки КУАП має задачу охорони життя та здоров'я громадян, охорону державної, колективної, приватної та індивідуальної власності громадян від надзвичайних ситуацій. Вимоги закону покликані забезпечити виконання всіма власниками та уповноваженими ними особами установлених правил пожежної та техногенної безпеки.

Положення ст. 7 КУАП утворюють цілісну систему заходів, спрямованих на забезпечення законності при застосуванні заходів впливу до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і в той же час на виключення неправомірних порушень їхніх прав і законних інтересів. Тобто забезпечується систематичним контролем з боку вищих органів та посадових осіб, прокурорським наглядом, правом оскарження дії та рішень, іншими установленими законодавством засобами.

Ст. 8 КУАП визначає дії усіх без винятків нормативних актів, що відносяться до законодавства про адміністративні правопорушення у часі та просторі. Згідно цієї статті, особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, підлягає відповідальності на підставі законодавства, діючого у часі та за місцем вчинення правопорушення.

Акти про адміністративні правопорушення, котрі пом'якшують або зовсім скасовують відповідальність за адміністративне правопорушення мають зворотну силу, тобто розповсюджуються і на правопорушення, що було вчинене до видання цих актів. Акти, що установлюють або посилюють відповідальність зворотної сили не мають.

2. Поняття, ознаки та структура складу адміністративного правопорушення

Поняття та ознаки адміністративного правопорушення

Поняття адміністративні правопорушення визначено у ст. 9 КУАП: Адміністративним правопорушенням (проступком) визнають протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління та за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУАП, настає, якщо ці правопорушення за своїм характером не спричиняють відповідно до чинного законодавства кримінальної відповідальності.

Ознаки адміністративного правопорушення: суспільна небезпека, протиправність, винність, покарання проступку.

По-перше, це виключно вчинок, тобто дія (наприклад, дрібне хуліганство, ст. 173 КУАП) чи бездіяльність (ухилення від реєстрації (перереєстрації) вогнепальної зброї, ст. 192 КУАП).

По-друге, до ознак адміністративного правопорушення належить його протиправність, тобто заборона адміністративно-правовими нормами відповідного вчинку як такого, що завдає шкоди чи загрожує небезпекою. Суть протиправності полягає в тому, що конкретний вчинок визнається адміністративним правопорушенням (проступком), якщо воно передбачене як таке чинним адміністративним законодавством.

По-третє, важливою ознакою адміністративного правопорушення є винність. Винність передбачає наявність у особи власного психічного ставлення до відповідного вчинку і його наслідків. Законодавець вважав за необхідне вказати на форми вини, які мають юридичне значення. Це умисел (вина у формі умислу) і необережність (вина у формі необережності). Умисел може бути прямим чи непрямим (евентуальним). Необережна вина проявляється у формі самовпевненості чи недбалості.

По-четверте, обов'язковою ознакою адміністративного правопорушення є адміністративна караність. Караність означає, що за вчинення конкретного вчинку адміністративним законодавством передбачається відповідне покарання. Дана ознака дозволяє відмежувати правопорушення від інших протиправних (заборонених адміністративно-правовими нормами) вчинків, вчинення яких не спричинює застосування адміністративних стягнень.

По-п'яте, юридичною ознакою адміністративного правопорушення є об'єкт посягання. Це діяння, що посягають на державний чи громадський порядок, власність, права, свободи громадян, на встановлений порядок управління. Конкретні об'єкти, посягання на котрі робить діяння адміністративним правопорушенням, визначені статтями 41-212 Особливої частини КУАП.

По-шосте, обов'язковою ознакою правопорушень є суспільна небезпека. Вона полягає саме в тому, що завдає шкоди правопорядку, громадським і особистим інтересам.

Адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків (ст. 10 КУАП).

Адміністративне правопорушення визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити (ст. 11 КУАП).

Структура складу адміністративного правопорушення

Структуру складу адміністративного правопорушення складають: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона.

1. Об'єктом адміністративного правопорушення визнаються суспільні відносини, урегульовані правовими нормами, які охороняються адміністративними санкціями. Коли ми говоримо про об'єкт проступку як

елемент (сторону) його складу, то маємо на увазі ознаки об'єкта, названі у відповідній нормі.

У багатьох випадках у статтях Особливої частини КУАП прямо зазначені ознаки об'єкта, що охороняється: порушення права державної власності на надра (ст. 47), порушення права державної власності на води (ст. 48), порушення права державної власності на ліси (ст. 49), порушення права державної власності на тваринний світ (ст. 50).

Ознаки об'єкта, що охороняється, закріплюються також у назві глав Особливої частини: адміністративні правопорушення, що посягають на власність (гл. 6), адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку (гл. 14), адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління (гл. 15).

2. Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення – це зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання на об'єкт, що перебуває під охороною адміністративно-правових санкцій. Відповідно до цього об'єктивну сторону складу адміністративного правопорушення утворюють ознаки, що характеризують зовнішні прояви проступку.

Обов'язковою з об'єктивної сторони адміністративного правопорушення є ознака, що характеризує саме діяння (розкрадання, торгівля, пияцтво, придбання, збереження, використання, ухилення, управління, допуск тощо).

Протиправне діяння може бути простим і складним. Просте являє собою єдину дію або короткочасну бездіяльність, єдиний короткочасний акт протиправної поведінки. Наприклад, крадіжка, безквитковий проїзд. Складне діяння або складається з декількох самостійних дій, або розтягнуте в часі, або котре вчинене групою осіб. Розрізняють такі різновиди складних діянь, які караються в адміністративному порядку: з двома різними діями; які складаються з альтернативних дій; збірні; які тривають; які продовжуються.

Діяння з ознаками адміністративного правопорушення може бути закінченим і незакінченим (перерваним з тих або інших причин, що не досягли бажаної мети). КУАП не містить у загальній частині статті, що передбачає відповідальність за незакінчене правопорушення, тобто за підготовку до нього або замах на нього. Таким чином, законодавець установлює загальне правило, за яким умисне створення умов для вчинення протиправних дій не є адміністративним правопорушенням і незакінчене правопорушення не карається.

Разом з цим Особлива частина КУАП містить кілька статей, якими встановлюється відповідальність за підготовчі дії, тобто відповідальність за незакінчене діяння (незакінчене діяння визнається адміністративним правопорушенням).

3. Суб'єкт адміністративного правопорушення є осудна особа, яка досягла 16 віку і виконала описаний у законі склад адміністративного проступку.

Суб'єктів прийнято поділяти на загальні і спеціальні. Загальними визнаються такі, які повинна мати будь-яка особа, що піддається адміністративному стягненню. У першу чергу до них належать вік і осудність. Вони закріплені статтями 12 і 20 Загальної частини КУАП. Спеціальними

визначаються такі, які вказують на особливості правового становища суб'єктів і дозволяють диференціювати відповідальність різних категорій осіб, забезпечуючи тим самим справедливу правову оцінку вчиненого діяння. Вони містяться в Особливій частині КУАП і впливають на кваліфікацію правопорушення.

Адміністративному праву відомі загальні, спеціальні й особливі суб'єкти адміністративного правопорушення.

Аналіз чинного законодавства показує, що до особливих суб'єктів належать: а) неповнолітні; б) інваліди; в) жінки, що мають дітей у віці до 12 років і вагітні; г) військовослужбовці, призовані на збори військовозобов'язані; д) рядовий і начальницький склад органів внутрішніх справ; е) студенти та учні; є) особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів або спеціальних положень про дисципліну, що передбачають застосування дисциплінарних санкцій за адміністративні проступки; ж) депутати; з) іноземні громадяни; й) особи, які повторно протягом року вчинили однорідне правопорушення, за яке вони вже піддавалися адміністративному стягненню.

4. Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення полягає в психічному ставленні суб'єкта до вчиненого антигромадського діяння.

Психічна діяльність людини – єдиний і в той же час різноманітний за змістом процес, що містить емоції, мотиви, свідомість, волю. Проте основною ознакою, ядром суб'єктивної сторони складу є провина.

Встановлення провини є головним завданням аналізу суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення.

Під провиною правопорушника варто розуміти негативне психічне ставлення до інтересів суспільства і конкретних громадян. Такий стан свідомості засуджується державою і суспільством.

3. Відповідальність за адміністративне правопорушення

Поняття та ознаки адміністративної відповідальності

Адміністративна відповідальність – це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає у застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення. Інакше кажучи, адміністративна відповідальність – це ступінь покарання, стягнення за адміністративне правопорушення.

Основні ознаки адміністративної відповідальності полягають у тому, що вона:

- 1) є засобом охорони встановленого державою правопорядку;
- 2) нормативно визначена і полягає в застосуванні (реалізації) санкцій правових норм;
- 3) є наслідком винного антигромадського діяння;
- 4) супроводжується державним і громадським осудом правопорушника і вчиненого ним діяння;
- 5) пов'язана з примусом, з негативними для правопорушника наслідками (морального або матеріального характеру), яких він має зазнати;

б) реалізується у відповідних процесуальних формах.

Адміністративної відповідальності належать тільки осудні особи, яким на момент вчинення адміністративного правопорушення виповнилось 16 років (ст. 12 КУАП).

Ст. 14 КУАП визначає, що посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних засадах, за винятком тих, які користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції України (ст. 16 КУАП).

Законодавство вважає, що особа, яка діяла у стані крайньої необхідності, необхідної оборони, або знаходилась у стані неосудності, не підлягає адміністративній відповідальності (ст. 17-20 КУАП).

Вчиненою в стані крайньої необхідності визначають дію, спрямовану на усунення небезпеки, яка загрожує державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, установленому порядку управління, якщо ця небезпека за даних обставин не могла бути усунена іншими, крім протиправних, засобами та якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена шкода (ст. 18 КУАП).

На відміну від крайньої необхідності, під час необхідної оборони шкоду заподіюють не сторонньому об'єкту, а посягаючому на нього. При цьому захист має відповідати характеру й суспільній шкідливості посягання. Слід зазначити, що адміністративне правопорушення в стані необхідної оборони може бути вчинене дуже рідко. Закріпленням у законодавстві норми про необхідну оборону, швидше за все відзначають активну роль громадян у боротьбі з правопорушеннями, зміцненні правопорядку (ст. 19 КУАП). Передбачений законом інститут необхідної оборони є важливою гарантією захисту прав і свобод людини, суспільних і державних інтересів. Він цілком відповідає ст. 55 Конституції України, що, з одного боку, гарантує державний захист прав і свобод людини, а з іншого – надає кожному право самому захищати свої права і свободи всіма способами, не забороненими законом.

У відповідності до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і достоїнство, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Їхнє визнання, дотримання і захист на основі забезпечення прав і свобод особи є головним обов'язком держави.

Неосудність. Не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності знаходилася в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії чи керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану (ст. 20 КУАП). Неодмінною умовою притягнення особи до адміністративної відповідальності і накладання на неї адміністративного стягнення є осудність цієї особи, тобто такий її стан,

при якому як правомірна, так і протиправна поведінка цієї особи знаходиться під контролем її свідомості. Осудність означає здатність за станом психічного здоров'я особи усвідомлювати свої дії і керувати ними. Поряд з віком, по досягненні якого може наставати адміністративна відповідальність, осудність є обов'язковою ознакою суб'єкта адміністративного правопорушення.

Неосудність визначається в статті як стан хронічної душевної хвороби чи тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства або іншого хворобливого стану особи, при якому вона не могла усвідомлювати свої дії і керувати ними. Тим самим вводяться два взаємодіючих критерії визначення осудності: а) медичний (біологічний) і б) юридичний (психологічний). Кожен з цих критеріїв, у свою чергу, має кілька ознак: чотири – для медичного критерію (хронічна душевна хвороба, тимчасовий розлад душевної діяльності, слабоумство, інший хворобливий стан) і два – для юридичного (інтелектуальний, що виражається в нездатності особи усвідомлювати фактичне значення своїх дій, і вольовий, що полягає в нездатності керувати своєю поведінкою). Для визнання особи неосудною необхідна наявність хоча б однієї ознаки медичного критерію з хоча б однією ознакою юридичного критерію.

КУАП у ст. 21 передбачає можливість звільнення від адміністративної відповідальності, якщо з урахуванням вчиненого правопорушення та особистості правопорушника до нього доцільно вживати заходи загального впливу. В таких випадках матеріали про адміністративні правопорушення передають на розгляд до громадської організації або трудового колективу.

Види та характеристика адміністративних стягнень

Кожне адміністративне правопорушення тягне за собою стягнення (покарання). Адміністративне стягнення – це ступінь відповідальності за вчинений проступок. Мета адміністративного стягнення визначена у ст. 23 КУАП. Законодавець вважає, що стягнення застосовується: "... з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне порушення у дусі дотримання законів, поваги до правил гуртожитку, а також попередження вчинення нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами".

За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватися такі адміністративні стягнення (ст. 24 КУАП): 1) попередження; 2) штраф; 3) штрафні бали; 4) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 5) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 6) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); 7) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 8) громадські роботи; 9) виправні роботи; 10) адміністративний арешт; 11) арешт з утриманням на гауптвахті. Законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень.

Законодавець поділяє стягнення на основні й додаткові. Дане положення закріплене в ст. 25 КУАП. У ній йдеться про те, що оплатне вилучення та конфіскація предметів можуть застосовуватись як основні, так і додаткові стягнення, а інші стягнення можуть бути тільки основними. За правопорушення може бути накладене одне основне або основне і додаткове стягнення. Додаткові стягнення не накладаються окремо, а приєднуються до основного.

Попередження (ст. 26 КУАП) застосовується як самостійний захід покарання за вчинення незначних адміністративних порушень, а також щодо осіб, які вперше вчинили проступок і при цьому мають добрі характеристики. Зміст попередження як заходу адміністративного стягнення полягає в офіційному, від імені держави, осудженні протиправного діяння органом адміністративної юрисдикції у попередженні правопорушника про неприпустимість таких дій надалі. Воно розраховане на виховний ефект і не зачіпає ні майнових, ні інших прав порушника.

Як і будь-яке інше стягнення, попередження потребує юридичного оформлення у вигляді винесення письмової постанови, що відповідає вимогам ст. 283 КУАП.

До попередження, як і до будь-якого основного стягнення, може бути приєднане додаткове стягнення. Усні попередження, які посадові особи роблять громадянам, не можуть розглядатися як стягнення.

Штраф – це грошове стягнення, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках, установлених законодавством України.

Штраф накладається на правопорушників або в адміністративному порядку (органами адміністративної юрисдикції, повноваження яких визначені статтями 218-2201 і 222-2447 КУАП), або в судовому (адміністративно-юрисдикційні повноваження міських і районних судів визначені ст. 221 КУАП).

За одиницю обчислення адміністративного штрафу, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення адміністративної відповідальності у вигляді штрафу» від 07 лютого 1997 р. № 55/97-ВР, прийнято неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Як адміністративно-правова санкція штраф характеризується: державним примусом; обмеженням майнових інтересів тих, до кого він застосовується; одночасним (разовим) стягненням.

Штрафні бали – це стягненням, що накладається на громадян за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі. Кожному громадянину, який має право керування транспортним засобом, щороку з початку року (з дня отримання права керування транспортним засобом) і до кінця року нараховується 150 балів.

У разі фіксації правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі від загальної кількості балів громадянина, який вчинив правопорушення, вираховується кількість штрафних балів, передбачених відповідною статтею Особливої частини КУАП.

У разі якщо розмір стягнення у вигляді штрафних балів перевищує залишок балів громадянина, штрафні бали накладаються відповідно до залишку незалежно від розміру штрафних балів, зазначених у відповідній статті Особливої частини КУАП.

Оплатне вилучення застосовується тільки щодо предметів, котрі стали знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. Воно полягає у примусовому вилученні за рішенням суду предмета, його наступній реалізації і передачі колишньому власнику вирученої суми з відрахуванням витрат по реалізації. Фактично йдеться про примусову реалізацію майна, що знаходиться в особистій власності правопорушника. Це стягнення може бути основним або додатковим. Оплатне вилучення вогнепальної зброї і боєприпасів не може застосовуватися до осіб, для яких полювання є основним джерелом існування.

За цільовою спрямованістю дане стягнення відрізняється від такої, як реквізиція. Реквізиція – це вилучення державного майна у власника в державних або громадських інтересах з виплатою власнику вартості реквізованого майна.

Конфіскація. Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, полягає в примусовій безоплатній передачі цього предмета у власність держави.

Дане стягнення застосовується органами адміністративної юрисдикції (найчастіше судьями, митними органами, органами Національної поліції) як додаткове стягнення.

Адміністративно-правова конфіскація завжди є спеціальною (має спеціальний характер). Це означає, що конфіскується не все майно і не будь-які предмети. Конфіскація провадиться тільки щодо речей, безпосередньо пов'язаних із проступком і прямо названих у законі (рушниць та інших знарядь полювання, предметів спекуляції тощо). Конфіскований предмет переходить з особистої власності у власність держави.

До осіб, для яких полювання є основним джерелом існування, не може застосовуватися конфіскація вогнепальної зброї і боєприпасів до неї, а також інших знарядь полювання.

Позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 30 КУАП). Позбавлення прав – це обмеження правосуб'єктності громадянина в адміністративному порядку за адміністративні проступки. Цей захід застосовується щодо тих суб'єктивних прав, які раніше були надані суб'єкту органами державного управління. Якщо громадянин неправильно використовує надане йому право, орган державного управління тимчасово позбавляє його цього права.

Серед стягнень КУАП називає три види позбавлення спеціального права: права керування транспортними засобами, права полювання, права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Таке стягнення застосовується уповноваженими на те посадовими особами органів Національної поліції (щодо права на керування автомобільним

транспорт); органами річкового транспорту і Державтоінспекції по маломірних суднах (щодо права керування річковими і маломірними суднами); органами, що здійснюють нагляд за дотриманням правил полювання (щодо права на полювання) на термін до трьох років.

Позбавлення наданого даному громадянину права керування транспортними засобами за систематичне порушення порядку користування цим правом застосовується на строк до десяти років.

Позбавлення права керування засобами транспорту не може застосовуватись до осіб, які користуються цими засобами в зв'язку з інвалідністю, за винятком випадків керування в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а також у разі невиконання вимоги працівника міліції про зупинку транспортного засобу, залишення на порушення вимог встановлених правил місця дорожньо-транспортної пригоди, учасниками якої вони є, ухилення від огляду на наявність алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції.

Позбавлення права полювання не може застосовуватись до осіб, для яких полювання є основним джерелом існування.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається судом на строк від шести місяців до одного року, незалежно від того, чи передбачене воно в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього КУАП, коли з урахуванням характеру адміністративного правопорушення, вчиненого за посадою, особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за нею права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається судом строком на один рік, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КУАП.

Громадські роботи полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

Дане стягнення призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від двадцяти до шістдесяти годин і відбуваються не більш як чотири години на день.

Громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, жінкам, старше 55 років та чоловікам, старше 60 років. Крім цього, відповідно до ст. 15 КУАП, громадські роботи не можуть бути застосовані до військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, а також осіб рядового і начальницького складів Державної кримінально виконавчої служби України, органів Національної поліції і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Виправні роботи застосовуються на строк до двох місяців із відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і з відрахуванням до двадцяти відсотків його заробітку в доход держави.

Виправні роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею). Дана санкція застосовується тільки до правопорушників, що мають постійну роботу. Вона не може застосовуватися до непрацездатних осіб (пенсіонерів за віком, інвалідів, до вагітних). Крім цього, відповідно до ст. 15 КУАП, виправні роботи не можуть бути застосовані до військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, а також осіб рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Національної поліції і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Дане стягнення застосовується за адміністративні правопорушення, що за ступенем громадської безпеки наближаються до злочинних діянь).

Виправні роботи призначаються тільки як основне стягнення й відбуваються виключно за місцем постійної роботи правопорушника. Відрахування здійснюються із заробітку за основним місцем роботи, за сумісництвом, гонорарів, одержуваних за договорами і трудовими угодами. Вони не допускаються з пенсій, грошової допомоги, виплат одноразового характеру.

Крім відрахувань грошових сум у доход держави, виправні роботи припускають ще ряд правообмежень майнового і трудового характеру, так, у період відбування виправних робіт забороняється надання чергової відпустки, час їх відбування не зараховується у виробничий стаж, не допускається звільнення з роботи за власним бажанням, крім окремих випадків (перехід на роботу з кращими умовами праці, на роботу за фахом тощо).

Дане стягнення може застосовуватися до осіб, що звільнені від кримінальної відповідальності на підставі ст. 44 КК України.

Адміністративний арешт. Даний захід відповідальності встановлено за адміністративні правопорушення, що за ступенем громадської безпеки наближається до злочинів. Він є найбільш суворим з усіх видів адміністративних стягнень. Тому законодавець прямо зазначає, що адміністративний арешт застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень. Цією ж обставиною пояснюється використання даного стягнення тільки в альтернативних санкціях.

Призначається адміністративний арешт тільки районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на термін до п'ятнадцяти діб. Його не застосовують до вагітних жінок, жінок, котрі мають дітей віком до 12 років, осіб, які не досягли 18 років, інвалідів 1 і 2 груп, Крім цього, відповідно до ст. 15 КУАП, адміністративний арешт не застосовують до військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, а також осіб рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Національної поліції і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Крім цього, адміністративний арешт передбачений як наслідок ухилення особи від відбування виправних робіт, застосованих за вчинення дрібного хуліганства. Відповідно до ст. 325 КУАП, постановою судді не відбутий строк виправних робіт може бути замінено адміністративним арештом із розрахунку один день арешту за три дні виправних робіт, але не більш як на 15 діб.

Дане стягнення може застосовуватися до осіб, звільнених від кримінальної відповідальності на підставі ст. 44 КК України.

Арешт з утриманням на гауптвахті встановлюється і застосовується лише у виключних випадках за окремі види військових адміністративних правопорушень на строк до десяти діб.

Арешт з утриманням на гауптвахті призначається районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею). Арешт з утриманням на гауптвахті не може застосовуватися до військовослужбовців-жінок.

Дане стягнення застосовується за військові адміністративні правопорушення.

Виселення за межі України як захід адміністративного стягнення застосовується до іноземців та осіб без громадянства.

Іноземець та особа без громадянства, які вчинили злочин або адміністративне правопорушення, після відбуття призначеного йому покарання чи виконання адміністративного стягнення може бути видворений за межі України.

Рішення про видворення його за межі України після відбуття ним покарання чи виконання адміністративного стягнення приймається органом Національної поліції за місцем його перебування з наступним повідомленням протягом 24 годин прокурора про підстави прийняття такого рішення.

За рішенням органу Національної поліції видворення іноземця та особи без громадянства за межі України може супроводжуватися заборонаю подальшого в'їзду в Україну строком до п'яти років. Строки заборони подальшого в'їзду в Україну обчислюються з дня винесення вказаного рішення. Порядок виконання рішення про заборону подальшого в'їзду в Україну визначається законодавством України.

Крім вищезазначених випадків іноземець та особа без громадянства можуть бути видворенні за межі України за рішенням органів Національної поліції, органів охорони державного кордону (стосовно осіб, які затримані у межах контрольованих прикордонних районів при спробі або після незаконного перетинання державного кордону в Україну) або Служби безпеки України з наступним повідомленням протягом 24 годин прокурора про підстави прийняття такого рішення, якщо дії іноземця та особи без громадянства грубо порушують законодавство про статус іноземців та осіб без громадянства, або суперечать інтересам забезпечення безпеки України чи охорони громадського порядку, або коли це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України.

Іноземець та особа без громадянства зобов'язані покинути територію України у строк, зазначений у рішенні про видворення. У разі прийняття рішення про видворення іноземця або особи без громадянства за межі України

в її паспортному документі негайно анулюється віза і вилучаються документи на право перебування в Україні.

Іноземцю та особі без громадянства може надаватися строк до 30 днів для виїзду з України після прийняття зазначеного рішення.

За санкцією прокурора підлягають затриманню органами Національної поліції та органами охорони державного кордону і адміністративному видворенню у примусовому порядку іноземці та особи без громадянства, які ухиляються від виїзду після прийняття рішення про видворення, або якщо є обґрунтовані підстави вважати, що вони будуть ухилятися від виїзду.

Іноземці та особи без громадянства, затримані за незаконне перебування на території України (в порушення заборони щодо в'їзду в Україну, за відсутності визначених законодавством та міжнародними договорами України підстав для перебування в Україні (транзитного проїзду через її територію), у тому числі перебування за чужими, підробленими, зіпсованими або такими, що не відповідають встановленому зразку, візою (дозволом), паспортним документом), розміщуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, з регламентованим внутрішнім розпорядком на період, необхідний для підготовки їх видворення за межі України у примусовому порядку, але не більше ніж шість місяців.

Типове положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, затверджується Кабінетом Міністрів України. Рішення органів Національної поліції, органів охорони державного кордону або Служби безпеки України про видворення іноземця та особи без громадянства з України може бути оскаржено до суду. Оскарження зупиняє виконання рішення про видворення, крім випадків, коли необхідність негайного видворення зумовлена інтересами забезпечення безпеки України чи охорони громадського порядку.

Видворення іноземців та осіб без громадянства, які затримані у межах контрольованих прикордонних районів при спробі або після незаконного перетинання державного кордону в Україну, здійснюється органами охорони державного кордону, а в інших випадках - органами Національної поліції. Контроль за правильним і своєчасним виконанням рішення про видворення здійснюється органом, який його прийняв.

Іноземці та особи без громадянства, які підлягають видворенню, відшкодовують витрати, пов'язані з видворенням, у порядку, встановленому законом. Якщо зазначені іноземці та особи без громадянства не мають коштів для відшкодування витрат, пов'язаних з видворенням їх за межі України, видворення здійснюється за рахунок держави.

Фізичні або юридичні особи, які запрошували чи приймали цих іноземців та осіб без громадянства, влаштовували їх незаконний в'їзд, проживання, працевлаштування, сприяли в ухиленні від виїзду після закінчення терміну перебування, в порядку, встановленому законом, відшкодовують витрати, завдані державі видворенням зазначених іноземців та осіб без громадянства.

Порядок накладення адміністративного стягнення

Загальні правила накладені стягнення установлені ст. 33 КУАП. Вони зводяться до того, що за правопорушення стягнення накладається у межах санкції, визначеної статті «Особливої частини» КУАП. При накладенні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Обставинами, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- 1) щире розкаяння винного;
- 2) відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди;
- 3) вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин;
- 4) вчинення правопорушення неповнолітнім;
- 5) вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Законами України може бути передбачено й інші обставини, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення. Орган (посадова особа), який вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшувачими і обставини, не зазначені в законі.

Першим у переліку обставин, що пом'якшують відповідальність за вчинення адміністративного правопорушення, зазначене щире розкаяння винного. Це пояснюється тим, що щире розкаяння несе в собі серйозний морально-етичний потенціал, спонукає правопорушника до визнання неправомірності й аморальності свого поведіння. Щире розкаяння винного припускає добровільну заяву про нього органу (посадовій особі), що розглядає справу, з поясненням обставин і причин правопорушення.

Обставиною, що пом'якшує адміністративну відповідальність, КУАП називає також запобігання винним шкідливих наслідків правопорушення і добровільне відшкодування ним збитку чи усунення заподіяної шкоди.

Добровільне відшкодування збитку може здійснюватися різними способами. Порушник компенсує збиток виплатою грошей, своїм майном, особистою працею. Заподіяна шкода усувається не тільки відшкодуванням матеріального збитку, але і за допомогою дій морального характеру, зокрема, вибачень в усній чи письмовій формі.

Вчинення адміністративного правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання визнається пом'якшувальною обставиною, якщо особа є осудною.

Причинами виникнення в людини сильного душевного хвилювання можуть бути: нанесення їй тяжкої образи, здійснення над нею насильства і т.п. Такий стан впливає на психіку людини, послабляє контроль за особистим поведінням, знижує її можливість розумно оцінювати зненацька сформовану ситуацію.

Близько до розглянутої обставини примикає також стікання важких особистих чи сімейних обставин, під впливом яких винний вчиняє адміністративне правопорушення. Стікання важких особистих чи сімейних обставин – це морально-етичні і матеріальні утруднення, що послабляють волю особи, яка вчиняє правопорушення, знижують її стійкість у складних умовах і служать спонукальним мотивом до неправомірної дії чи бездіяльності. Прикладом цього може бути недотримання чи порушення правил руху чи інших загальнообов'язкових правил особою, що знаходиться під враженням смерті чи важкої хвороби близької людини, переживає загибель свого майна в результаті пожежі і т.п.

До обставин, що пом'якшують адміністративну відповідальність, відноситься і вчинення адміністративного правопорушення неповнолітнім. Пояснюється це тим, що неповнолітні звичайно не мають устояної психіки, достатнього життєвого досвіду, навичок правомірного поведіння, не завжди усвідомлюють його шкідливість, легко піддаються впливу інших осіб, особливо старших за віком, що нерідко виступають організаторами чи підбурювачами правопорушень; враховується також і те, що неповнолітні легше піддаються виховному впливу і можуть бути виправлені без застосування твердих заходів адміністративного стягнення.

Ще однією пом'якшувальною обставиною, зазначеною у КУАП, є вчинення адміністративного правопорушення вагітною жінкою чи жінкою, яка має дитину віком до одного року. Здійснення правопорушення вагітною жінкою визнається одним із пом'якшуючих відповідальність обставин, оскільки такий стан супроводжується підвищеною чутливістю, запальністю, може відбиватися на поведінні, а іноді приводить до вчинення правопорушення. Стан вагітності повинен оцінюватися як пом'якшувальна обставина тільки в тому випадку, коли адміністративне правопорушення вчинене саме під впливом цього фактора.

Наявність у жінки дитини віком до одного року повинна привести до пом'якшення відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, тому що складнощі, що виникають наглядю за дитиною (наприклад, безсонні ночі унаслідок хвороби немовляти, відсутність допомоги з боку інших осіб і т.п.) підривають здоров'я матері, роблять її дратівливою, запальною, що може відбитися на її поведінки, штовхнути на вчинення неправомірних дій.

Законодавець не вичерпує всіх обставин, що можуть бути визнані пом'якшуючими адміністративну відповідальність. Він надає юрисдикційному органу (посадовій особі), що вирішує справу про адміністративне правопорушення, право визнавати пом'якшуючими і такі обставини, що не зазначені в Законі, але, власне кажучи, є такими (наприклад, вчинення правопорушення під впливом погрози чи примусу, у силу матеріальної, службової чи іншої залежності і т.п.).

Обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- 1) продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її;

2) повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення;

3) втягнення неповнолітнього в правопорушення;

4) вчинення правопорушення групою осіб;

5) вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;

б) вчинення правопорушення в стані сп'яніння. Орган (посадова особа), який накладає адміністративне стягнення, залежно від характеру адміністративного правопорушення може не визнати дану обставину обтяжуючою.

Під обставинами, що обтяжують адміністративну відповідальність за вчинення адміністративного правопорушення, розуміються різного роду фактори, що змінюють відношення як до самого діяння, так і до особистості правопорушника, і посилюють суспільну небезпеку і шкідливість правопорушення.

Вчинення адміністративного правопорушення за обтяжуючих обставин говорить про більш високу суспільну небезпеку конкретного діяння, а іноді і про стійку антигромадську установку правопорушника, його схильність до протиправного поведіння.

У перелік обставин, що обтяжують відповідальність за правопорушення, КУАП включає насамперед продовження протиправного поведіння, незважаючи на вимоги уповноважених на те осіб припинити його (наприклад, порушення тиші в гуртожитку, усупереч вимозі працівника міліції припинити протиправне поведіння). Таке поведіння, правопорушника, незважаючи на вимоги уповноважених осіб припинити вчинення правопорушення, свідчить про підвищену суспільну небезпеку вчиненого адміністративного правопорушення, що виявляється: по-перше, у злісному характері правопорушення і небажанні винного відмовитися від протиправного поведіння і, по-друге, в ігноруванні правомірних вимог уповноваженої на те особи про припинення чиненого правопорушення.

Серйозним фактором, що підвищує відповідальність за вчинення адміністративного правопорушення, є повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особа вже піддавалася адміністративному стягненню, або вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила злочин. При цьому варто мати на увазі, що повторне вчинення правопорушення може бути визнано обтяжуючою обставиною в розумінні ст. 35 КУАП тільки в тому випадку, якщо правопорушник, до якого за однорідне правопорушення були застосовані заходи адміністративного стягнення, протягом року знову вчинить однорідне адміністративне правопорушення. Якщо ж особа, що раніше була піддана адміністративному стягненню, робить після цього інші адміністративні правопорушення, то такий рецидив адміністративним законодавством в якості обтяжуючої відповідальності обставини не визнається.

Не визнається обтяжуючою обставиною і повторне вчинення однорідного адміністративного правопорушення, якщо з дня вчинення першого правопорушення пройшло більш року.

Серйозною обставиною, що обтяжує адміністративну відповідальність правопорушника, є залучення в правопорушення неповнолітнього. Ця обставина обтяжує відповідальність незалежно від того, у якій формі здійснювалося залучення неповнолітнього (підбурювання, обман, домовленість, використання залежного положення й ін.). «Залучення» при цьому розглядається як намір дорослого перетворити неповнолітнього у виконавця свого злочинного протиправного задуму, що підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого правопорушення. Саме тому Законодавець установлює підвищену адміністративну відповідальність за вчинення такого правопорушення. Обставиною, що обтяжує адміністративну відповідальність, визнається також вчинення адміністративного правопорушення групою осіб. Це пояснюється тим, що групі правопорушення підвищують суспільну небезпеку і шкідливість протиправних діянь, формують антигромадську установку декількох правопорушників, що чинять правопорушення нерідко за попередньою змовою, із заздалегідь обміркованим планом дій, з розподілом ролей між співучасниками правопорушення.

Адміністративне правопорушення визнається груповим, якщо воно вчинене не менш ніж двома особами, котрі діють спільно. При призначенні заходу стягнення цим особам необхідно враховувати як характер поведінки, так і ступінь вини кожного з них.

До числа обставин, що обтяжують адміністративну відповідальність, відноситься і вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха чи за інших надзвичайних обставин. Під стихійними лихами чи іншими надзвичайними обставинами при цьому розуміються різні фактори природного або соціального характеру, що різко ускладнюють соціальну ситуацію і створюють підвищену небезпеку для населення.

Вчинення правопорушення в стані сп'яніння є ще одною серйозною обтяжуючою обставиною, оскільки в такому стані нерідко підвищується агресивність правопорушника, виявляється його особливий цинізм. Під сп'янінням при цьому розуміється такий стан людини, що виникає в результаті навмисного вживання алкогольних напоїв, наркотичних препаратів, психотропних чи інших речовин, що викликають одурманення, втрату адекватного контролю над поведінням. Якщо ж правопорушення було зроблено особою, доведеною до стану сп'яніння проти її свободи, то такі дії не вважаються вчиненими за обтяжуючих обставинах.

При вчиненні однією особою двох чи більше адміністративних правопорушень адміністративне стягнення накладається за кожне правопорушення окремо.

Якщо особа вчинила кілька адміністративних правопорушень, справи про які одночасно розглядаються одним і тим же органом (посадовою особою), стягнення накладається в межах санкції, встановленої за більш серйозне правопорушення з числа вчинених. До основного стягнення в цьому разі може

бути приєднано одне з додаткових стягнень, передбачених статтями про відповідальність за будь-яке з вчинених правопорушень. Ця стаття регулює накладення адміністративних стягнень за наявності складної ситуації, коли одна особа скоїла два чи більше різнорідних адміністративних правопорушень, що кваліфікуються за різними статтями КУАП, тобто при сукупності адміністративних правопорушень. Вона застосовується за наявності наступних загальних умов:

- а) вчинення особою двох чи більше адміністративних правопорушень;
- б) відповідність кожної з правопорушень кваліфікуючим ознакам окремої статті особливої частини КУАП;
- в) наявність не минулих давніх термінів для залучення особи до адміністративної відповідальності за кожним з правопорушень;
- г) відсутність накладених стягнень правопорушнику за кожен з осудних адміністративних правопорушень.

При накладенні стягнень за сукупністю адміністративних правопорушень, насамперед, варто з'ясувати, чи є вчинене одним правопорушенням або має місце кілька адміністративних правопорушень. При цьому важливо установити чи утворюють послідовно вчинені протиправні дії окремі, самостійні склади адміністративних правопорушень чи їхня сукупність – є єдине триваюче, що продовжується, або повторно чинене правопорушення.

Триваюче правопорушення виражається в тривалому невиконанні обов'язків, за недотримання яких встановлена адміністративна відповідальність.

Триваюче правопорушення складається з ряду подібних за спрямованістю і змістом дій, що у сукупності утворюють єдине правопорушення. До триваючих адміністративних правопорушень, що продовжуються, відноситься, наприклад, кількаразове порушення посадовими особами підприємств і організацій розпоряджень органів, що здійснюють державний контроль в сфері забезпечення захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру.

Нарешті, повторність правопорушень – це вчинення особою двох чи більш однорідних правопорушень, що перетворюють даний вид правопорушення з простого в кваліфікований, за вчинення якого встановлена підвищена адміністративна відповідальність.

Накладення адміністративних стягнень за сукупністю адміністративних правопорушень істотно відрізняється від накладення стягнень при повторності вчинення однорідного правопорушення або у випадку триваючих правопорушень чи правопорушень, що продовжуються. Ця відмінність полягає в тому, що стягнення призначається особі за кожне з декількох зроблених правопорушень, передбачених окремими статтями особливої частини КУАП, тоді як повторність є кваліфікуючою ознакою однорідної за змістом правопорушення, а триваючі правопорушення, що продовжуються, охоплюються кожним відповідним складом, передбаченим однією конкретною статтею особливої частини КУАП. Таким чином, основне правило застосування адміністративних стягнень за вчинення однією особою декількох

адміністративних правопорушень полягає в тому, що стягнення накладається за кожне правопорушення окремо. А якщо особа вчинила декілька адміністративних правопорушень, справи про які одночасно розглядаються одним органом (посадовою особою), стягнення накладається у межах санкцій, визначених за більш серйозні правопорушення.

Адміністративні стягнення може бути покладено не пізніше двох місяців з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – двох місяців з дня виявлення.

Якщо особа, піддана адміністративному стягненню, протягом року з дня закінчення виконання стягнення не вчинила нового адміністративного правопорушення, то ця особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню.

4. Розгляд справи про адміністративні правопорушення

Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення

Відповідно до ст. 213 КУАП справи про адміністративні правопорушення розглядаються:

1) адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад;

2) виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад та їх посадовими особами, уповноваженими на те КУАП;

3) районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями), а у випадках, передбачених КУАП, місцевими адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами та Верховним Судом України;

4) органами Національної поліції, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те КУАП.

Адміністративні комісії при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад вирішують усі справи про адміністративні правопорушення, за винятком віднесених КУАП до ведення інших органів (посадових осіб) (ст. 214 КУАП). Основний перелік справ про адміністративні правопорушення, склади яких зазначені у відповідних статтях КУАП, міститься в ст. 218 КУАП. До органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, відносяться також виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад. Види складів адміністративних правопорушень, підвідомчих цим органам, перераховані в статті 219 КУАП.

Перелік справ підвідомчих районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судам зазначений у ст. 221 КУАП. Нині справи про адміністративні правопорушення розглядаються суддями одноосібно. У колегіальному складі суддів можуть бути розглянуті справи про оскарження дій інших органів про накладення адміністративних стягнень.

Інші органи державної виконавчої влади розглядають справи про адміністративні правопорушення в сферах державного управління, віднесених

до їхньої компетенції. До таких органів відносяться: органи Національної поліції; органи Державної прикордонної служби України; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про пожежну і техногенну безпеку; органи залізничного транспорту; органи морського і річкового транспорту; центральний орган виконавчої влади з питань цивільної авіації; органи автомобільного транспорту та електротранспорту; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці; органи державного фінансового контролю; органи доходів і зборів; Національний банк України; Фонд гарантування вкладів фізичних осіб; військові комісаріати; військова інспекція безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України; органи державної санітарно-епідеміологічної служби; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту рослин; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр; органи рибоохорони; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері мисливського господарства; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі; органи, які здійснюють державний пробірний контроль; органи Пенсійного фонду України, органи державної статистики, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з контролю за цінами; органи державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації, метрології та метрологічної діяльності і технічного регулювання; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів; органи Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття; органи Фонду соціального страхування України; органи державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки; органи центрального органу виконавчої влади з

державного енергетичного нагляду; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг; органи ринкового нагляду; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрологічного нагляду; органи державної виконавчої служби.

Поняття, принципи та стадії адміністративного процесу

Адміністративно-процесуальна норма – це встановлені або санкціоновані державою обов'язкові правила, відповідно до яких регламентується порядок вирішення адміністративних справ, порядок реалізації матеріальних норм адміністративного права.

Діяльність органів з вирішення адміністративних справ на підставі адміністративно-процесуальних норм прийнято називати адміністративно-процесуальною діяльністю.

Треба зазначити, що адміністративно-процесуальна діяльність не рівнозначна адміністративному процесу. Вона здійснюється виключно з конкретних справ, для реалізації конкретних матеріальних норм, на підставі конкретних адміністративно-процесуальних норм.

Адміністративно-процесуальну діяльність, здійснену у рамках конкретної адміністративної справи, прийнято називати провадженням у адміністративній справі або адміністративним провадженням.

Завданнями провадження в справах про адміністративні правопорушення є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності.

Усі існуючі адміністративні провадження органічно пов'язані між собою, перебувають у постійній взаємодії і взаємопроникненні, наділені багатьма загальними ознаками, а їх сукупність має інтегративні якості і властивості цілісної системи. Це правове явище (сукупність адміністративних проваджень) прийнято називати адміністративним процесом.

Таким чином, під адміністративним процесом слід розуміти діяльність державних органів по розв'язанню конкретних адміністративних справ в сфері державного управління.

Здійснення адміністративного процесу ґрунтується на системі принципів, до яких належать: законність, охорона інтересів держави і особи, публічність або офіційність, самостійність і незалежність у прийнятті рішень, об'єктивна (матеріальна) істина, гласність, рівність учасників процесу перед законом, швидкість і економічність, здійснення процесу національною мовою, відповідальність посадових осіб.

1. Законність. Даний принцип виражений у тому, що адміністративний процес як діяльність суто юридична здійснюється тільки на основі спеціальних

процесуальних норм. Державні органи діють в адміністративному процесі у межах закріпленої за ними компетенції.

2. Охорона інтересів держави і особи. Цей принцип відображає демократизм адміністративного процесу. Органи, що розглядають індивідуальні справи і приймають по них рішення, зобов'язані забезпечити захист інтересів держави, громадського порядку, прав і свобод особи, інтересів підприємств, організацій, закладів. Громадянам надається юридична допомога, вони можуть користуватися послугами адвоката. Послідовне, повне і неухильне врахування інтересів держави і особи безпосередньо відбивається на ефективності адміністративного процесу і є обов'язком будь-якого органу або посадової особи, що розглядає і вирішує адміністративну справу. До їх завдань входить також обов'язок стежити за належним використанням сторонами своїх прав, щоб це не зашкодило інтересам держави та учасників процесу.

3. Публічність (офіційність). Даний принцип адміністративного процесу полягає в його доступності для громадян. Розгляд конкретних справ, збирання необхідних доказів і матеріалів є обов'язком державних органів та їх посадових осіб. Усе це здійснюється за рахунок держави.

4. Самостійність і незалежність у прийнятті рішень. Вирішувати ті справи, що входять до кола повноважень органу або посадової особи, є їх обов'язком. Державний орган не може ухилитися від розгляду і вирішення індивідуальної справи, перекласти на будь-кого свої обов'язки.

Стосовно провадження по справах про адміністративні правопорушення, цей принцип закріплено в ст. 217 КУАП (Повноваження посадових осіб), яка визначає, що ті або інші справи можуть розглядати тільки визначені законом посадові особи і в межах своїх повноважень.

5. Об'єктивна (або матеріальна) істина. Даний принцип означає, що всі справи розглядаються всебічно, збираються, перевіряються і враховуються всі необхідні матеріали і докази.

6. Гласність. Принцип гласності передбачає можливість учасників адміністративного процесу безпосередньо ознайомлюватися з усіма матеріалами по справі і розглядати його відкрито. Вимога про відкритий розгляд справи означає, що відповідний орган або посадова особа зобов'язані своєчасно повідомити учасникам про місце, час розгляду справи.

Органи і посадові особи не мають права відмовити зацікавленим особам у їх проханні бути присутніми на розгляді конкретних справ про адміністративні правопорушення.

7. Рівність учасників адміністративного процесу перед законом. Цей принцип визначається конституційним положенням про рівність усіх громадян України. Законодавством закріплено статус сторін процесу, встановлено їхні права та обов'язки як учасників адміністративно-процесуальних відносин. Кожна зі сторін має право брати участь в усіх стадіях процесу, надавати докази і вимагати їх розгляду.

8. Швидкість та економічність. Цей принцип є наслідком оперативності як властивості управлінської діяльності. Він забезпечується закріпленням у

законодавстві строків, у межах яких здійснюється провадження по індивідуальних справах, виконуються рішення.

9. Провадження процесу національною мовою. Цей принцип зумовлений багатонаціональним складом населення України і закріплений законодавчо. У пункті 2 ст. 36 Закону України «Про основні засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029-VI зазначається, що українська мова як державна мова обов'язково застосовується на всій території України при здійсненні повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади.

10. Відповідальність посадових осіб. Порушення встановленого порядку адміністративно-процесуальної діяльності, бюрократичне ставлення до громадян та їхніх звернень тягне застосування до винуватців заходів дисциплінарної, матеріальної та кримінальної відповідальності.

Будь-яке провадження по адміністративних справах складається з ряду окремих операцій: наприклад, складання протоколу, прийом заяви, опитування свідків, вивчення документів, прийняття рішення, винесення постанови, оскарження дій посадових осіб, опублікування акта управління тощо.

Ці логічні та послідовно змінюючи одна одну операції прийнято називати стадіями адміністративного процесу.

Розрізняють такі стадії:

1. Порушення адміністративної справи.
2. Розгляд адміністративної справи та ухвалення постанови про порушення.
3. Оскарження постанови.
4. Виконання постанови. Усі стадії адміністративного процесу відносно самостійні, взаємозалежні і взаємопов'язані між собою.

Обставини, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення

Закон чітко в ст. 247 КУАП визначає обставини, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення.

Провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за таких обставин:

- 1) відсутність події і складу адміністративного правопорушення;
- 2) недосягнення особою до моменту вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку;
- 3) неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність;
- 4) вчинення дії особою у стані крайньої необхідності або необхідної оборони;
- 5) видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення;
- 6) скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність;
- 7) закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених статтею 38 КУАП;
- 8) наявність по тому самому факту щодо особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу (посадової

особи) про накладення адміністративного стягнення, або не скасованої постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення, а також повідомлення про підозру особі у кримінальному провадженні по даному факту;

9) смерть особи, щодо якої було розпочате провадження в справі.

У статті викладені обставини, за наявності яких не може бути складений протокол і розпочато провадження справи про адміністративне правопорушення. Якщо ж провадження по справі було розпочато, то зазначені обставини є підставою для винесення постанови про закриття справи (ст. 284 КУАП).

Стаття передбачає насамперед випадки відсутності самої події, що могло б бути розцінене як адміністративне правопорушення (наприклад, ушкодження телефону-автомата). Крім того, у цей же пункт включені випадки, коли подія (діяння) дійсно було, але відсутній склад адміністративного правопорушення.

Згідно зі ст. 12 КУАП адміністративній відповідальності підлягають особи, що досягли до моменту здійснення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку. У зв'язку з цим у відношенні осіб, що не досягли зазначеного віку, провадження по справі не може бути розпочато, а розпочате підлягає припиненню.

У передбачених в ст. 184 КУАП випадках за вчинення правопорушення неповнолітнім віком до шістнадцяти років до адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті батьки чи особи, котрі їх замінюють.

Особа не підлягає адміністративній відповідальності, якщо під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності вона знаходилася в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії чи керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. Через це провадження по справі щодо такої особи не допускається.

До адміністративної відповідальності не може бути притягнута особа, яка діяла в стані крайньої необхідності чи необхідної оборони.

Не притягаються до адміністративної відповідальності особи, які підпадають під дію акта амністії. Акт амністії видається Верховною Радою України (ст. 92 Конституції України). Якщо амністія усуває застосування адміністративного стягнення до осіб, які вчинили правопорушення до вступу акта про амністію в силу, провадження справи не може бути розпочато, а розпочате підлягає припиненню. Орган, який виніс постанову про накладення адміністративного стягнення, при виданні акта про амністію припиняє виконання цієї постанови (ст. 302 КУАП).

Відповідно до статті виключається провадження справи, якщо акт, що встановлює адміністративну відповідальність за дану дію чи бездіяльність, відмінений у передбаченому законом порядку.

Провадження справи про адміністративне правопорушення не може здійснюватися, якщо минули строки давнини накладення адміністративного стягнення. Згідно ст. 38 КУАП стягнення може бути накладено не пізніше двох місяців із дня здійснення правопорушення, а при триваючому правопорушенні

– двох місяців із дня його виявлення. Якщо зазначені терміни закінчилися до моменту розгляду справи про адміністративне правопорушення, то справа підлягає припиненню, оскільки стягнення не може бути застосовано.

Виходячи з того, що постанова про накладення адміністративного стягнення обов'язкова для виконання державними чи громадськими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами, особа не може бути знову притягнута до адміністративної відповідальності за тим же фактом, якщо постанова про накладення адміністративного стягнення уже винесена компетентним органом (посадовою особою).

У зв'язку з тим, що адміністративна відповідальність настає за правопорушення, що за своїм характером не тягне кримінальної відповідальності, особа не може бути притягнута до адміністративної відповідальності у випадку порушення за даним фактом кримінальної справи. У цьому випадку справа розслідується в кримінальнопроцесуальному порядку.

Статтею передбачено, що у випадку смерті особи, у відношенні якої розпочато провадження у справі про адміністративне правопорушення, справа підлягає закриттю. Якщо ж орган (посадова особа) виніс до її смерті постанову про накладення адміністративного стягнення, він зобов'язаний припинити виконання постанови (ст. 302 КУАП).

Докази в адміністративному процесі

Доказами в справі про адміністративне правопорушення є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами.

Однією з найважливіших задач провадження справи про адміністративні правопорушення є всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин кожної справи. У статті 280 КУАП визначене коло обставин, котрі підлягають з'ясуванню при розгляді справи. Це – наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність особи в його вчиненні, наявність обставин, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність, та інші обставини,

що мають значення для правильного вирішення справи. Для того, щоб установити зазначені обставини, відшукати істину в справі, необхідно зібрати і проаналізувати докази.

Особливістю доказів є те, що вони повинні бути отримані у встановленому законом порядку, у іншому випадку вони не будуть володіти силою доведення. Мова йде про передбачений дійсним КУАП порядок провадження справи про адміністративне правопорушення. Наприклад, протокол, яким фіксується здійснення правопорушення, повинен бути складений за визначеною формою уповноваженою на те посадовою особою.

Законом встановлений і визначений порядок розгляду справи, а також оскарження і перегляду винесеної постанови. Відповідно до закону одержання й оцінка всіх необхідних доказів здійснюються компетентним органом чи посадовою особою, правомочною вирішити дану справу. Правом представляти докази користуються особи, які беруть участь у провадженні справи (особи, притягнуті до відповідальності, потерпілий, законні представники, адвокат). Докази можуть бути витребувані органом чи посадовою особою, яка розглядає справу, від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян за клопотаннями учасників процесу чи за власною ініціативою.

Установлений законом порядок збирання, одержання доказів є надійною гарантією їхньої істинності, вірогідності.

В адміністративній практиці ДСНС України звичайно оперують такими джерелами доказів, як протокол про адміністративні правопорушення, пояснення свідків та особи правопорушника, витяги з наказу або посадових обов'язків про призначення відповідальним за пожежну та техногенну безпеку підприємства, припис про усунення порушень, виявлених під час попередньої перевірки.

Нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів при провадженні в справах про адміністративне правопорушення, здійснює прокурор.

Прокурор має право: порушувати провадження в справі про адміністративне правопорушення; знайомитися з матеріалами справи; перевіряти законність дій органів (посадових осіб) при провадженні в справі; брати участь у розгляді справи; заявляти клопотання; давати висновки з питань, що виникають під час розгляду справи; перевіряти правильність застосування відповідними органами (посадовими особами) заходів впливу за адміністративні правопорушення; вносити подання, оскаржувати постанову і рішення по скарзі в справі про адміністративне правопорушення, а також вчиняти інші передбачені законом дії.

Лекція № 13

Тема лекції: „Заходи реагування у сфері техногенної та пожежної безпеки”

План лекції

1. Застосування посадовими особами центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки заходів реагування.

2. Відповідальність за порушення порядку здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Редакція від 29 жовтня 2022.
3. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
4. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
5. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. досвід ЄС і східного партнерства / Аналітичний документ за загальною редакцією В. Мартинюка // Центр глобалістики «Стратегія ХХІ». К. 2018. 106 с.
6. Мельник В.І. Роль цивільного захисту в забезпеченні національної безпеки України в умовах євроінтеграції // Південноукраїнський правничий часопис, 2022. – №4. Ч. 2. – С. 224 – 229.

1. Застосування посадовими особами центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки заходів реагування

Застосування посадовими особами центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки заходів реагування визначено:

- 1) Кодексом цивільного захисту України від 02.10.2012 року;
- 2) Кодексом адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року;
- 3) Законом України від 05.04.2007 року «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» із змінами та доповненнями.

Права посадових осіб центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки при застосуванні заходів реагування

Відповідно до ч. 2 статті 68 Кодексу цивільного захисту України (КЦЗУ) у разі встановлення порушення вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, що створює загрозу життю та здоров'ю людей, посадові особи центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки, звертаються до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих ділянок, агрегатів, експлуатації будівель, споруд, окремих приміщень, випуску та реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту у порядку, встановленому законом.

Відповідно до статті 70 Кодексу цивільного захисту України (КЦЗУ) підставою для звернення центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки, до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення роботи підприємств, об'єктів, окремих виробництв, цехів, ділянок, експлуатації машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів є:

- 1) недотримання вимог пожежної безпеки, визначених КЦЗУ, іншими нормативно-правовими актами, стандартами, нормами і правилами;
- 2) порушення вимог пожежної безпеки, передбачених стандартами, нормами і правилами, під час будівництва приміщень, будівель та споруд виробничого призначення;
- 3) випуск і реалізація вибухопожежонебезпечної продукції та продукції протипожежного призначення з відхиленням від стандартів чи технічних умов або без даних щодо відповідності такої продукції вимогам пожежної безпеки;
- 4) нездійснення заходів щодо захисту персоналу від шкідливого впливу ймовірних надзвичайних ситуацій;
- 5) відсутність на виробництвах, на яких застосовуються небезпечні речовини, паспортів (формулярів) на обладнання та апаратуру або систем із забезпечення їх безперебійної (безаварійної) роботи;
- 6) невідповідність кількості засобів індивідуального захисту органів дихання від небезпечних хімічних речовин нормам забезпечення ними працівників суб'єкта господарювання, їх непридатність або відсутність;
- 7) порушення правил поводження з небезпечними речовинами;
- 8) відсутність або непридатність до використання засобів індивідуального захисту в осіб, які здійснюють обслуговування потенційно небезпечних об'єктів або об'єктів підвищеної небезпеки, а також в осіб, участь яких у

ліквідації наслідків надзвичайної ситуації передбачена планом локалізації і ліквідації наслідків аварій;

9) відсутність на об'єкті підвищеної небезпеки диспетчерської служби або її неготовність до виконання покладених на неї завдань, у тому числі через відсутність відповідних документів, приладів, обладнання або засобів індивідуального захисту;

10) неготовність до використання за призначенням аварійно-рятувальної техніки, засобів цивільного захисту, а також обладнання, призначеного для забезпечення безпеки суб'єктів господарювання;

11) проведення робіт з будівництва будинків та споруд, розміщення інших небезпечних об'єктів, інженерних і транспортних комунікацій, які порушують встановлений законодавством з питань техногенної безпеки порядок їх проведення або проведення яких створює загрозу безпеці населення, суб'єктам господарювання, обладнанню та майну, що в них перебувають.

Відповідно до пункту другого частини другої статті 18 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) адміністративні справи про застосування у випадках, передбачених законом, заходів реагування у сфері державного нагляду (контролю), якщо вони можуть бути застосовані виключно за судовим рішенням підсудні окружним адміністративним судам.

Права та обов'язки посадових осіб центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки при застосуванні заходів реагування визначаються в їх посадових інструкціях відповідно до законодавства України.

Порядок оформлення адміністративних позовів щодо застосування заходів реагування

Підготовка адміністративних позовів щодо застосування заходів реагування при виявленні порушення вимог законодавства з питань пожежної та техногенної безпеки, цивільного захисту і діяльності аварійно-рятувальних служб здійснюється центральним органом виконавчої влади, який здійснює державний нагляд (контроль) у визначеній сфері, та його територіальними органами в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь.

Відповідно до абзацу другого частини другої статті 99 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) адміністративний позов готується протягом п'ятнадцяти днів з дня виявлення органами державного нагляду (контролю) у сфері пожежної і техногенної безпеки порушення вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки за наслідками оформлення акта складеного за результатами проведення планової (позапланової) перевірки щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки.

Відповідно до частини першої статті 106 КАСУ адміністративний позов має містити наступне:

1) найменування адміністративного суду, до якого подається позовна заява;

2) ім'я (найменування) позивача (відповідного органу державного нагляду (контролю) у сфері пожежної і техногенної безпеки), поштову адресу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;

3) ім'я (найменування) відповідача – особи прав, свобод, інтересів чи обов'язків якої стосується адміністративний позов, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі відомі;

4) зміст позовних вимог і виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги щодо застосування заходу реагування у вигляді повного або часткового зупинення роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих ділянок, агрегатів, експлуатації будівель, споруд, окремих приміщень, випуску та реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту;

5) порушення, які є підставою для застосування санкцій за порушення вимог законодавства з питань пожежної та техногенної безпеки, з посиланням на пункти, та зазначенням повної назви нормативно-правового акта (після повної назви нормативно-правового акта допускається за текстом вказувати його скорочену назву), зазначаються порушення з термінами їх усунення, які раніше пропонувалися приписом уповноважених органів, а також інші порушення правил пожежної та техногенної безпеки, а в разі подання позову до декількох відповідачів, - зміст позовних вимог щодо кожного з відповідачів;

6) пропозиції щодо покладання виконання судового рішення на орган державного нагляду (контролю) у сфері пожежної і техногенної безпеки, а також щодо способу, строку і порядку виконання судового рішення, здійснення контролю за його виконанням;

7) докази на підтвердження обставин, якими обґрунтовуються позовні вимоги, а в разі неможливості – посилання на докази, які позивач не може самотійно надати, із зазначенням причин неможливості подання таких доказів;

8) у разі необхідності – клопотання про призначення судової експертизи; про витребування доказів, про виклик свідків тощо;

9) перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

Перелік документів та матеріалів, що додаються до позовної заяви, обов'язково має містити:

1) документ, що підтверджує сплату судового збору (судовий збір сплачується в порядку, визначеному Законом України «Про судовий збір»);

2) документ, що підтверджує надіслання рекомендованим листом з повідомленням про вручення відповідачу і третім особам копії позовної заяви та доданих до неї документів;

3) копії завірених у встановленому порядку акта (довідки), припису на усунення порушень за результатами проведеної перевірки;

4) довіреність, що підтверджує повноваження представника органу державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Адміністративний позов підписується керівником територіального органу ДСНС України, або його заступником - головним державним інспектором з нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки відповідної адміністративно-територіальної одиниці за довіреністю, за наявності візи керівника юридичної служби відповідного територіального органу ДСНС України.

Матеріали здаються до відповідного окружного адміністративного суду з проставленням відмітки про отримання адміністративного позову, або направляються поштою рекомендованим листом з повідомленням про вручення. Якщо позовна заява подається уповноваженим представником позивача, то у ній зазначаються прізвище ім'я по батькові представника, його поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є.

Судове провадження по адміністративним справам щодо застосування заходів реагування

Відповідно до статті 183-2 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) адміністративні справи щодо застосування заходів реагування у сфері державного нагляду (контролю), у випадках передбачених законом розглядаються у порядку скороченого провадження.

Про відкриття скороченого провадження суд виносить ухвалу, копія якої разом з копією позовної заяви та доданих до неї документів невідкладно надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення відповідачу. В ухвалі в обов'язковому порядку зазначаються строк подання заперечення проти позову, порядок його подання, а також наслідки неподання такого заперечення. Відповідач у десятиденний строк з дня одержання такої ухвали та копій документів може подати заперечення проти позову та необхідні документи або заяву про визнання позову. Якщо справа розглядається судом за місцезнаходженням відповідача, то заперечення проти позову чи заява про визнання позову мають бути подані безпосередньо до канцелярії суду.

Суддя розглядає справу в порядку скороченого провадження одноособово, без проведення судового засідання та виклику осіб, які беруть участь у справі. За результатами розгляду справи у скороченому провадженні суддя, оцінивши повідомлені позивачем, відповідачем обставини, за наявності достатніх підстав приймає законне судове рішення. У разі недостатності повідомлених позивачем обставин або якщо за результатами розгляду поданого відповідачем заперечення суд прийде до висновку про неможливість ухвалення законного судового рішення без проведення судового засідання та виклику

осіб, які беруть участь у справі, суд розглядає справу за загальними правилами КАСУ про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню.

Справа повинна бути розглянута у порядку скороченого провадження протягом таких строків:

1) не пізніше наступного дня з дня надходження до суду заяви відповідача про визнання позову;

2) не пізніше трьох днів з дня закінчення десятиденного строку з дня одержання ухвали, якщо до суду не було подано заперечення відповідача та за умови, що справа розглядається судом за місцезнаходженням відповідача;

3) не пізніше трьох днів - у разі якщо протягом семи днів з дня закінчення десятиденного строку з дня одержання ухвали, до суду не надійшло заперечення відповідача та за умови, що справа не розглядається судом за місцезнаходженням відповідача;

4) не пізніше п'яти днів з дня подання відповідачем заперечення проти позову.

У постанові, прийнятій у скороченому провадженні зазначаються:

1) день, час та місце її ухвалення;

2) найменування адміністративного суду, прізвище та ініціали судді, який ухвалив постанову;

3) найменування суб'єкта владних повноважень, який звернувся з адміністративним позовом, ім'я (найменування) особи, прав, свобод, інтересів чи обов'язків якої стосується адміністративний позов;

4) зміст вимог адміністративного позову;

5) положення закону, якими керувався суд і на підставі яких ухвалено постанову;

6) висновок суду про повне або часткове задоволення чи відмову в задоволенні вимог адміністративного позову з посиланням на досліджені судом докази;

7) висновок суду про розподіл судових витрат;

8) строк набрання постановою законної сили та порядок її оскарження.

Постанова складається та підписується у день її прийняття, а її копії не пізніше наступного дня надсилаються сторонам рекомендованим листом із повідомленням.

Відповідно до пункту 10 частини першої статті 256 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) постанови суду щодо повного або часткового зупинення роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих ділянок, експлуатації будівель, об'єктів, споруд, цехів, ділянок, а також машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, проведення робіт, у тому числі будівельномонтажних, випуску і реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту,

надання послуг, якщо це загрожує життю та/або здоров'ю людей виконуються негайно.

Відповідно до частини другої статті 257 КАСУ судове рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, є підставою для його виконання.

Відповідно статті 258 КАСУ за судовим рішенням, яке належить виконати негайно та яке підлягає примусовому виконанню в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження», за заявою осіб, на користь яких воно ухвалено, видається один виконавчий лист. Виконавчий лист видається судом першої інстанції.

У разі подачі особою, прав, свобод, інтересів чи обов'язків якої стосується захід реагування, заяви про скасування заходу реагування, застосованого судом за результатом розгляду справи, з моменту повідомлення осіб, які беруть участь у справі, але не пізніше як за три дні до вирішення порушеного питання адміністративним судом по суті, уповноваженою особою органу державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки подаються до суду письмові пояснення, доводи та заперечення щодо розгляду заяви про скасування заходів реагування.

У разі покладання обов'язку виконання судового рішення на органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної і техногенної безпеки, рішення виконується у термін та спосіб, визначений судом, вживаються заходи щодо здійснення контролю за його виконанням з урахуванням вимог Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Оскарження постанови про застосування заходів реагування

Постанова за результатами скороченого провадження може бути оскаржена сторонами в апеляційному порядку протягом десяти днів.

Апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається протягом десяти днів з дня її проголошення. Строк для подання апеляційної скарги стороною або іншою особою, яка брала участь у справі, обчислюється з моменту отримання копії постанови.

Апеляційна скарга розглядається апеляційним судом у строк не більше трьох днів з дня відкриття апеляційного провадження.

Вимоги до апеляційної скарги:

- 1) Апеляційна скарга подається у письмовій формі.
- 2) В апеляційній скарзі зазначаються: найменування адміністративного суду апеляційної інстанції, до якого подається скарга; ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, до суду апеляційної інстанції; обґрунтування вимог особи,

яка подала апеляційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає неправильність чи неповнота дослідження доказів і встановлення обставин у справі та (або) застосування норм права; у разі необхідності - клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про витребування нових доказів, про виклик свідків тощо; перелік матеріалів, які додаються.

3) В апеляційній скарзі зазначається, чи бажає особа взяти участь у судовому засіданні суду апеляційної інстанції, чи просить суд розглянути справу за її відсутності.

4) Якщо в апеляційній скарзі наводяться нові докази, які не були надані суду першої інстанції, то у ній зазначається причина, з якої ці докази не були надані.

5) Апеляційна скарга підписується особою, яка її подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження, якщо цей документ не подавався раніше. В апеляційній скарзі зазначається дата її подання.

6) До апеляційної скарги додаються її копії відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі. До апеляційної скарги обов'язково додається документ, що підтверджує сплату судового збору відповідно до вимог Закону України «Про судовий збір», довіреність, що підтверджує повноваження представника органу державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

У разі оскарження в апеляційному порядку постанови, прийнятої у скороченому провадженні, судові рішення апеляційної інстанції по такій справі є остаточним і оскарженню не підлягає.

За наслідками розгляду апеляційної скарги на постанову суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову суду - без змін;
- 2) змінити постанову суду;
- 3) скасувати її та прийняти нову постанову суду;
- 4) скасувати постанову суду і залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження у справі;
- 5) визнати постанову суду не чинною і закрити провадження у справі.

2. Відповідальність за порушення порядку здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності

Загальні положення законодавчих актів України щодо обмеження втручання у діяльність суб'єктів господарювання

Відповідно до Закону України від 05.04.2007 року «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», а саме:

1) частини другої ст. 2: «Дія цього Закону не поширюється на відносини, що виникають під час здійснення заходів:

- валютного контролю; митного контролю на кордоні;
- державного експортного контролю;
- контролю за дотриманням бюджетного законодавства;
- банківського нагляду;
- державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції;
- державного нагляду за дотриманням вимог ядерної безпеки;
- державного нагляду (контролю) в галузі цивільної авіації;
- при проведенні оперативно-розшукової діяльності, дізнання, прокурорського нагляду, досудового слідства і правосуддя»;

2) у ст. 3 закріплено принципи здійснення державного нагляду (контролю):

- недопустимості проведення перевірок суб'єктів господарювання за анонімними та іншими необґрунтованими заявами, а також невідворотності відповідальності осіб за подання таких заяв;

- здійснення державного нагляду (контролю) лише за наявності підстав та в порядку, визначених законом;

- неприпустимості дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю) та неприпустимості здійснення заходів державного нагляду (контролю) різними органами державного нагляду (контролю) з одного й того самого питання;

3) частиною другою ст. 4 передбачено, що коли суб'єкт господарювання на відповідний плановий період включений до планів здійснення заходів державного нагляду (контролю) одночасно кількох органів державного нагляду (контролю), відповідні планові заходи здійснюються органами державного нагляду (контролю) комплексно - одночасно всіма органами державного нагляду (контролю), до планів здійснення заходів державного нагляду (контролю) яких включено суб'єкта господарювання.

Складання та затвердження плану комплексних планових заходів державного нагляду (контролю) органами державного нагляду (контролю) здійснюються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

План комплексних планових заходів державного нагляду (контролю) затверджується для всіх органів державного нагляду (контролю) центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку підприємництва, не пізніше ніж за 10 днів до початку відповідного планового періоду.

Здійснення заходів державного нагляду (контролю) різними органами державного нагляду (контролю) з одного й того самого питання заборонено.

Здійснення органом державного нагляду (контролю) щодо одного суб'єкта господарювання планових заходів державного нагляду (контролю) протягом одного планового періоду заборонено, якщо в цьому плановому періоді такий суб'єкт господарювання включений до плану здійснення заходів державного нагляду (контролю) іншого органу державного нагляду (контролю).

Внесення одного й того самого суб'єкта господарювання до планів державного нагляду (контролю) різних органів державного нагляду (контролю) є підставою для проведення щодо такого суб'єкта господарювання комплексного планового заходу державного нагляду (контролю);

4) частиною п'ятою ст. 4, передбачено, що: «Виробництво (виготовлення) або реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг суб'єктами господарювання можуть бути призупинені виключно за рішенням суду.

Відновлення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг суб'єктами господарювання після призупинення можливе з моменту отримання органом державного нагляду (контролю), який ініціював призупинення, повідомлення суб'єкта господарювання про усунення ним усіх встановлених судом порушень»;

5) абзацом другим частиною десятою ст. 4 визначено, що: «Під час проведення заходів державного нагляду (контролю) не допускається вилучення у суб'єктів господарювання оригіналів їхніх фінансово-господарських, бухгалтерських та інших документів, а також комп'ютерів, їх частин, крім випадків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством»;

6) статтею 6 передбачено, що підставою позапланової перевірки може стати виключно обґрунтоване звернення фізичної особи про порушення суб'єктом господарювання її законних прав, і то тільки за наявності згоди центрального органу виконавчої влади на його проведення. При цьому для фізичних осіб, які подали безпідставне звернення про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства, передбачена відповідальність (яка саме – Закон не пояснює);

7) відповідно до ст. 9 введена відповідальність посадових осіб органу державного нагляду (контролю) за порушення порядку здійснення перевірок. Шкода, заподіяна фізичним або юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи органу державного нагляду (контролю), відшкодовується за рахунок коштів відповідних бюджетів, передбачених для фінансування цього органу, незалежно від вини такої посадової чи службової особи. В свою чергу, посадова чи службова особа несе перед державою відповідальність у порядку регресу в розмірі виплаченого з відповідного бюджету відшкодування у зв'язку з його незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю.

Адміністративна відповідальність за порушення порядку здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності

Стаття 166-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУАП) встановлює відповідальність за порушення порядку здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, яке передбачає накладення штрафу на посадових осіб органу державного нагляду (контролю) від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Ст. 166-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення під порушення порядку здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності передбачає:

- 1) порушення строків здійснення заходів державного нагляду (контролю);
- 2) порушення періодичності здійснення планових заходів державного нагляду (контролю);
- 3) проведення заходів державного нагляду (контролю) за відсутності підстав, установлених законом;
- 4) проведення планових заходів державного нагляду (контролю) без своєчасного письмового повідомлення або з порушенням строків такого повідомлення, якщо необхідність та строк зазначеного повідомлення встановлені законом;
- 5) проведення позапланових заходів державного нагляду (контролю) без погодження відповідного центрального органу виконавчої влади, якщо отримання такого погодження є обов'язковим відповідно до закону;
- 6) здійснення заходів державного нагляду (контролю) без застосування акта перевірки, що містить перелік питань для проведення перевірки виконання вимог законодавства у сфері господарської діяльності;
- 7) порушення встановленого Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 року порядку відбору зразків продукції;
- 8) проведення перевірки додержання вимог законодавства, нагляд (контроль) за додержанням якого не належить до повноважень органу державного нагляду (контролю), встановлених законом;
- 9) висунення вимог щодо надання документів, інформації, зразків продукції, що не стосуються здійснення заходу державного нагляду (контролю);
- 10) ненадання або надання з порушенням встановленого законом строку акта перевірки, складеного за результатами заходу державного нагляду (контролю).

Відповідно до пункту 1 частини першої ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення протоколи про адміністративні правопорушення за ст. 166-21 мають право складати уповноважені на те посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку підприємництва, державної регуляторної політики, державної політики у сфері ліцензування, дозвільної системи (наразі це - Державна регуляторна служба України) та направляти за належністю. Згідно з ст. 221 Кодексу України про адміністративні правопорушення розглядатимуться ці нові категорії справ суддями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів.

Адміністративна відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку підприємництва

Стаття 188-45 Кодексу України про адміністративні правопорушення (невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку підприємництва) передбачає відповідальність за залишення посадовою особою без розгляду подання посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку підприємництва, щодо усунення порушень закону про державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, а також несвоєчасне надання відповіді на таке подання, неподання необхідної інформації про проведені заходи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності або подання недостовірної інформації, довідок, документів, матеріалів, відомостей про такі заходи, створення перешкод у здійсненні посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку підприємництва, покладених на них повноважень. Відповідальність за цією статтею накладення штрафу на посадових осіб від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Лекція № 14

Тема лекції: „Міжнародний досвід правового регулювання та забезпечення цивільної безпеки”

План лекції

1. Правове регулювання забезпечення національної безпеки у зарубіжних країнах.
2. Державне управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій, міжнародний досвід.
3. Досвід розвинених країн щодо побудови систем надання державних послуг у сфері цивільного захисту.

Література

1. Кодекс Цивільного захисту України. Редакція від 17.02.2022.
2. Цивільний захист: підручник / А.І. Запорожець, В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 264 с.
3. Цивільна безпека: навчальний посібник / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 158 с.
4. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. досвід ЄС і східного партнерства / Аналітичний документ за загальною редакцією В. Мартинюка // Центр глобалістики «Стратегія ХХІ». К. 2018. 106 с.
5. Мельник В.І. Роль цивільного захисту в забезпеченні національної безпеки України в умовах євроінтеграції // Південноукраїнський правничий часопис, 2022. – №4. Ч. 2. – С. 224 – 229.

1. Правове регулювання забезпечення національної безпеки у зарубіжних країнах

Національна безпека – це основний напрямок діяльності держави, що забезпечує захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від широкого спектру зовнішніх та внутрішніх загроз. Національна безпека є показником стану суспільства і держави, в якому захищено найважливіші соціально-правові цінності.

У сучасному світі забезпечення національної безпеки є однією з умов для збереження національних цінностей, конституційного ладу, територіальної цілісності та суверенітету держави. Національна безпека функціонує через систему різноманітних відносин між особою і суспільством, між громадянином і державою, між суспільством і державою, між різними державами. Отже, національна безпека – це стан внутрішніх і міждержавних відносин, що визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій,

прав та свобод людини та громадянина, основних цінностей та інтересів суспільства й суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Національна безпека – складна багаторівнева система. Вона складається з ряду підсистем. Кожна з них унікальна, самостійна, має власну структуру та логіку розвитку. Серед основних підсистем – індивідуальна особистість, соціальна група, суспільство, держава, нація. Декілька з них відіграють особливу роль у системі національної безпеки. Наприклад, людина є однією з основних елементів інших підсистем національної безпеки та справляє на них певний вплив. Держава через свої функції уряду і національної оборони виступає як зв'язуюча ланка між внутрішнім та іноземним аспектами національної безпеки. Система національної безпеки, у свою чергу, сама по собі є елементом макросистем вищого порядку: регіональних та глобальних взаємозв'язків країн та їх відносин зі світовим докільям.

Таким чином, національна безпека – це система зв'язків та відносин між індивідумом, соціальною групою, суспільством, державою та нацією. Запобігаючи та протидіючи внутрішнім та зовнішнім загрозам, вона забезпечує їх стабільне існування, життєві потреби, здатність до саморозвитку та прогресу.

Одним із лідерів світу у сфері забезпечення національної безпеки є **США**. Стратегія національної безпеки США передбачає захист нації, територіальної цілісності та способу життя, а також виконання широкого кола заходів: розширення воєнних альянсів, реалізації програми «Партнерство заради миру», міжнародне співробітництво з Україною, зміцнення правил контролю над озброєннями, створення багатонаціональних коаліцій для боротьби з тероризмом, корупцією, злочинністю і наркобізнесом тощо. Крім того, ключовим елементом Стратегії національної безпеки США є розроблення методів посилення співробітництва, координації, єдності та згоди з питань найбільш ефективного використання дипломатичних і воєнних інструментів для формування міжнародної обстановки, проведення чіткого розмежування між розвідувальною, контррозвідувальною та оперативно-розшуковою діяльністю.

Визначальне місце у сучасній системі забезпечення безпеки США посідає Рада національної безпеки, створена у липні 1947 р. на підставі Закону «Про національну безпеку» задля зміцнення інституту президенства, поліпшення координації у сфері зовнішньої політики та оборони країни.

Рада національної безпеки є координуючим та контролюючим органом, до якого інкорпоровані представники всіх відповідальних агентств та установ вносять пропозиції певних рішень, які пізніше лягають в основу політики в галузі національної безпеки. Рада національної безпеки США здійснює свою діяльність під головуванням Президента, секретаря Ради національної безпеки та мережі структур, що безпосередньо залучені до процесу реалізації рішень. На засідання Ради національної безпеки США залучаються також регулярні учасники (постійні та непостійні члени Ради), серед них: віце-президент

(постійний), державний секретар (постійний), Міністр оборони (постійний), Радник із національної безпеки (непостійний), а також Міністр фінансів (непостійний).

До основних пріоритетів по зміцненню національної безпеки США належать:

- вжиття заходів заради збереження територіальної цілісності та демократії;
- створення сильного і стабільного Тихоокеанського співтовариства;
- підтримка США як лідера щодо здійснення заходів у зміцненні миру в глобальному масштабі;
- посилення співробітництва в області протидії новим загрозам безпеці, для подолання яких замало односторонніх заходів.

Отже, однією з особливостей американської системи забезпечення безпеки є розроблення двох принципових підходів, один з яких пов'язує національну безпеку з могутністю держави, що і створює ресурс захисту безпеки, а другий ставить на перше місце міжнародну співпрацю, як створення умов гарантування національної безпеки.

Система забезпечення національної безпеки *Німеччини* передбачає забезпечення миру, свободи і незалежності країни, заснована на національних ідеалах та інтересах, історичному досвіді з урахуванням обставин, що змінюються у світі. Питанням забезпечення національної безпеки Німеччини займається Федеральна Рада безпеки.

Систему органів безпеки Німеччини становлять:

- федеральна розвідувальна служба і відомство розвідки бундесверу;
- органи контррозвідки (відомство по охороні Конституції, відомство по охороні Конституції в землях, воєнна контррозвідка, спеціальні підрозділи і групи прикордонної охорони МВС, особливі формування Відомства кримінальної поліції у федерації і землях, служби безпеки Міністерства економіки).

Особливістю системи національної безпеки Німеччини є та обставина, що, крім державних органів, які уповноважені здійснювати функції забезпечення національної безпеки, до неї входять і органи безпеки недержавних великих компаній Німеччини.

Контроль за діяльністю служб, уповноважених на здійснення захисту держави, здійснює:

- парламент (комісії Бундестагу);
- урядовий контроль (Федеральний Канцлер, Федеральна Рада безпеки, Відомство Федерального Канцлера, уповноважений по координації діяльності спеціальних служб);
- федеральний уповноважений по захисту даних осіб;

- постійний міжвідомчий комітет із питань безпеки в спецслужбах і відповідні відомчі комітети та відділи в МВС і Міністерстві оборони.

Законодавство Німеччини визначає низку принципів організації системи органів, що забезпечують безпеку:

- розподіл функцій розвідувальних, контррозвідувальних і поліцейських органів;

- обов'язковість визначення законом завдань і компетенції кожного органу, а також оперативних методів і засобів, якими він може користуватися;

- розвідувальна і контррозвідувальна діяльності відокремлені від оперативно-слідчої;

- механізм по забезпеченню координації всіх органів, що забезпечують безпеку держави, – наявність спеціальних органів і нормативно-правової бази;

- система парламентського і урядового контролю за діяльністю спецслужб, яка перевіряє, чи діє вона в рамках законодавства і сприяє тому, щоб зовнішня безпека забезпечувалась розвідувальними органами, а внутрішня – контррозвідувальними і поліцейськими органами.

Серед світових держав **Франція** має одну із найдосконаліших систем забезпечення національної безпеки, яка розглядає національну безпеку з позицій національних інтересів, а не політичних програм правлячих партій, що дало б змогу зміцнити систему національної безпеки держави, відокремивши її від політичних обставин у країні.

Серед основних засад системи національної безпеки Франції є забезпечення повноцінного та чіткого функціонування усієї вертикалі органів державної влади та залучення висококваліфікованих спеціалістів на державну службу.

Головним напрямом розвитку системи національної безпеки Франції стали: співробітництво із США, оновлення заходів реагування держави на сучасні форми загроз та ризиків, адаптація держави до нового геополітичного світоустрою та синхронізація обороноздатності держави відповідно до вимог нової геополітичної епохи.

Теоретичний аналіз та планування розвитку системи національної безпеки Франції на рівні загальнодержавної доктрини (Біла книга) дали змогу посилити науково-практичну складову в частині механізму гарантування національної безпеки, надали потужного імпульсу до покращення точкового експертного аналізу нових викликів та загроз французькій національній безпеці.

На особливу увагу заслуговує система національної безпеки **Польщі**, яка шляхом реформ та інтеграції в Європейський Союз та НАТО змінила систему радянських гарантій безпеки у межах Організації Варшавського договору на вступ до НАТО як запоруку національної безпеки.

Забезпечення національної безпеки Польщі визначає наступні напрями:

- зосередження стратегічних зусиль – забезпечення безпеки громадян, територіальна цілісність держави, підтримка країн-союзників, участь у реагуванні на загрози за межами союзницьких територій;
- посилення ролі ООН, підвищення ефективності регулювання в галузі контролю над озброєнням та роззброєнням, у тому числі заходів щодо зміцнення довіри та безпеки, відновлення ролі ОБСЄ на регіональному рівні.

У Конституції Польщі визначено роль Президента у сфері безпеки та надання йому права створювати новий державний орган – Раду національної безпеки, а також призначати та звільняти її членів (без погодження з Головою Ради міністрів). Рада національної безпеки є дорадчим органом і не уповноважена приймати будь-які рішення. Права Ради національної безпеки обмежені до розгляду й оцінювання основних засад безпеки, зовнішньої політики, стратегічних проблем національної безпеки та проектів її стратегії, оборонної доктрини, напрямків розвитку Збройних сил, інших проблем, які стосуються підготовки системи забезпечення національної безпеки.

Рада національної безпеки Польщі опікується такими питаннями: визначення основних засад національної безпеки, принципи і засади міжнародної політики, розвиток збройних сил, проблеми внутрішньої безпеки, загрози внутрішній безпеці і засобів протидії їм.

Робочим органом Ради національної безпеки є Бюро національної безпеки, яке здійснює організаційне, технічне та фінансове забезпечення діяльності Ради національної безпеки. Керівник Бюро національної безпеки за посадою є Секретарем Ради національної безпеки і готує її засідання.

Залежно від змін геополітичної ситуації Польща має позитивний досвід у прийнятті стратегій національної безпеки та створення системи, в якій Президент і уряд відповідають за національну безпеку (згідно з Конституцією), але Бюро національної безпеки і Рада національної безпеки забезпечують координацію дій та загальне управління цією системою.

Таким чином, зарубіжний досвід свідчить, що державні органи відіграють вирішальну роль в координації дій суб'єктів у сфері забезпечення національної безпеки. Пріоритетним напрямком стає вдосконалення законодавства, що встановлює відповідальність за правопорушення, розробка та законодавче закріплення переліку правопорушень та видів відповідальності в сфері національної безпеки.

Аналізуючи систему національної безпеки зарубіжних країн, можна зробити висновок, що система національної безпеки України потребує вдосконалення шляхом прийняття Концепції національної безпеки України, використання розвідки та контррозвідки для забезпечення конституційного ладу, територіальної цілісності та суверенітету нашої держави. Спроможність держави ефективно здійснювати забезпечення національної безпеки залежить

від ефективної координації відомств, державних та недержавних установ, які забезпечують або сприяють забезпеченню національної безпеки.

2. Державне управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій, міжнародний досвід

Важливість міжнародного діалогу та обміну досвідом з питань захисту від надзвичайних ситуацій є беззаперечною. Оскільки вивчення зарубіжного досвіду найбільш розвинених країн світу з побудови та функціонування державних систем, що здійснюють діяльність із захисту населення і територій від НС, забезпечення пожежної безпеки країни та організаційно входять до складу одного органу виконавчої влади, може допомогти в найкоротші терміни підготувати нормативно-правову базу та організаційну побудову в цій сфері та забезпечити високу ефективність діяльності в ній.

1 березня 1972 року була створена Міжнародна організація цивільної оборони (МОЦО), яка навчала людей самозахисту у разі катастроф. З 1990 року щорічно 1 березня День цивільної оборони відзначають всі країни, які вступили в МОЦО, в їх числі й Україна. Відповідно до статуту Міжнародної організації цивільної оборони, можна виділити такі основні напрямки діяльності:

1. Підготовка національних кадрів в галузі управління в період НС;
2. Надання технічної допомоги державам у створенні і покращенні систем попередження НС і захисту населення;
3. Пропаганда досвіду і знань із цивільної оборони і питанням управління в період НС.

Обмін світовим досвідом з цивільної оборони здійснюється через Центр документації Міжнародної організації цивільної оборони, висвітлення результатів діяльності якого забезпечує відповідне видання «Цивільна оборона».

Важливим елементом цивільної оборони багатьох країн є наявність спеціальних рятувальних організацій і формувань, дії яких спрямовані, у першу чергу, за кордоном. У США діє Бюро з надання допомоги зарубіжним країнам при стихійних лихах. Виходячи з наявних можливостей, ця організація здатна на прохання-запит постраждалої країни надати екстрену допомогу (в основному матеріальну і технічну) протягом 24-72 годин. У Німеччині у міжнародних рятувальних операціях активно бере участь служба технічної допомоги. Рятувальні загони для роботи за кордоном також створені у Франції, Швейцарії, Швеції та інших державах.

Поряд з участю в заходах міжнародних організацій зарубіжні країни прагнуть розвивати двосторонні зв'язки і співпрацю з надання допомоги при виникненні НС, у тому числі у проведенні аварійно-рятувальних робіт, розміщення і життєзабезпеченні постраждалих тощо. Практично між усіма західноєвропейськими державами укладено відповідні договори.

Міжнародне співтовариство продовжує нагадувати країнам та їх Урядам про те, що основну відповідальність за захист населення несуть саме вони, а міжнародні зусилля можуть лише доповнювати дії Урядів у цій сфері. У цілому, на думку зарубіжних оглядачів, процес розвитку взаєморозуміння між різними країнами, що намітився в даній сфері в останні роки, буде сприяти підвищенню готовності рятувальних сил до виконання завдань з ліквідації наслідків стихійних лих, виробничих аварій і катастроф.

Україна може інтегруватися до світової системи запобігання НС, використовуючи для цього наявний науково-технічний потенціал. З огляду на це її міжнародне співробітництво, насамперед, повинно бути спрямоване на таке:

- розробку фундаментальних наукових теорій про аварії та катастрофи;
- прогноз розвитку катастрофічних природних явищ й оцінку їхнього впливу на складні технічні системи;
- розробку національних норм і вимог щодо забезпечення безпеки населення й об'єктів;
- створення уніфікованої системи моніторингу і виявлення катастроф;
- розробку карт природних і природно-техногенних загроз і ризиків.

У разі, якщо міжнародні договори, укладені Україною в означеній сфері, установлюють інші правила, ніж ті, що передбачає чинне законодавство нашої держави у сфері захисту населення в разі виникнення НС, то застосовуються правила міжнародних договорів. Зважаючи на це, можна зауважити, що крім внутрішніх нормативно-правових актів у сфері цивільного захисту, діють і міжнародні договори й угоди, які стосуються зниження ризиків виникнення НС.

У якості прикладу одного із таких договорів можна навести Конвенцію «Про трансграничний вплив промислових аварій», підписану 17 березня 1992 року в Гельсінкі. Ця Конвенція передбачає таке:

- визнання важливості і невідкладності запобігання широкомасштабному шкідливому впливові промислових аварій на людей і навколишнє середовище;
- сприяння всім заходам, які стимулюють раціональні, екологічно доцільні й ефективні дії щодо запобігання аваріям;
- забезпечення готовності до них і ліквідацію їхніх наслідків з метою гарантування екологічно безпечного і стійкого економічного розвитку.

Це пов'язано з тим, що сучасна держава виконує свої функції, коли життя суспільства відбувається в умовах використання потужних енергоспоживаючих технологій і демографічних вибухів.

Слід зауважити, що Україна як сучасна держава дедалі частіше змушена здійснювати свої функції в умовах НС. Це змушує її вносити певні корективи в організаційні форми і методи діяльності традиційних державних органів і потребує створення нових державно-публічних інституцій і структур, максимально пристосованих до життєдіяльності в екстремальних ситуаціях.

Одним із завдань таких інституцій є аудит безпеки (у значенні фізичної безпеки підприємств). Проведений аналіз наявних матеріалів щодо функціонування зарубіжних систем аудиту безпеки дозволяє стверджувати про таке:

1. Основний напрямок розвитку такого виду нагляду в галузі забезпечення цивільної безпеки – це поєднання заходів, що здійснюються державою і методів незалежного аудиту безпеки.

2. У технологічно розвинутих країнах найбільший акцент робиться на аудиті пожежної безпеки. Це має відповідне історичне пояснення: у цих країнах питання забезпечення протипожежної безпеки на державному рівні почали вирішуватися набагато раніше питань щодо захисту від природно техногенних НС.

Таким чином, розвинуті зарубіжні країни мають досить досконалі служби порятунку. Досвід організації їх діяльності може бути використаний при вдосконаленні функціонування Державної служби України з надзвичайних ситуацій, зрозуміло, з урахуванням специфіки нашої держави.

При цьому необхідно звернути увагу на такі моменти:

- принципи побудови рятувальних служб за кордоном (зокрема у Фінляндії);
- організацію управління рятувальними службами;
- навчання населення та фахівців до дій у НС;
- правове регулювання питань захисту людей при НС;
- державну підтримку рятувальників та рятувальних служб;
- міжнародне співробітництво.

Для вирішення цих та інших проблемних питань у сфері забезпечення цивільної безпеки необхідно враховувати досвід тих країн, які успішно подолали стадію «розвитку» в означеному напрямку, на якій знаходиться сьогодні Україна. Необхідно розробити єдину концептуальну основу правового забезпечення у сфері захисту населення і територій від НС, а також національну стратегію управління ризиками їх виникнення з орієнтацією на досвід відповідного зарубіжного законодавства.

3. Досвід розвинених країн щодо побудови систем надання державних послуг у сфері цивільного захисту

Система цивільного захисту відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки більшості розвинених країн, а також у рамках міжнародних структур безпеки. Цивільний захист у сучасному розумінні – це система стратегічного забезпечення життєдіяльності держав, призначена для виконання завдань, спрямованих на захист населення та економіки країн під час виникнення надзвичайних ситуацій, а також проведення рятувальних та інших

аварійно-відновлювальних робіт у осередках ураження. На сьогодні у більшості країн світу створено та функціонують національні системи цивільного захисту, у яких чітко сформовано відповідну структуру органів, сил та засобів.

Проведемо аналіз досвіду розвинених зарубіжних країн у сфері побудови систем цивільного захисту.

Детально розгляньмо, як організовано систему цивільного захисту в США, Канаді, Нідерландах та ФРН.

Провідною установою у сфері цивільного захисту США є Федеральне Агентство по управлінню в умовах надзвичайних ситуацій (“ФЕМА”), яке було створено в 1979 р. Воно займається розробленням та реалізацією заходів щодо боротьби зі стихійними лихами, бере участь у відновленні зруйнованого і надає допомогу постраждалим. Варто відзначити, що поштовхом для його створення стали декілька природних катастроф, що сталися в США у 1960-х–1970-х рр. Сильні урагани вдарили по центральній частині США в 1962, 1965, 1969 і 1972 рр. Потужні землетруси потрясли Аляску в 1964 р. і Каліфорнію в 1971 р.

Першою важливою справою агентства стала дезактивація гігантського сміттєзвалища в штаті Нью-Йорк, куди десятки років викидали токсичні хімічні відходи. Щоб уникнути екологічної катастрофи, довелося евакуювати десятки тисяч людей і очищати весь район. У тому ж 1979 р. в США сталася катастрофа на одній з атомних електростанцій. Агентство успішно провело евакуацію населення.

У 1980 р. керівництво Куби дозволило десяткам тисяч кубинців (багато з них мали кримінальне минуле) емігрувати до США. ФЕМА створило десятки центрів для прийому біженців та оформлення документів і побудувала тимчасові табори.

Великий землетрус у Сан-Франциско в 1989 р. й ураган “Ендрю” у 1992 р. (який викликав більше смертей та матеріальної шкоди, ніж будь-яке інше стихійне лихо в історії США) зробили ФЕМА популярною і відомою організацією. Висока координація і професіоналізм співробітників агентства допомогли зменшити збитки і дозволили більш ефективно відновити зруйноване.

Події 11 вересня 2001 р. змусили ФЕМА зайнятися питаннями цивільної оборони населення – функції, що не виконувалася після закінчення “холодної війни”. Відзначимо, що після подій 11 вересня бюджет ФЕМА істотно зріс, а це агентство стало одним із чотирьох головних підрозділів нового міністерства національної безпеки (Department of Homeland Security). Сьогодні на ФЕМА покладено такі завдання:

- забезпечення виживання країни в ядерній війні;
- розробка планів евакуації населення США із загрозливих районів;
- здійснення заходів згідно з програмами будівництва захисних споруд;
- удосконалення та підвищення захисту систем зв’язку й оповіщення;

- забезпечення захисту і нормального функціонування федеральних і місцевих органів влади й цивільного захисту;
- утворення та розподіл стратегічних запасів на випадок надзвичайних ситуацій;
- координування й навчання місцевих поліцейських і пожежників для протидії терористичним атакам.

Окрім того, на FEMA покладена відповідальність за підготовку та навчання населення, науково-дослідну роботу з питань цивільного захисту, поширення інформації з цивільного захисту серед населення, участь промислових підприємств та інших установ у заходах цивільного захисту.

Сьогодні в агентстві працюють 2,5 тис. осіб, при цьому додатково агентство може розраховувати на допомогу понад 5 тис. резервістів. Принцип залучення на службу в рятувальних формуваннях в США – добровільний.

Начальник FEMA є одночасно головою комісії щодо дій у надзвичайних умовах. До неї входять помічники президента з національної безпеки, внутрішніх справ і політики, внутрішньоурядових відносин, адміністративних і бюджетних питань. Комісія володіє необхідною владою, що дозволяє їй втілювати в життя широкий комплекс заходів щодо захисту населення й територій, координувати діяльність різних міністерств і відомств, адміністративних органів на всіх рівнях.

Привертає увагу, що в кожному штаті є консультативна рада (комісія) з питань цивільного захисту. Безпосереднім керівником цивільного захисту штату є начальник служби цивільного захисту штату зі своїм штабом (загальна чисельність до 40 осіб). Окрім того, утворюються місцеві штаби у графствах, районах, містах. На промислових підприємствах, де 50 і більше працівників, створюються комітети цивільного захисту, які очолюють керівники цих підприємств.

Між тим, говорячи про рятувальні служби у США, необхідно згадати і про “службу 911”, що займається наданням послуг у сфері цивільного захисту в нормальний час (такі послуги надають пожежні, рятувальні, медичні служби, а також місцева поліція). Номер екстреної допомоги 911 узвичаївся більшості американців наприкінці 1980-х рр. Сьогодні в США до операторів цієї служби надходить 200 млн дзвінків щорічно. Доступ до “служби 911” мають жителі 99 % території США.

Поняття та ідею загального телефонного номера для екстрених ситуацій було створено в європейських країнах задовго до того, як подібні кроки зробили США. У 1937 р. Великобританія стала першою країною, що створила і використала універсальний номер для аварійних ситуацій. Ця єдина телефонна система з номером 999 використовувалася поліцією, пожежними та медиками. Інші країни також створили однотипні служби. У Бельгії номер був 900, у Данії та Австралії – 000, у Швеції – 80 000, в Японії – 119, Новій Зеландії – 111. У 1959 р. Канада також усвідомила користь від використання одного

універсального номера для невідкладної допомоги і почала користуватися британським варіантом – 999.

Сьогодні в США існує більше 6 тис. диспетчерських центрів, що приймають дзвінки на номер 911. Більшу частину їх оснащено спеціальною апаратурою: коли дзвінок надходить у відділення, то телефонний номер і адреса того, хто дзвонить, відразу відбиваються на дисплеї оператора, що робить розгортання рятувальної операції більш оперативним. Це буває особливо важливо, коли той, хто телефонує страждає дефектом мови або просто не в змозі говорити. Щоб приїхала поліція, рятувальники і “швидка допомога”, достатньо набрати номер і покласти слухавку поруч з апаратом. Коли дзвінок надходить у диспетчерський центр, протягом декількох секунд на нього відповідає оператор, який називає свій персональний номер. Людині, яка телефонує, рекомендується запам’ятати цей номер, у випадку, якщо обслуговування оператора викличе певні проблеми або невдоволення і буде необхідно пізніше встановити його особу. Оператор починає ставити різноманітні запитання, відповіді на які допомагають йому класифікувати дзвінок, залежно від обставин події. Ця класифікація упродовжується в спеціальну комп’ютерну систему, яка встановлює найближчу машину, яка зможе невідкладно виїхати на місце події.

Важливу роль у системі цивільного захисту США відіграють громадські формування, зокрема добровільна організація “Громадський військовий патруль” (об’єднує власників приватних літаків), американський Червоний Хрест, товариство “Армія Спасіння” (благодійна організація) та ін. Особлива роль у ліквідації наслідків стихійних лих, аварій, катастроф належить національній гвардії (організований резерв збройних сил США). Її підрозділи перебувають у підпорядкуванні губернаторів штатів і використовуються для підтримки громадського порядку, забезпечення нормального функціонування урядових установ, ліквідації наслідків стихійних лих і вирішення інших завдань.

Резюмуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що в США практично весь комплекс завдань із захисту і виживання населення при стихійних лихах, аваріях та катастрофах, а також із ліквідації їхніх наслідків, страхування й відшкодування збитку постраждалому населенню та низки інших питань життєзабезпечення держави зосереджено в єдиному загальнодержавному органі FEMA. Між тим, на місцевому рівні активно діють служби 911, спеціальні комісії, громадські формування, що їх включено до загальної системи надання послуг у сфері цивільного захисту.

Схожі на FEMA державні служби захисту населення і територій є також у Великобританії (Управління цивільного захисту при Міністерстві внутрішніх справ), Німеччині (Федеральне управління цивільного захисту, підпорядковане канцлеру), Франції (Національне управління цивільного захисту і цивільної безпеки міністерства внутрішніх справ), Італії – Національна служба

цивільного захисту під егідою міністерства цивільного захисту, Японії – система захисту від катастроф на чолі з Центральною радою при прем'єр-міністрі країни, у Чилі – національна система Цивільного захисту, керована Національним надзвичайним бюро при міністерстві внутрішніх справ. Основні завдання таких державних служб: організація та здійснення заходів щодо профілактики природних і техногенних катастроф, підготовки до їхнього можливого виникнення; ліквідація наслідків аварій, катастроф, стихійних лих, а також застосування можливим противником сучасних засобів ураження. Схожий орган управління зі схожими функціями існує і в Канаді.

Цивільний захист Канади як система захисту населення, економіки й адміністративно-політичної структури функціонує з 1957 р. Відповідальність за вирішення завдань цивільного захисту покладається на прем'єр-міністра, який призначає одного з міністрів Федерального уряду відповідальним за надзвичайну готовність. Діяльність усіх міністрів координується Агентством надзвичайної готовності Канади (ЕРС), яке очолює виконавчий директор, що має заступника з планування й оперативного управління. Територію країни поділено на 10 округів надзвичайної готовності. Спеціальних формувань у системі цивільного захисту в Канаді немає, а до вирішення завдань цивільного захисту залучаються поліція, пожежна служба, медичні установи, військові підрозділи. В умовах надзвичайної ситуації на їхній основі, у разі потреби, формуються мобільні рятувальні групи для дій у районах надзвичайних ситуацій.

У Нідерландах діє система цивільного захисту, яку було створено в 1952 р. Загальне керівництво цією системою здійснює міністерство внутрішніх справ через головне управління цивільного захисту. Для виконання рятувальних і невідкладних аварійно-відбудовних робіт у разі стихійних лих, значних виробничих аварій та катастроф у мирний час у розпорядженні органів управління цивільним захистом зі складу збройних сил створюється так звана “рятувальна бригада”, два мотопіхотних батальйони по 650 осіб, три роти – медична, інженерна, транспортна, взвод військової поліції та санітарний загін.

Територію країни поділено на 12 округів (за кількістю провінцій). В окрузі цією діяльністю керує комісар провінції, а безпосереднє керівництво здійснює начальник служби цивільного захисту та його штаб. Округи поділяються на 45 районів, які віднесені до групи “А” (промислові) та групи “В” (сільськогосподарські). Райони цивільного захисту групи “А” поділено на сектори. За кожним сектором на період надзвичайних ситуацій закріплено відповідні формування цивільного захисту. Старший начальник одного з таких формувань одночасно виконує й обов'язки начальника служби цивільного захисту сектора.

Начальником служби цивільного захисту окремих громад є бургомістр. Йому підпорядковуються всі служби: протипожежна, медична, поліцейська, комунальних послуг та соціального забезпечення. Керівним органом у районі є

рада, до складу якої входять бургомістри общин, начальники та штаби цивільного захисту.

Штаби округів та районів у мирний час укомплектовано лише командним складом і технічним персоналом, а штати військового часу можуть розгортатись лише на період навчань та у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

Юридичне оформлення системи цивільного захисту ФРН отримала в 1957 р., коли було прийнято закон про цивільний захист. Загальне керівництво цивільним захистом у країні здійснює федеральне міністерство внутрішніх справ. У 2004 р. в його структурі було створено центральний орган, що забезпечує координацію дій органів виконавчої влади, комунального самоврядування, установ та організацій із питань надзвичайних ситуацій – Федеральне управління захисту населення та допомоги при катастрофах.

Але необхідно зазначити, що ключові завдання під час виникнення криз на земельному та місцевому рівнях і надалі відносяться до компетенції федеральних земель, а вирішення цих завдань забезпечується земельними міністерствами внутрішніх справ.

Основу формувань цивільного захисту складають підрозділи, що входять до Служби захисту від катастроф, загальне керівництво якими здійснює федеральний Союз самозахисту. Усього в країні функціонує більше 400 його відділень. Ці служби укомплектовано добровольцями, кожен з яких зобов'язаний пропрацювати в ній 10 років за умови, що буде звільнений від військової повинності. Чисельність особового складу служби при повному її розгортанні досягає 600 тис. осіб. Основна тактична одиниця – взвод. За необхідності можуть створюватися роти, батальйони (загони). Наприклад, у 100 районах – імовірних об'єктах ядерних ударів створено міжрайонні загони загальною чисельністю до 40 тис. осіб. У великих населених пунктах розгорнуто підрозділи, до яких входить до 100 тис. осіб. У формуваннях служби налічується також більше 11 тис. транспортних і спеціальних автомашин, є й інші технічні засоби.

До цієї служби входять або тісно співпрацюють із нею ціла низка добровільних громадських організацій: “Товариство німецького Червоного Хреста”, “Робочий союз самаритян”, “Німецьке суспільство порятунку життя”, “Мальтійська служба допомоги”, технічна допоміжна і протипожежна служби. Загальна кількість членів цих добровільних організацій і штатного особового складу – понад 1,5 млн осіб.

Серед названих сил трохи докладніше зупинімося на технічній допоміжній службі. Її діяльність регулюється законом про федеральну службу технічної допомоги, згідно з яким вона є федеральним відомством, підпорядкованим МВС і фінансованим по його лінії. Закон складається з семи параграфів і визначає основні завдання служби (заходи щодо захисту населення при надзвичайних ситуаціях, відомча та міжнародна допомога), регулює

правові відносини рятувальників та їхню соціальну безпеку, регламентує низку питань участі рятувальників у заходах як усередині країни, так і за кордоном.

Керівний орган технічної допоміжної служби – Федеральну раду на правах відділу включено до складу Федерального управління захисту населення та допомоги при катастрофах. Основні завдання служби:

- ведення рятувальних та ремонтно-відновлювальних робіт при аваріях на системах електро-, газо-, водопостачання й каналізації;
- відновлення шляхів сполучення і дорожніх споруд;
- надання технічної допомоги населенню під час ліквідації стихійних лих, катастроф і аварій.

Її органи в землях здійснюють керівництво більш ніж 600 місцевими відділеннями служби. Особовий склад відділень об'єднується у взводи (до 36 осіб) і роти (до 130 осіб), чисельність яких визначається їхніми призначенням і спеціалізацією. Усього, за даними друку, при повному розгортанні служби планується мати близько 400 рот. В останні роки чисельність її службовців становила 70 тис. осіб, з яких близько 18 тис. беруть активну участь у реальних роботах.

Узагалі у ФРН, як і в багатьох розвинених країнах, великої уваги приділяється утворенню добровільних формувань на підприємствах з чисельністю працівників від 30 і більше осіб. Самозахист організується також за місцем роботи. Органи управління та підрозділи комплектуються добровільно.

Загалом, одним із найважливіших питань організації цивільного захисту в зарубіжних країнах є взаємодія органів цивільного захисту і збройних сил, особливо сухопутних військ. Цю необхідність продиктовано ймовірністю виникнення масових руйнувань, відносною обмеженістю технічних засобів і висококваліфікованих фахівців у системах цивільного захисту, а також відсутністю в деяких країнах постійно діючих формувань цивільного захисту.

Велику роль при цьому у профілактичній та рятувальній роботі відіграють місцеві органи влади. Зокрема, у системах цивільного захисту країн Європейського Союзу в галузі запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їхніх наслідків особливої уваги приділяється плануванню дій і підтримці в постійній готовності місцевих рятувальних служб та формувань. Планування ведеться на рівні місцевих органів влади – мерій, які виконують найбільший обсяг робіт в умовах надзвичайної обстановки. Загальне керівництво в них, зазвичай, здійснюють мери, а безпосереднє – призначувані ними начальники служб цивільного захисту. В обов'язки мерів входять: підготовка документів з планування й регламентування, контроль за станом сил і засобів. Вони, зокрема, організовують:

- взаємодію сил та засобів державних і приватних організацій, установ, промислових підприємств, частин і підрозділів збройних сил, що дислокуються в даному місті, районі;

- фінансове забезпечення та розрахунки за виконані роботи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Муніципалітети через керівництво служб цивільного захисту проводять роботу з прогнозування можливих аварій, катастроф та стихійних лих, підготовки населення до дій у надзвичайних умовах, обліку місцевих ресурсів, що можуть бути використані для вирішення виниклих завдань. Також вони організовують постійний контроль за обстановкою, з тим щоб своєчасно виявити загрози та оперативнo вжити заходів із запобігання їхньому розвитку. При цьому за умов виникнення великих за масштабами надзвичайних ситуацій місцеві органи влади наділяються надзвичайними повноваженнями. Відповідно, до розпорядження муніципалітетів передусім надходять сили та засоби рятувальних служб і формувань. Кількість формувань служб цивільного захисту, підпорядкованих керівництву району або громади, залежить від особливостей промислових зон (районів, підприємств), чисельності тих, хто мешкає на конкретній території, від характеру забудови населених пунктів, особливостей фізико-географічного та кліматичного становища регіону.

У роботі з надання допомоги постраждалому населенню беруть участь також різні благодійні організації, наявні практично в усіх містах. Принципи залучення на службу в рятувальних формуваннях різні: у Великобританії – добровільний, у Туреччині і Португалії – за призовом, у Німеччині, Франції, Бельгії, Норвегії та Нідерландах – добровільний у поєднанні з обов'язковим залученням певних категорій громадян.

Загальнодержавні системи цивільного захисту включають у себе сили національного (загальнодержавного), регіонального (федерального) та місцевого (муніципального) рівня, а також приватні рятувальні служби, підрозділи яких як розміщуються на території однієї держави, так і діють на території декількох держав. Прикладом цього є датський приватний рятувальний корпус “Фальк”. Сьогодні це найбільша у світі приватна багатофункціональна рятувальна служба, що заснована на засадах акціонерного товариства та діє, в основному, у Данії, а також у Швеції та Німеччині (Гамбург).

Важливим елементом цивільного захисту багатьох країн є наявність спеціальних рятувальних організацій і формувань, націлених на дії передусім за кордоном. Наприклад, у США є Бюро з надання допомоги зарубіжним країнам при стихійних лихах. Враховуючи наявні можливості, ця організація здатна на запит постраждалої країни надати екстрену допомогу (в основному, матеріальну і технічну) у будь-якій точці світу протягом 24-72 годин. У Німеччині в міжнародних рятувальних операціях бере активну участь служба технічної допомоги. Рятувальні загопи для роботи за кордоном є також у Франції, Швейцарії, Швеції та інших державах.

Поряд з участю в заходах міжнародних організацій західні країни прагнуть розвивати двосторонні зв'язки та співпрацю з надання допомоги під

час виникнення надзвичайних ситуацій, у тому числі у проведенні аварійно-рятувальних робіт, розміщенні та життєзабезпеченні постраждалих тощо. Практично між усіма західноєвропейськими державами укладено відповідні договори. У цілому, на думку науковців, в останні роки окреслився процес розвитку взаєморозуміння між різними країнами в цій сфері, що сприяє підвищенню готовності їхніх рятувальних сил до вирішення завдань з ліквідації наслідків стихійних лих, виробничих аварій і катастроф.

Джерела фінансування діяльності рятувальних служб у більшості розвинених країн схожі: державні та місцеві бюджети, а також внески юридичних і фізичних осіб. Зокрема, у США на цілі ФЕМА виділяється 150-160 млн доларів приблизно рівними частками з федерального і місцевих бюджетів.

У різних країнах національні системи цивільного захисту мають різну назву, хоча призначені для виконання функцій цивільного захисту як під час війни, так і в мирний час. Моделі цивільного захисту країн різняться між собою, однак мають спільні основоположні цілі та принципи – запобігання, боротьба з наслідками і відновлення після антропогенних, природних і техногенних катастроф незалежно від причин їхнього виникнення з метою захисту прав і свобод громадян, їхньої власності, демократичного устрою держави і ринкових засад економіки. Одним із найважливіших питань організації цивільного захисту в зарубіжних країнах є взаємодія органів цивільного захисту і збройних сил, особливо сухопутних військ. Велику роль у профілактичній та рятувальній роботі відіграють місцеві органи влади. Важливим елементом цивільного захисту багатьох країн є наявність спеціальних рятувальних організацій і формувань, націлених на дії в першу чергу за кордоном.

В системі заходів, що здійснюються у розвинених країнах світу щодо захисту від надзвичайних ситуацій значне місце відводиться підготовці фахівців рятувальних служб. Практично в усіх країнах ЄС є спеціальні навчальні заклади.